

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА АРХЕТИПКИ

**АРХЕТИПКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ГРОМАДЯНСЬКА САМООРГАНІЗАЦІЯ,
СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ, СУСПІЛЬНА
ІНТЕГРАЦІЯ**

**Збірник наукових праць переможців і кращих авторів
Третього міжнародного конкурсу молодих учених**

**КИЇВ
НТЦ «Псіхея»
2015**

УДК 351/354(477)"2015"(082)
ББК 67.9(4Укр)401я43
А87

Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентові України
(протокол № 223/4-7 від 28 травня 2015 року)

Експертна колегія:

Тетяна Данилова, канд. філос. наук (Київ, Україна);
Олександр Дем'янчук, д-р політ. наук, проф. (Київ, Україна);
Володимир Козаков, д-р держ. упр., проф. (Київ, Україна);
Павло Крушкін, канд. фіз.-мат. наук, с. н. с., (Париж, Франція);
Катерина Меркотан, канд. політ. наук (Борне Суліново, Польща);
Валентина Мамонова, д-р держ. упр., проф. (Харків, Україна);
Андрій Мартинов, д-р іст. наук, с. н. с. (Київ, Україна);
Володимир Патраков (Степногорськ, Казахстан)
Людмила Приходченко, д-р держ. упр., проф. (Одеса, Україна);
Олена Шибанова-Роєнко, канд. екон. наук, проф.
(Лондон, Велика Британія; Твер, Росія).

А87

Архетипіка і державне управління: громадянська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція [Текст] : зб. наук. пр. переможців і кращих авторів Третього міжнар. конкурсу молодих учених ; 30 квіт. 2015 р., Ужгород – Скаліца / за наук. ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2015. – 84 с.

ISBN 978-617-7234-05-9

До збірника увійшли статті переможців і кращих авторів Третього міжнародного конкурсу молодих учених, фінал якого пройшов у рамках Шостого теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління: громадянська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція» (30 квітня 2015 р., Ужгород, Україна ; Скаліца, Словаччина).

УДК 351/354(477)"2015"(082)
ББК67.9(4Укр)401я43

© Українська школа архетипіки, 2015

ISBN 978-617-7234-05-9

ЗМІСТ

До читача

Марина БЛІНСЬКА 5

**Архетипіка і державне управління:
громадянська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція**

Вікторія ДРУК. Архетипи комунікативної діяльності як основа сталих відносин держави і суспільства 9

Віктор ЗАМОРСЬКИЙ. Лідерство в системі державного управління як наслідок змін психосоціальної природи людини: архетипний підхід 14

Ольга КОВІНЧУК. Архетип території та його вплив на кластери в реалізації державної політики розвитку територій 21

Наталіна МОСКАЛЕЦЬ. Відповідальність особи як прояв архетипу цілісності у взаємодії конституційного суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини 29

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО. Архетипний підхід до аналізу успішності системних інновацій на національному та місцевому рівнях 36

Людмила ПОНОМАРЕНКО. Прапор України як архетип цілісності і символ інтеграційних прагнень держави 45

Ігор РЕШЕВЕЦЬ. Рациональні та ірраціональні аспекти державної політики як суспільні прояви архетипів колективного несвідомого 52

Ористка СИДОРЧУК, Олена РЕШОТА. Архетипи демократичної управлінської культури: сутність та загальна характеристика 61

Юлія ЧЕРКАСОВА. Трансформація системи цінностей и отношения общества к архитектурному культурному наследию: архетипний підхід 71

Сергій ЯЦИК. Дескрипція архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління: екзистенціальний аспект 80

Українська школа архетипіки 88

TABLE OF CONTENTS

To the reader

Maryna BILYNSKA 5

Archetypes and public administration:

civil self-organization, social mobility, public integration

Viktoria DRUK. Archetypes of communication as a basis
for sustainable relations between the state and society 14

Viktor ZAMORS'KYI. Leadership in the public administration system
as a consequence of the variable nature of social mobility:
an archetypal approach 20

Olga KOVINCHUK. The archetype of territory and its influence on clusters
in the implementation of the state policy of territorial development 28

Natalina MOSKALETS'. Liability of an individual as a manifestation
of the archetype of the wholeness in the interaction of the Constitutional
Court of Ukraine and other bodies of state power
in ensuring human rights and freedoms 36

Vitaliy OMELYANENKO. Archetypal approach to the analysis
of systemic innovation success at the national and local levels 44

Lyudmyla PONOMARENKO. The Flag of Ukraine as an archetype
of integrity and a symbol of integrative tendencies of the state 51

Igor RESHEVETS. Wealth and money – the basic aspiration of the person:
archetypal approach 60

Orystlava SYDORCHUK, Olena RESHOTA. Archetypes democratic
administrative culture: the essence and general characteristics 70

Yuliya CHERKASOVA. Transformation values system in the FSU
(archetypal approach) 79

Sergii YATSYK. Descriptions of the self-archetype as a precondition
for development of the public administration: existential aspect 87

Ukrainian school of archetypes 88

Високоповажні пані й панове!

Сердечно вітаю шановне панство – організаторів та учасників Шостого теоретико-методологічного семінару і Третього конкурсу молодих науковців «Архетипіка й державне управління: громадянська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція».

Уже стало доброю традицією зустрічатися щороку в рамках наукових заходів, що їх започаткувала 2010 року в місті Феодосія (АР Крим, Україна) Українська школа архетипіки.

Новий науковий напрям сформувався завдяки змінам у бік гуманістичних цінностей, що запустили новий механізм єднання людей в суспільство. Розлогий ідеологічний чинник суспільної інтеграції дедалі більше поступається місцем

чиннику психологічному, зокрема колективному несвідомому чи архетипу. Саме науковці Національної академії державного управління при Президентові України помітили цей тренд, започаткувавши нову наукову школу, яка стимулює творчий пошук та об'єднує їх у вирішенні проблем, що існують у державі й суспільстві.

Українська школа архетипіки згуртувала понад 150 докторів і кандидатів наук, аспірантів, докторантів, магістрантів і незалежних дослідників – представників найважливіших сфер соціально-гуманітарного знання з 13 країн світу. Сьогодні можна говорити про ціле наукове співтовариство, сукупний результат діяльності якого становлять близько 300 публікацій, у тому числі низка монографій і докторських дисертацій в галузі науки державного управління. За підсумками теоретико-методологічних семінарів готуються резолюції й рекомендації органам державної влади. Особливо хочу відзначити ініційований школою конкурс молодих науковців, який не лише засвідчив величезний творчий потенціал молоді, але й відкрив їй надзвичайно цікавий і перспективний напрям досліджень.

Надзвичайно важливо, що в наші буремні часи науковці збираються разом і можуть висловити думки, обмінятися досвідом, знайти спільні рішення. Тому я хотіла б висловити щире подяку організаторам цьогорічних заходів Української школи архетипіки, а також нашим словацьким партнерам, які їх підтримали.

Бажаю всім учасникам плідної роботи, нових цікавих знайомств і, як завжди, приємних вражень.

Віце-президент Національної академії державного управління
при Президентові України,
д-р наук держ. упр.,
професор

30 квітня 2015 р.
Київ, Україна

М. М. Білінська

**АРХЕТИПІКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ГРОМАДЯНСЬКА САМООРГАНІЗАЦІЯ,
СОЦІАЛЬНА МОБІЛЬНІСТЬ, СУСПІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ**

УДК 32.019.52

Вікторія ДРУК

*докторант кафедри інформаційної
політики та електронного урядування
Національної академії державного управління
при Президентові України
(Київ, Україна)*

**АРХЕТИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА
СТАЛИХ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА**

Досліджено основні аспекти взаємодії держави та суспільства, викладено моделі, аспекти та практичні засади комунікацій у суспільному розвитку; здійснено аналіз комунікативних практик у публічній сфері. Особлива увага звертається на використання архетипних образів під час комунікативного впливу.

Ключові слова: *архетипні аспекти, комунікації, комунікативна діяльність, сталі відносини.*

Постановка проблеми. Необхідною умовою функціонування будь-якого суспільства є існування збалансованої взаємодії між державою та суспільством. Україна зробила свій проєвропейський вибір, визначивши вступ до Європейського Союзу своєю стратегічною метою, а це означає, що принципи правової держави, громадянського суспільства та стратегічного реформування є сьогодні першочерговими. Вважаємо, що одним із найважливіших у цьому контексті є ефективне застосування принципу сталого розвитку (англ. sustainable development) як ідеології XXI століття, яка в подальшому витіснить усі наявні світоглядні теорії як фрагментарні. Сталі відносини держави і суспільства – це керовані відносини, які ґрунтуються на системному підході та сучасних інформаційних технологіях із встановленням балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів прийдешніх поколінь.

Саме завдяки існуванню великої кількості інформаційних потоків держава має змогу донести до громадян потрібну їй інформацію. Використовуючи інформаційний простір, держава, з одного боку реалізовує свої політичні, економічні, культурні, охоронні та військові функції, а з іншого – чинить потрібний їй вплив на громадян, використовуючи при цьому цілий спектр методів впливу (спін-докторинг, репутаційний менеджмент, «усні технології» тощо). У зв'язку з цим виникає надзвичайно складний комунікативний процес, який передбачає ефективне поєднання комуніка-

тивної стратегії та комунікативного дискурсу, первинним елементом яких виступає довіра як аксіома комунікативної поведінки з власним механізмом утворення.

Однак на шляху до європейської перспективи нашої держави сьогодні необхідно вирішити ще багато завдань. Якщо на початковому етапі європейських прагнень перед владою ставилося єдине завдання – надати суспільству об’єктивну та неупереджену інформацію щодо ЄС, роз’яснити переваги, недоліки та наслідки ухвалення того чи іншого рішення, то тепер можемо констатувати його трансформацію у цілий комплекс не менш важливих, але вже складніших за своєю природою завдань.

Попри значні досягнення у вивченні комунікативних процесів у суспільстві, управлінські аспекти діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з цього напрямку залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується насамперед питань обґрунтування науково-теоретичних засад комунікативної діяльності місцевих органів влади, визначення складових механізму її здійснення, нормативно-правового забезпечення та ін., що і зумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «архетип» уперше був запроваджений швейцарським психоаналітиком, філософом, дослідником культури, міфології та релігії К. Юнгом [13; 14] і в подальшому успішно вивчався як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками Е. Афоніним [2; 3], Б. Кримським [6], В. Налімовим [7], Р. Шелдрейком [15] та ін. Питанням, що стосуються сталого розвитку суспільства, хоча і присвячується багато праць, проте вони переважно мають екологічну спрямованість [11]. Позитивним аспектом є те, що останнім часом приділяється увага проблемам архетипіки в державному управлінні з метою об’єднання міждисциплінарних зусиль дослідників, які працюють у різних галузях соціального та гуманітарного знання, а також обговорення теоретико-методологічних засад впливу архетипів колективного несвідомого на сучасне державне управління.

Метою статті є виявлення архетипних впливів на комунікативну діяльність та їх значення для формування сталих відносин між державою й суспільством.

Висвітлення основного матеріалу дослідження. Архетип (грец. ἀρχή (arche) – початок і τύπος (typos) – тип, образ; прототип, проформа) – прообраз, початковий образ, ідея, первісна форма для наступних утворень. Це поняття походить від традиції платонізму і відіграє головну роль в «аналітичній психології», розробленій К. Юнгом, що вплинула на сучасну культурологію [1]. За Юнгом доказом існування архетипів є прояв у мистецтві та снах різних мотивів казок і міфів, які повторюються незалежно від епохи, мови та культури. У свідомості людини архетипи постають як типові, часто повторювані мотиви поведінки, які об’єктивно проявляються у вигляді культурних ритуалів [14]. У філософії Платона під архетипом розумівся зразок, який можна осягнути розумом – «ейдос», у схоластів – природний образ, відбитий у розумі, у творчості Августина Блаженного – споконвічний образ, що лежить в основі людського пізнання [1]. Р. Шелдрейком архетип названо морфогенетичними полями [15], В. Налімовим – динамікою семантичного поля [7].

Український учений С. Кримський писав: «Архетипи асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого в символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як культура попереду нас» [6, с. 98].

Таким чином, варто наголосити на існуванні у свідомості людей певної фільтр-матриці, від якої залежить наше сприйняття реальності; таке сприйняття ґрунтується на вже існуючій у свідомості типах комунікативної поведінки. Правильна поведінка передбачає наявність діалогу між «правлячою елітою» та «керівними масами» за допомогою незалежних ЗМІ, за якого:

- відбувається рівноправний обмін інформацією про політичний процес і його конкретні прояви;

- ця інформація є точною, повною, достовірною, завершеною та перевіреною;

- цей діалог ведеться у відповідності до основних культурно-цивілізаційних цінностей, що сповідуються в цьому суспільстві;

- політичний процес та інформування про нього відбуваються у відповідності до основних прав людини й громадянських свобод: свободи політичних та інших переконань, свободи слова і друку, свободи зібрань та об'єднань, свободи одержувати і поширювати інформацію;

- політичні комунікації не є лінійним односпрямованим вертикальним процесом (від еліт до мас, що пасивно їх сприймають), це сукупність різноспрямованих повідомлень, обмін якими відбувається між різними членами громадянського суспільства на горизонтальному рівні та між членами громадянського суспільства й «правлячою елітою» за допомогою зворотного зв'язку [4, с. 68].

Це означає, що за умов виконання перелічених вище вимог між владою та громадянським суспільством і будуть існувати позитивні, правильні, сталі відносини, в іншому разі – пануватиме хаос. Рівноправний обмін інформацією про політичні явища й процеси означає якнайточніше висвітлення позиції як верхівки, так і опозиційних сил у ЗМІ, що не завжди можна спостерігати в українському суспільстві. Особливої гостроти ця проблема набула в рамках проведення АТО.

Останнім часом особливої ролі в системі взаємодії державної влади та суспільства набуває вплив соціальних мереж. У такому впливі можна виділити:

- безпосередній вплив нових інформаційних технологій на свідомість людини, перш за все за рахунок значного розширення її когнітивних і комунікативних можливостей;

- вплив інформаційних технологій на соціальну організацію: використання нових засобів комунікації принципово знижує витрати, пов'язані з передачею інформації, спрощується і стрімко прискорюється процес створення географічно розділених соціальних груп (мереж), які характеризуються переважанням неієрархічних «горизонтальних» комунікацій, можливістю спілкування «всіх з усіма» [10, с. 207].

Оскільки архетип – це первинний образ, оригінал, загальнолюдські символи, покладені в основу міфів, фольклору та самої культури в цілому, що переходять з покоління в покоління, А. Зеляк виділяє міфи, що існують у політичних комунікаціях, головними з яких є те, що:

- ЗМІ підривають авторитет політичних лідерів, виставляючи їх в негативно-мому або смішному світлі;

- ЗМІ цікавляться лише політичними скандалами;

- ЗМІ друкують і транслюють лише ту інформацію, за яку їм платять. Реально ж у цій сфері існують такі проблеми:

- ЗМІ здебільшого розважають, інтерпретують, оцінюють, а не інформують;

– кампанії в ЗМІ, «бренди» й «іміджі» впливають на результати виборів більше, ніж ідеологія, політичні кроки та програми;

– ЗМІ намагаються самі стати гравцями, обстоюючи інтереси своїх власників, а не суспільства, замовчують не вигідну для своїх власників інформацію та ігнорують альтернативні думки [4, с. 70].

Варто зауважити, що хоча засоби масової інформації в Україні і приділяють більше уваги висвітленню негативної інформації, ніж позитивної, проте їхні інформаційні потоки часто містять ту інформацію, яка за соціологічними опитуваннями є бажаною для споживачів. У цьому випадку попит породжує пропозицію.

Однією з найболючіших проблем у сучасній вітчизняній комунікативній моделі є недовіра і до ЗМІ, і до влади. До цього призвели зубожіння населення, глибока економічна криза, наявність великої кількості суперечливої інформації, а також інші фактори. І хоча влада намагається виправити ситуацію, і певні зрушення вже є, проте в подальшому на відновлення іміджу сучасних українських ЗМІ необхідно буде витратити чимало зусиль.

Надзвичайно позитивним сьогодні є формування Інформаційних військ України [5] з метою поширення правильної інформації для держави. Кожен українець, в якого є електронна скринька, може приєднатися до штабу Інформаційних військ і в електронному режимі виконувати завдання. І хоча виправити ситуацію важко, проте не варто забувати про «правило десяти відсотків» – потрібно лише 10 % активних учасників суспільства, які твердо вірять у свою ідею, для того щоб швидко змінити точку зору всіх інших. Якщо наполегливих прихильників нової ідеї або концепції в суспільстві менше вказаного порогу в 10 %, вони можуть пропагувати свої погляди довіку, і нічого не зміниться. Переломний момент настає в разі подолання цієї межі, тоді відбувається лавиноподібне поширення ідеї, що може викликати надзвичайно стрімкі соціальні зрушення. Така закономірність за умови твердої позиції носіїв ідеї або концепції спрацьовує у будь-яких формах комунікативних практик [13, с. 176].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. В умовах трансформації політичних, економічних та соціальних відносин у сучасній Україні особливого значення набувають архетипні засади комунікативних практик. Хоча сучасна вітчизняна комунікативна модель і формувалася протягом тривалого часу, вона потребує фундаментальних зрушень у сфері взаємодії держави та суспільства.

У цьому дослідженні феномена комунікативної поведінки зроблено спробу поєднати архетипну парадигму психологічної науки з управлінськими аспектами кризисної призми сталого розвитку суспільства. Подальші наукові розвідки цієї проблеми могли б вирішити чимало проблем у сфері взаємовідносин «влада – громадськість».

Список літератури

1. Архетип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Архетип>.
2. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 160 с.
3. Афонін Е. Проблема психологічного феномена проекції в політиці [Електронний ресурс] / Е. Афонін, О. Донченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37).

- С. 28-43. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Afonin_Donchenko.pdf.
4. Зеляк А. Комунікації в публічній сфері та їх архетипіка / А. Зеляк // Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики : зб. наук. пр. / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : НАДУ, 2013. – 112 с.
5. Інформаційні війська України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2.i-army.org/>.
6. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
7. Налимов В. В. Спонтанність свідомості. Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налимов – М. : Прометей, 1989. – 287 с.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікацій / Г. Г. Почепцов. – К. : ВЦ «Київ. ун-т», 1999. – 308 с.
9. Сибиряков С. О. Комунікативні практики у державному управлінні в контексті розвитку інформаційного суспільства / С. О. Сибиряков // Публічне управління: теорія і практика. – 2010. – Вип. № 3–4. – С. 112–119.
10. Сибиряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість / С. Сибиряков // Публічне управління: теорія і практика. – 2013. – Вип. № 1 (13). – С. 202–210.
11. Сталій розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.
12. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
13. Юнг К. Г. Инстинкт и бессознательное. Сознание и бессознательное / К. Г. Юнг. – СПб ; М., 1997. – 544 с.
14. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К. Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 214–231.
15. Шелдрейк Р. Новая наука о жизни / Р. Шелдрейк; пер. с англ. – М. : Рипол-Классик, 2005. – 352 с.
-

Viktoriya DRUK

Doctoral student information policy and e-government

National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

THE ARCHETYPICAL PATTERNS OF COMMUNICATION ACTIVITY AS THE BASE RELATIONSHIPS BETWEEN STATE AND SOCIETY

The article talks about the main patterns, aspects and practical basis for communications in the societal development. Communication practices in the public sphere have been analyzed. There is a special emphasis on the usage of archetypal images during the action of communication.

Keywords: *archetypal aspects of communication, communicative activities, sustainable relationships.*

УДК 351

Віктор ЗАМОРСЬКИЙ
*слухач магістерської програми за спеціальністю
«Публічне адміністрування»
Національної академії державного управління
при Президентіві України
(Київ, Україна)*

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НАСЛІДОК ЗМІН ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Лідерство розглядається як складова публічного адміністрування та сучасної концепції управління (good governance) через призму присутніх у колективному несвідомому архетипів на прикладі так званого локусу контролю.

Ключові слова: *лідерство, лідер, державне управління, архетип.*

Постановка проблеми. Однією з проблем сучасного місцевого самоврядування в Україні є неврахування в процесі його становлення національних традицій урядування. На початку 1990-х формування української державності передбачало запозичення принципів європейської демократії з метою створення власної управлінської системи. Тодішня правляча еліта конче потребувала нових зразків та ідей державотворення, але при цьому щонайменше звернулася до досвіду вітчизняних управлінських традицій. Це цілком підтверджується словами вітчизняного дослідника О. Олійника: «Така номенклатура просто не відповідала вимогам нової епохи і не могла реалізувати національно-демократичні проекти державотворення» [21, с. 36].

Постановка проблеми. В умовах інтенсивних соціальних змін і рушійних демократичних перетворень Україна продовжує невпинний рух на шляху до економічного розвитку та зростання стабільності. Гіпотетична інтеграція України до Європейського Союзу та світового співтовариства сприяє модернізації підходів до управління людськими ресурсами, вдосконалення кадрового потенціалу та розвитку лідерів – керівників усіх рівнів на державній службі, які повинні бути здібними, дієвими та відповідальними за успішне впровадження й реалізацію реформ у країні, зокрема і реформи державної служби. Головною функцією державного управління є регулювання суспільних відносин, котрі, як відомо, є наслідком різної діяльності.

Для продуктивної роботи в галузі управління державних органів, перш за все, потрібно забезпечити її досвідченими фахівцями, котрі мають досвід роботи та лідерські якості. Головну увагу варто зосередити на доборі керівників в органах державної влади, адже саме керівники є основною рушійною силою й повинні мати такі якості, як відповідальність, критичність розуму та стресостійкість, а також розвинені комунікативні здібності.

Дослідження теми лідерства в системі державного управління вимагає врахування численних чинників, зокрема теоретичних, інституційних, психологічних, ціннісних, історичних та моральних. Особистість лідера відіграє велику роль у житті малих і великих груп, в організації їхньої діяльності, в ухваленні групових рішень, важливих для кожного члена такої групи.

Однією з архіважливих площин є особистість лідера та його архетип. Архетипом вважається певний образ, що символізує модель поведінки чи способу життя.

У зв'язку з цим виникла необхідність прояснити сутність архетипів лідерства, його проявів у системі державної служби й, зокрема, державного управління.

Мета статті – дослідити архетипи лідерства та їх прояви у системі державного управління.

Актуальність проблеми зумовлює демократизація України та поява дедалі зростаючої кількості соціальних груп, які потребують лідера. Тому виникає необхідність дослідити професійні та моральні якості лідера.

Аналіз останніх досліджень. Питання лідерства в системі державного управління досліджували такі науковці як Г. Атаманчук, Е. Афонін, В. Гошовська, Т. Новаченко, М. Пірен, В. Ребкало, О. Суший та багато інших. Слід зазначити, що ця проблема стала останнім часом чи не лідером серед науково-дослідницької та освітньої проблематики. З'явилися навіть спеціальні дослідження природи лідерства в архетиповій парадигмі [7].

Виклад основного матеріалу. Сьогодні, в часи глобалізаційного розвитку світової цивілізації та виникнення нових економічних відносин, дедалі гостріше відчувається потреба у появі авторитетних керівників та менеджерів. Одним із ключових чинників, від яких залежить успішність діяльності будь-якої організації, визнається лідерство. У багатьох країнах світу сьогодні спрямовуються зусилля саме на розвиток лідерства як у приватному, так і публічному секторах і, зокрема, на державній службі. Більш того, «лідерство є серцевиною належного демократичного врядування (good governance), сучасною концепцією управління. Лідерство визнається як потужний фактор вдосконалення управлінської спроможності та результативності діяльності органів влади» [4, с. 12].

Водночас варто дати визначення сутності управління. Головною його ознакою є цілеспрямований вплив на свідомість, поведінку та діяльність людей. Професор Г. Атаманчук зазначає, що сутність державного управління розкривається через «вплив органів держави на інші органи». Управління, на його думку, це «цілеспрямований (свідомий, умисний, осмислений), організуючий та регулюючий вплив людей на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, яка здійснюється як безпосередньо (у формах самоврядування), так і через спеціально створені структури (державу, громадські об'єднання, партії, фірми, кооперативи, підприємства, асоціації, союзи та ін.)» [1, с. 44].

Проте, перш ніж говорити про якості, що дозволяють людині бути ефективним лідером, нам слід з'ясувати значення самого поняття «лідерство». Проблема лідерства цікавила істориків і філософів із часів античності, але предметом наукових досліджень ця тема стала лише в XX столітті. Загалом існує понад 350 визначень лідерства. Один з авторів, що писав на цю тему, стверджує, що «лідерство – це найбільш очевидний і найменш зрозумілий феномен на землі» [11].

Лідерство як феномен вивчається багатьма вченими і розглядається такими дисциплінами, як соціологія, філософія, політологія, історія та психологія.

Дати однозначне визначення «лідерства» складно, оскільки складною є сама природа цього соціально-психологічного явища. Проте достеменно відомо, що воно виникає й реалізується тільки в суспільному середовищі.

Лідери та лідерство в суспільстві проявлялися ще задовго до того, як виникли вербальні поняття, що відображають лідерську практику. Поступово склалися уявлення про лідерів, в основі яких незалежно від епохи та етнічних особливостей проявляються загальні, спільні риси. У сучасному суспільстві поняття лідерства часто співвідносять із діями глав держав.

Останніми роками у розумінні лідерства було досягнуто істотний прогрес, і зараз робиться акцент на природі цього феномену, що виражається в реальному та цілком відчутному впливі сильних особистостей на соціальні групи та суспільство в цілому.

Це дозволяє припустити наявність першообразів, що впливають на уявлення людей про лідерство. Першообраз (проформа), або архетип, за Карлом Густавом Юнгом, «являє собою той несвідомий зміст, який змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятним; він зазнає змін під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні якого він виникає» [10].

Спроби створити ідеальний портрет лідера робилися в суспільстві, яким керували люди, далекі від зразка – не випадковою була критика Платона та Аристотеля «неправильних форм правління», коли у владі опиняються люди неосвічені, котрі не мають необхідних знань. На відміну від реального, ідеальний лідер розглядався як носій вищого знання. Саме в уявленнях про такого лідера знайшли відображення архетипи Героя, Божества, Правителя, Мудреця. Так, Н. Макіавеллі вважав «найвидатнішими серед видатних» засновників релігій (архетип Мудреця), потім творців держав (архетип Правителя), потім – полководців, які розширили межі держави (образ Героя), і наостанок – учених (архетип Мудреця) [6].

Важливе місце в розумінні природи феномену лідерства посідає психологічна інтерпретація лідерства, в підґрунті якої лежить концепція психоаналізу Зіґмунда Фрейда. Повторюючи тезу австрійського психолога, що культ особи, культ героя виростає та виховується з дитинства, він стверджує, що ніколи в масі люди не звільняються від залежності: спочатку вони залежать від батьків, згодом – від учителів чи інших осіб, що дають відповіді на їх питання. У своїй праці Фрейд стверджує, що натовп завжди шукає лідера, вождя, який відіграв би в суспільстві роль, аналогічну ролі батька в родині.

Беручи до уваги феномен лідерства, необхідно зазначити, що, в першу чергу, ми говоримо про соціальну відповідальність, яку лідер бере на себе, оскільки досить часто лідерство визначають як спосіб певного впливу на людей.

Водночас у теорії М. Вебера спостерігається співвідношення категорії «авторитет» із поняттями «влада», «вплив» та «особистість». Так, суворість і практичність природничої методології, поєднуючись зі специфікою гуманітарної, апелює до переконань і винятковості кожної людської істоти, проте на основі чіткого раціонального аналізу окремих зразкових дій [8, с. 300].

Інакше кажучи, риси та якості лідера проявляються через зразки його поведінки. Тому багато вчених вивчало поведінку лідерів, щоб з'ясувати, які вчинки характеризують ефективний лідерський стиль. «Сьогодні, як ніколи, актуальною стає проблема розвитку нових ідентифікаційних практик, осмислення яких тільки й можливе із застосуванням міждисциплінарних теоретичних підходів, у тому числі в контексті розвитку уявлень про феномен соціальної ідентичності, що динамічно розвивається» [1, с. 265]. У соціології термін «соціальна ідентичність» означає приналежність суб'єктів до певних соціальних категорій та ідентифікацію з ними [5, с. 228–230]. Такий теоретичний підхід цілком відповідав добі революційного Модерну, що його започаткувала Велика Французька революція (1789–1794). Точніше, він відповідав психосоціальной природі тогочасної («емоційно чутливої») людини з певним набором психосоціальних властивостей: «екстраверсія», «емоційність», «ірраціональність», «інтуїтивність», «екстернальність», «екзекутивність» [3, с. 77–93]. Саме цей набір людських властивостей був причиною домінування в суспільстві «матеріалістичних поглядів на історію», а в контексті суспільної самосвідомості – поширення ідентифікаційних практик, що ґрунтуються на класових, вікових, етнічних, професійних та інших соціальних відмінностях і різновидах соціальної ідентичності. «Емоційно чутлива» психосоціальна типологія людини доби Модерну визначала і механізми єднання людей у суспільство [1, с. 266].

На зміну соціальной ідентичності, властивій самосвідомості людини модерного суспільства з його матеріалістичної картиною світу і тотожністю із соціальними групами та класами, приходить нова багатовимірна психосоціальна реальність – соціетальна ідентичність. *Соціетальна ідентичність* – це новий різновид ідентичності, характерний для індивіда та суспільства постмодерної епохи. Це – характеристика індивіда та суспільства з точки зору його ототожнення із самим собою в контексті зв'язності та сталості власних змін. Цей різновид ідентичності постає як інтегральний образ усієї сукупності ролей і відносин, доступних індивідам в їх особистому досвіді. Обидва модуси ідентичності (соціальна та соціетальна) супроводжують будь-яку суспільно-історичну епоху, але домінуючий із них визначає характер епохи суспільства. Так, у модерному суспільстві домінує модус соціальной ідентичності, тоді як у постмодерному суспільстві системоутворювальним стає модус соціетальної ідентичності. При цьому обидва модуси ідентичності формуються єдиним кодом суспільної культури, однак у формуванні нової – соціетальної – ідентичності визначальну роль відіграють нематеріальні культурні цінності [2, с. 265–289].

Таким чином, у перехідні етапи розвитку складних соціальних систем змінюється не лише їхня зовнішня, так би мовити, соціально-матеріальна сутність, але й внутрішній, ідеальний, психічний світ людей, їхні поведінкові стереотипи, ціннісні орієнтації та соціальні норми – змінюється тип людини, її психокультура [9, с. 215].

Здійснювати моніторинг та аналіз якісних психосоціальних змін або, інакше кажучи, динаміки процесів національної ідентифікації, дозволяє психодіагностична методика БАД (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко), що репрезентує нову методологію і техніку соціологічного аналізу соціологічного аналізу та прогнозування в постмодерних умовах суспільного розвитку. Ця методика являє собою шість бінарних шкал-опозицій, які інтегрально відображають стан і динаміку сформованості

національної ідентичності. Зокрема, йдеться про такі шість бінарних шкал-опозицій, як «екстраверсія / інтроверсія», «емоційність / прагматичність», «іраціональність / раціональність», «інтуїтивність / сенсорність», «екстернальність / інтернальність», «екзекутивність / інтенціональність». Кожна з цих психосоціальних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що не раз повторювалося в поведінці окремих людей і долі цілого народу, а отже, цілком може слугувати інструментом вимірювання самобутності України (або відхилень від неї) [1, с. 273].

Тепер розглянемо два особистісні атрибути, що мають істотне значення для лідерів, зокрема, на прикладі так званого локусу контролю («екстернальність / інтернальність»), який виявляє психічну налаштованість суб'єкта щодо соціальної відповідальності. Це один із найефективніших індикаторів соціального контролю, що полягає у готовності людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім (державно-політичним) або внутрішнім (індивідуально-особистісним) силам. Інакше кажучи, локус-контроль визначає, на що людина покладає відповідальність за своє життя: на долю, на зовнішні сили або на саму себе. Деякі люди впевнені, що саме власні дії можуть істотно впливати на події, які відбуваються з ними, – такі мають внутрішній локус контролю (інтернальність). Інші вважають, що їх життя залежить від талану, випадку, зовнішніх обставин та дій оточуючих, – ці мають зовнішній локус контролю (екстернальність). Саме інтернали активніше впливають на оточуючих і стають лідерами, оскільки краще вирішують проблеми і більше орієнтуються на досягнення цілей порівняно з екстерналами.

Дослідження, присвячені локусу контролю, дозволили виявити існування помітних відмінностей у поведінці між інтерналами та екстерналами. Інтернали, як правило, мають більш сильну внутрішню мотивацію, краще контролюють свою поведінку, активніше беруть участь у соціальному та політичному житті й енергійніше здійснюють пошук необхідної їм інформації. Інтернали краще обробляють складну інформацію, краще вирішують проблеми і більше орієнтуються на досягнення цілей порівняно з екстерналами. Крім того, інтернали активніше прагнуть впливати на оточуючих і ставати лідерами. Екстернали воліють виконувати структуровані, чітко визначені завдання. Вони досягають успіху в ситуаціях, що потребують чуйності та конформізму, але є менш ефективними, якщо необхідно проявити ініціативу, творчий початок або незалежність дій. Тому екстернали почувають себе комфортно, працюючи під чийось керівництвом, а самі не прагнуть стати лідерами [12].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Проблема значення архетипів лідерства у політиці та державному управлінні залишається окремою складною і недостатньо дослідженою темою. Однією з найнеобхідніших умов для подальшого розвитку професійної державної служби в Україні є відбір на керівні посади лише тих кандидатів, які мають сильні лідерські якості.

Інструментом їх верифікації є цінності – символічне вираження людини у світі, а одиницею виміру – ідентичність із власними символами та кодами. Зокрема, показник «екстернальність / інтернальність» – це один із найважливіших показників, що відображає особливості психологічних механізмів соціального контролю: їх

орієнтованість на традиційно зовнішні (суспільні, державні) або внутрішні (індивідуальні) форми відповідальності, контроль чи самоконтроль.

Список літератури

1. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. – К. : НАДУ, 2010. – 300 с.
2. Афонін Е. А. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289.
3. Афонін Е. А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антонечко // Соц. психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93.
4. Розвиток лідерства / за заг. ред. І. Ібрагімової. – К. : Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. – 400 с.
5. Большой толковый социологический словарь (Collins) : Т. 1, 2 / пер. с англ. – М. : Вече ; АСТ, 1999. – 544 с.
6. Макиавелли Н. Государь и Рассуждения на первые три книги Тита Ливия / Н. Макиавелли. – СПб : Издание Русской Книжной Торговли, 1869. – 503 с.
7. Новаченко Т. В. Архетипова парадигма керівника в державному управлінню : монографія / Т. В. Новаченко ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – Ніжин ; Київ : вид. Лисенко М. М., 2013. – Вип. 13. – 320 с.
8. Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження : навч.-наук. вид. / за заг. ред. В. В. Тертички, В. А. Шахова. – К. ; Львів : НАДУ, 2012. – 352 с.
9. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
10. Самин Д. Таємниці живого. Психоданаліз Юнга [Електронний ресурс] / Д. Самин. – Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/100otkr/86.htm>.
11. Piturro M. The Transformation Officer / M. Piturro // Management Review – 2000. – P. 21–25.
12. Wellington P. The Ins and Outs of Personality / P. Wellington // GO. – 2003. – P. 42, 44.

Viktor ZAMORSKIY

*student of National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

LEADERSHIP IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM AS A CONSEQUENCE OF THE VARIABLE NATURE OF SOCIAL MOBILITY: AN ARCHETYPAL APPROACH

Leadership is considered as a component of public administration and modern management concepts (good governance), through the prism of present in the collective unconscious of archetypes on the example of the so-called locus of control.

Keywords: *leadership, leader, governance, archetype.*

УДК 332.1:711.5:316.334

Ольга КОВІНЧУК

*аспірант кафедри державного управління
і місцевого самоврядування*

*Одеського регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України
(Одеса, Україна)*

АРХЕТИП ТЕРИТОРІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КЛАСТЕРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Розглянуто архетип території та його вплив на використання кластерного підходу як інструменту реалізації державної політики розвитку територій.

Ключові слова: *архетип, архетип території, розвиток території, кластер.*

Постановка проблеми. Території за природно-кліматичними, демографічними, культурно-історичними та соціально-економічними умовами, рівнем розвитку продуктивних сил, виробничої й невиробничої інфраструктури істотно різняться. Це вимагає диференційованого підходу до ухвалення управлінських рішень, з урахуванням місцевих особливостей. У сьогоденних умовах реформування та трансформацій перед публічним управлінням постає питання всебічного вивчення ідентичних особливостей й архетипів регіонів та окремих територій. Урахування ж множинності образів простору в подальшому допоможе уникнути помилок, дозволить вдало розробляти нові та доцільно застосовувати існуючі підходи розвитку територій в Україні.

Так, Законом України «Про засади державної регіональної політики» визначено, що державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [11].

Це, зокрема, підтверджує тезу про те, що діяльність із територіального розвитку має враховувати вплив підсвідомого, архетипного, емоційного сприйняття людиною об'єктів навколишнього світу, бо чим давнішою є історія місцевості, тим більше архетипів акумулює в собі та чи інша територія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ідей щодо архетипіки здійснюється сучасними українськими вченими Е. А. Афоніним, В. Горським, О. А. Донченко, С. Б. Кримським та ін. Архетипна складова території в розрізі ментальної географії досліджувалася Д. В. Ніколаєнком, Д. Замятіним, із позиції дослідження міських територій – В. Глебою та ін.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з декларованим європейським вибором України серед науковців і практиків зростає цікавість до застосування кластерного підходу як інструменту реалізації державної політики розвитку територій. Інтерес до кластерів в Україні обумовлюється соціально-економічним ефектом прискорення розвитку територій, який викликає їх функціонування в багатьох країнах світу, а також увагою, що приділяється процесам кластеризації у європейських країнах [9].

Упровадження у діяльність і використання державними та місцевими органами публічної влади кластерного підходу покликане сприяти максимізації конкурентних переваг регіонів і територій і, відповідно, їх комплексному розвитку. Але, що б не говорили про модну тему кластеризації, варто зауважити, що науковці знову і знову повертаються до відомої суперечки: чи є дієвим це явище для нашої країни і чи є прийнятним користування таким підходом для всебічного розвитку територій.

Тож, дослідження кластерного підходу до розвитку територій не здається можливим без вивчення впливу на його використання архетипної складової територій, що поки що залишилося поза достатньою увагою вчених.

Мета статті полягає в дослідженні архетипних особливостей території та їх впливу на використання кластерного підходу до розвитку територій.

Висвітлення основного матеріалу дослідження. З точки зору філософії «архетип» (давн. грец., від *ἀρχή* – початок і *τύπος* – образ) визначено як прообраз, ідею. Цей термін походить від античної філософії. У філософії Платона архетипи описано як суто метафізичні принципи, трансцендентні Ідеї або Форми. Дж. Берклі, що розвивав метафізичний підхід до проблеми архетипу, наполягав на відмінності архетипів від ідей: архетипи перебувають поза розумом і кореспондують з ідеями за допомогою Бога. В аналітичній психології К.-Г. Юнга архетипи – це споконвічні, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, що містяться в так званому колективному несвідомому й апріорно формують активність уяви, перебувають у підґрунті загальнолюдського, символіки. Указані структури проявляються в міфах і віруваннях, сновидіннях, літературних творах і творчості тощо [17] та фактично становлять «культурне ядро». Архетип, згідно з концепцією К.-Г. Юнга, чинить сильний вплив на емоції людини, має стійкість, достатню кількість власних елементів, що не належать іншим відомим архетипам, а також риси, що пов'язують його з життям як процесом або елементами такого [17].

Отже, архетипи як структури колективного несвідомого мають вагомe значення поряд з індивідуальним несвідомим. Ці структури є сталими й наявними в усіх людей, вони були закладені в нашій психіці й сформувалися на основі життя попередніх поколінь. За допомогою архетипних образів досить легко заглянути в людське колективне несвідоме і вплинути на нього.

На думку В. Сальнікова, коли архетипи розглядають як «культурне ядро» під час формування ідентичностей, мається на увазі їх зв'язок із культурно-цивілізаційним кодом, що лежить у підґрунті тієї або іншої ідентичності: локальної, національної, регіональної або цивілізаційної, і з національним (локальним, регіональним тощо) характером [12]. Так, інтеракція людини з довкіллям має онтологічний та гносеологічний виміри. Онтологічний аспект взаємодії людини й простору відображає культурна географія, або «географія людини», а ментальна географія

(метагеографія) акцентує, як саме процеси взаємодії відображаються в людській свідомості та уявленні індивідуума [3].

Досить яскраво такі ідентичності описав Р. Д. Льюїс у своїй праці «Ділові культури в міжнародному бізнесі: від зіткнення до взаєморозуміння» [5]. Узнявши за основу приклад сприйняття «слона», він описав вплив культурно-територіального чинника проживання на абсолютно різне сприйняття й описання тієї ж самої проблеми різними національностями, а саме: *Англієць* – «Охота на слонів у британській Східній Африці», *Француз* – «Любов слонів у французькій Екваторіальній Африці», *Німець* – «Походження і розвиток індійського слона між 1200 і 1950 рр. (600 сторінок)», *Американець* – «Як вивести найбільшого та найсильнішого слона», *Росіянин* – «Про те як ми запустили слона на Місяць», *Швед* – «Слони та соціально-орієнтована держава», *Данець* – «Сандвічі зі слоновим м'ясом», *Іспанець* – «Техніка бою слонів», *Індус* – «Слони як засіб пересування до епохи залізниць», *Фін* – «Що думають слони про фінів». Так, залежно від національних ідентичностей і території проживання дослідник описав образи колективного несвідомого з точки зору поєднання позиціонування себе різними національностями та їх сприйняття іншими.

Виходячи з цього твердження, будь-яка територія (сільське поселення, місто, невелика місцевість, регіон, країна, макрорегіон) може бути репрезентована як цілеспрямований, детально структурований образ.

Тобто, будь-яка територія має свій формат. Таких форматів завжди кілька, і ми можемо говорити про місто, території чи поселення в багатьох ракурсах. Проте наведена нижче трьохрівнева смислова система присутня на будь-якій території [1].

Перший рівень – система традиційного повсякденного життєзабезпечення, яка визначає матеріальні потоки, матеріальні відносини й матеріальну спадщину території. Це будівлі, споруди, люди, які працюють, ЖКГ, потоки, пов'язані з харчуванням та іншим матеріально-технічним постачанням.

Другий рівень пов'язаний із розвитком соціокультурної діяльності. На цьому рівні є певні стратегії, сценарії розвитку, що можуть бути як особистісними, так і пов'язаними з окремими спільнотами та з їх стратегіями.

Третій рівень, від якого ми не можемо нікуди подітися, це екзистенційні смисли, або ж архетипи, пов'язані з цією територією. Можна назвати це також сакральністю території або територіальною екзистенцією, яка багато в чому може бути неоднозначною. Ті чи інші люди або спільноти пов'язують своє майбутнє, своє життя, свої сенси з певною територією й можуть деякою мірою описати ці сенси. Якщо повернутися до заходів із розвитку окремих територій, то такі якості архетипних образів роблять їх особливо привабливими як основа для позиціонування в очах цільових аудиторій, оскільки забезпечують послідовність і несуперечливість, що зазвичай зрештою транслюється з позиції бренду території.

Дефініцію «архетипи територій» визначено В. Глебою як історичне ядро міста, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості [2]. Погоджуємося з підходом дослідника до визначення дефініції та її суті, але разом із тим вважаємо, що вказаний термін є більш придатним до визначення архетипу міських територій і не враховує сільські та селищні території, а також території, населення яких об'єднане спільною діяльністю тощо, тоді як доцільно було б його розуміти як історичне ядро території, що має чітко ви-

ражені функціонально-стилістичні особливості. Водночас підтримуємо думку вказаного дослідника стосовно необхідності врахування історично обумовлених критеріїв поділу території за функціональним призначенням, що має свій архетип, за наявними потенціалами та проблемами.

Для того щоб зрозуміти, що містять у собі архетипи територій нашої держави, варто прояснити значення власне українських архетипів. Так, українські архетипи проявляють себе як символи у міфах, казках, фольклорі, обрядах і традиціях і є узагальненням досвіду наших предків. На їх розвиток впливали природні умови географічного положення, території, міграційні процеси, елементи інших культур. Протягом століть одні племена та етноси змінювались іншими й брали участь в етногенезі українців. Основою культурного процесу, що передавав здобутки предків нащадкам, було місцеве населення, яке вбирало в собі усі впливи й будувало з них свою культуру.

За С. Б. Кримським «екзистенціал національного буття розкривається через життєве наповнення концептів: Дім – Поле – Храм» (згадана символіка була запропонована М. Хайдеггером). Символ «Дому» позначає антропоцентричне буття від сім'ї до національної солідарності, це своєрідна ніша людини в Універсумі. «Поле» – це, насамперед, поле життя, освоєний простір, джерело багатства. Ідея «Храму» – вираз благословення вищих сил, небесного заступництва щодо певної етнічної спільноти. Важливий архетип – архетип Землі – в українському менталітеті інтегрував аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя. У цьому розумінні він втілював ноосферне передчуття українців. Цей архетип проходить через весь масив української історії: від язичницьких обрядів землеробства через християнські цінності та козацькі ідеали вільного хутора до наукових розробок С. Подолинського та В. Вернадського [4, с. 295]. Отже, виділені вченими архетипи Поля та Землі можуть вважатися територіальними й підкреслюють той факт, що територія, де відбувається життєдіяльність людей, має доленосний характер у формуванні стійких архетипів.

Філософське буття українців характеризується кордоцентризмом у структурі української психіки – спільною ознакою українців: переважанням емоцій та почуттів над мисленням і волею, що робить їх подібними один до одного, та особливостями, своєрідністю індивідуальністю східних і західних, південних і північних українців [16]. Проте, враховуючи те, що Україна лежить на перетині шляхів до Центральної та Західної Європи, з Північної Європи на Близький Схід і Кавказ та з огляду на рубіжність (вплив сходу й заходу) існують різні національні регіональні особливості українців сходу (більш чуттєві – екстравертні) й заходу (більш спокійні – інтровертні) [16]. Це надає можливість вважати, що згадані особливості породжують індивідуалістський та колективний територіальний архетипи.

Із територією часто ототожнюють поняття «простір» (простір /латинське *spatium*/ – протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети й відбуваються події). Так, філософ Фуко каже, що сучасність – це епоха простору, в якому домінує синхронність, коли близьке і далеке існують одночасно. Ми живемо в ту саму мить, вважає Фуко, коли світ відчуває себе мережею, що пов'язує окремі точки системи в конфігурації «утопій» – функцій простору без конкретного географічного місця або «гетеротопій» – місць розташування на одній географічній території, що має кілька

синхронних функціональних просторів фізичного світу й тимчасового відліку співіснування місць розташування речей [14].

З точки зору дослідження території як об'єкта управління, дотримуємося думки В. Мамонової, яка, користуючись системним підходом, надає таке визначення поняття території: «багатофункціональна соціально-економічна система, що має просторове розташування та відносну відокремленість від зовнішнього середовища, складається з елементів, зв'язків та відносин між ними, а також процесів, що відбуваються через реалізацію різних комбінацій взаємодії елементів системи [6, с. 9]». Отже, категорії «територія» та «простір» дійсно є взаємозалежними, а описане вище дозволяє звернути увагу на вагомість гетеротопно-просторової складової території.

Крім того, простір для Фуко – це привілейоване місце для розуміння того, яким чином діє влада [15]. Від діяльності влади на будь-якій території, від ухвалених владно-управлінських рішень і, перш за все, від стилю їх ухвалення залежить вибір напрямку, шляхів розвитку територій, а також інструментів, що застосовуватимуться для досягнення бажаного рівня розвитку. Таким чином, можна було б виокремити особливість влади на території чи владний архетип як прояв колективного несвідомого через вибори та підтримку існуючого на території владного прошарку. Проте до ухвалення рішень щодо розвитку території сьогодні залучається не лише влада, а і громадськість, підприємці та недержавні організації. Тому доцільно цей вид територіального архетипу назвати архетипом особистості, яка ухвалює рішення. Він охоплює свідоме та цілеспрямоване використання наданих повноважень щодо ухвалення рішення шляхом узагальнення чи кардинальної зміни смислів і змістів інформаційних потоків у бік посилення наявних потенціалів території з метою досягнення вищого ступеню розвитку або ж, навпаки, його гальмування (залежно від особистісних мотивів чи корпоративних мотивів організації, що її представляє особа, залучена до ухвалення рішення).

Повертаючись до мети статті, згадаємо класичне визначення кластера М. Портера, запропоноване ним у фундаментальній праці «Конкуренція» [10], де сформульовано, що кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних компаній та пов'язані з їхньою діяльністю організації, в тому числі науково-дослідні, фінансові, освітні та державні інститути, що конкурують, але при цьому проводять спільну роботу. Із цього розуміємо, що в кластер залучено навчальні заклади та наукові установи. Тобто, кластери формуються на основі галузей і тих сфер наукової діяльності, що мають прикладне значення, можуть широко використовуватися у виробництві новітніх наукомістких продуктів і мають спільну науково-дослідну базу. У кластерах утворюється унікальне середовище, в якому акумулюються передові для певного регіону (можливо – окремої країни) науки розробки, здійснюється постійна пошукова діяльність у галузі виробництва новітніх форм продуктів і послуг, розробки та застосування новітніх технологій, новітніх форм енергетичного забезпечення виробництва тощо [7]. Таким чином, науково-дослідні установи й організації покликані сприяти постійній модернізації та втіленню інновацій.

У контексті попереднього необхідно розглянути базовий архетип інноваційного розвитку – амортизацію, тобто подолання вимирання старих штучних об'єктів (матеріальних або ідеальних), як архетип території. Оскільки без цього процесу

життєдіяльність людства у її взаємозв'язку зі штучними системами стала повністю неможливою, його можна вважати природним.

Процес комплексної прискореної загальної амортизації звичай пов'язується з модернізацією як системним процесом. Для боротьби з руйнуванням об'єктів штучного середовища люди використали спосіб, аналогічний природному: зміну застарілих штучних об'єктів новими [8]. Так, саме науково-дослідні установи й організації певної території є носіями архетипу амортизації.

Також у зв'язку з цим залежно від існуючих історій втілення інновацій на території, від рівня консервативності населення та його готовності до прийняття нових форм управлінської та виробничо-господарської діяльності, можемо говорити про рівень сприйняття нових або нетипових для колективної свідомості ідей населенням цієї території чи про територіальний архетип адаптивності.

Ураховуючи різне географічне положення окремих територій, їх близькість до міждержавних кордонів, уміння населення співпрацювати із зарубіжними сусідами з прикордонних поселень, наявності спільних рис щодо виробничої діяльності тощо, варто виокремлювати архетип транскордонності територій, особливо під час формування чи виокремлення транскордонного кластера.

На сьогодні існує досить велика кількість наукових розробок і нормативних документів у вигляді стратегій соціально-економічного розвитку, що ґрунтуються на територіальних ресурсах. Ідея зводиться до того, що кожна територія має свій потенціал – ресурси (можливості, наявні сили, запаси, засоби), що можуть бути використані.

У сучасній науковій думці домінує погляд на ресурсний потенціал територій як на «сукупність нематеріальних та матеріальних ресурсів, які беруть участь у процесах відтворення просторового та економічного середовища» [13].

Таким чином, ресурсний потенціал поєднує всі компоненти території: природно-ресурсний, історико-культурний, економічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний потенціал, а також безпосередньо територію з особливостями економіко-географічного положення. А досвід діяльності кластерних структур у світі свідчить, що досить часто саме архетип потенціалу території є підставою для виокремлення уже сформованого кластера (коли зв'язки та спільну діяльність між учасниками кластера налагоджено) чи ухвалення рішення про створення нового кластера (учасники мають багато спільного, проте не володіють достатньою інформацією один про одного). Прикладами цього можуть бути аграрний кластер, туристичний тощо.

Таким чином, архетипність у використанні кластерного підходу дає стійке відчуття «правильності» діяльності в цілому, її відповідності деякій внутрішній реальності. Більш того, кластери, в підґрунті ідеї яких лежать притаманні території архетипи, асоціюються з особливим пізнаваним станом, притаманним людині. Створений образ (місія діяльності, сегмент ринку) легко запам'ятовується та на тривалий час залишається у пам'яті. Для того щоб обрати потрібний архетип для конкретного проекту, автор повинен вирішити не лише те, на який сегмент ринку він орієнтуватиметься, а і яких акторів об'єднуватиме така діяльність, який настрій, стиль, асоціації повинна викликати майбутня діяльність у споживачів.

Далі слід досягти емоційної єдності та несуперечливості місії діяльності кластеру, розумної відповідності його архетипам. Так, якщо ми говоримо про архетип потенціалу території, найбільш ефективним є використання одного архетипу у виборі напрямку діяльності кластеру (аграрний, туристичний, промисловий, інші). Це зможе призвести до становлення архетипу кластера, що передбачатиме оформлення системи зв'язків підприємств кластеру, постачальників та споживачів, а також власного сегмента послуг кластеру (його інфраструктури). Так, територіальний архетип «землеробство» може стати основою для архетипу аграрного кластера, архетип знання – інноваційного кластера, архетип «на перетині шляхів» – транспортно-логістичного кластера тощо.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Як узагальнення можемо сказати, що пошук адекватних, швидко мінливих та адаптивних до внутрішніх і зовнішніх умов способів розвитку територій є однією з умов ефективності управління на будь-якому рівні. Використання кластерного підходу у реалізації державної політики розвитку територій на сьогодні уявляється можливим в Україні з огляду на позитивний світовий досвід такої організації виробництва, проте з урахуванням архетипів території (чітко виражених функціонально-стилістичних особливостей), де здійснюватиметься діяльність. Такий підхід до кластеризації, зрештою, повинен призвести до формування архетипів кластерів та утвердження цієї форми конкурентної взаємодії в процесі виробництва/надання послуг у свідомості українців.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що проблематика архетипних особливостей територій дійсно є мало дослідженою, та виокремити напрямок подальших наукових розвідок. Так, архетипна складова території у використанні кластерного підходу може стати підґрунтям для виокремлення принципів створення кластерів в Україні.

Список літератури

1. Геокультурные факторы развития российских городов [Электронный ресурс] / LiberalMissionFoundation – Фонд «Либеральная Миссия». – Режим доступа : <http://www.liberal.ru/articles/6675>. – Название с экрана.
2. Глеба В. Ю. Просторово-адміністративна організація міста Києва та архетипи територій / В. Ю. Глеба // Публічне управління: теорія та практика. – 2010. – № 3–4. – С. 26–32.
3. Колесник І. Ментальні мапи як інструментарій історика [Електронний ресурс] / І. Колесник. – Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/eidos/eidos_2013_7/12.pdf. – Назва з екрану.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 367 с.
5. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе: От столкновения к взаимопониманию / Р. Д. Льюис ; пер. с англ. – М. : Дело, 1999. – 439 с.
6. Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : моногр. / В. В. Мамонова. – Харків : Вид-во ХарПІДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
7. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону [Електронний ресурс] / Г. І. Михайліченко. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13980/1/50_341349_Vis_727_Menegment.pdf. – Назва з екрану.

8. Омеляненко В. А. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів / В. А. Омеляненко // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 64–70.
9. Папковська О. Е. Формування кластерної політики в регіонах України / О. Е. Папковська // Економіка. Управління : праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 1(35). – С. 239–243.
10. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М. : Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
11. Про засади державної регіональної політики : Закон України : від 05.02.2015 р., № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
12. Сальніков В. Міжнародні відносини, світова і регіональна політика в архетипічній парадигмі / В. Сальніков // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : вид-во «Док. Наук. Держ. Упр.», 2013. – Спеціальний випуск. – 272 с.
13. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – Режим доступу : <http://www.eri.org.ua/index.php?page=883>.
14. Фуко М. Другие пространства / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью : Ч. 3. – М. : Праксис, 2006. – С. 191–204.
15. Фуко М. Око власти / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью : Ч. 1. – М. : Праксис, 2006. – С. 220–248.
16. Хитрич А. Архетипи української культури [Електронний ресурс] / А. Хитрич. – Режим доступу : http://anculture.blogspot.com/2013/03/blog-post_7598.html. – Назва з екрану.
17. Юнг К.-Г. Архетип и символ / К.-Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

Olha KOVINCHUK

*Postgraduate student of Chair of Public Administration and Local Self-Government
Odessa Regional Institute for Public Administration of the National Academy
of Public Administration under the President of Ukraine
(Odessa, Ukraine)*

**THE ARCHETYPE OF TERRITORY AND ITS INFLUENCE ON CLUSTERS
IN THE IMPLEMENTATION OF THE STATE POLICY OF TERRITORIAL
DEVELOPMENT**

The article showed the archetype of territory and its influence on the use of cluster approach as a tool for implementation of state policy of development of territories.

Keywords: *archetype, archetype of territory, development of territories, cluster.*

УДК-323.22/28

Наталіна МОСКАЛЕЦЬ
*аспірант кафедри державної політики
та суспільного розвитку
Національної академії державного управління
при Президентові України
(Київ, Україна)*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ ЯК ПРОЯВ АРХЕТИПУ ЦІЛІСНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Розглянуто дефініцію категорії «відповідальність». Встановлено сутність відповідальності посадових і службових осіб як прояв архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини. Здійснено аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади.

Ключові слова: *архетип, відповідальність, права і свободи людини, посадові та службові особи, взаємодія.*

Постановка проблеми. Виходячи з історії державності незалежної України, можна констатувати, що забезпечення прав і свобод людини не відповідає гарантіям, визначеним Основним Законом України. Сьогодні потребує нагального реформування всіх сторін і сфер життєдіяльності людей. З метою забезпечення прав і свобод людини діяльність усіх органів держави повинна бути спрямована на впорядкування, організацію життя й забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Статтею 19 Конституції України гарантується, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Статтею 56 закріплено право кожного на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень [7].

У державному управлінні відповідальність набуває особливого характеру, оскільки багато вчинків та дій породжують глибокі соціальні наслідки, зумовлюють долі мільйонів людей. Необхідно чітко усвідомлювати, що результати управлінських рішень і дій, які відбивають розпорядження великими політичними, матеріальними, фінансовими та духовними цінностями, не можна порівняти із санкціями, які можна реально пред'явити посадовій особі. За управлінські помилки, зловживання й недоліки народам доводиться розраховуватися десятиріччями [2, с. 304]. Однак головним показником роботи управлінців державного апарату залишається не якісне виконання органом чи посадовою особою нормативно визна-

ченої компетенції, функцій та повноважень, а механічне відтворення команд «згори» з наміром догодити вищому начальнику [1, с. 68]. З огляду на це в державному управлінні забезпечення відносин відповідальності становить актуальну проблему.

Аналіз досліджень і публікацій. Категорія «відповідальність» стала предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Г. Атаманчук, М. Конох, Тугаринов, О. Сушинський та ін. Тлумачення базової категорії «відповідальність» містяться у низці ґрунтовних енциклопедичних видань різних галузей науки [4; 5; 10; 14; 15]. Дослідженню архетипів у вітчизняному науковому полі приділяють значну увагу Е. Афонін, В. Новаченко, В. Суший та ін. Разом із тим у наявних публікаціях не приділялася увага відповідальності особи як прояву архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини.

Метою статті є встановлення сутності відповідальності особи як прояву архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні та зарубіжні дослідники різних галузей науки постійно приділяють увагу визначенню й тлумаченню базової категорії «відповідальність». Зокрема, Г. Атаманчук зазначає, що «відповідальність» – це явище загальносоціальне, яке містить економічні, моральні, культурні, психологічні та інші аспекти. Він вважає, що «відповідальність» у суспільних відносинах має складну структуру й розкривається, насамперед, у взаємозв'язку, взаємодії однієї особи з іншими, особи з колективом та суспільством [2, с. 302]. На думку О. Сушинського, «відповідальність» – це один з основних засобів управління, який є і методом управління, і однією із стадій управлінського процесу, і засобом забезпечення законності та дисципліни [13, с. 42]. В. Тугаринов розумів категорію «відповідальність» як здатність людини передбачати результати своєї діяльності та визначати її, виходячи з того, яку користь або шкоду вона принесе суспільству [6, с. 62].

За дефініцією енциклопедичного характеру «відповідальність» у широкому розумінні – це свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [5]. У науці державного управління категорію «відповідальність суспільна» визначають як ступінь відповідності дій суб'єктів суспільства, зокрема держави, взаємним вимогами, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [14, с. 26]. Соціологи виділяють категорію «відповідальність соціальна». Це міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [10, с. 42]. «Відповідальність політичну» науковці розглядають як різновид соціальної відповідальності, який означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, яка ґрунтується на глибокому розумінні сенсу та наслідків політичної діяльності. Вона базується на взаємодії суб'єктів у галузі політики, що ґрунтується на спільній залежності від їх спільної мети та політичних інтересів, необхідності виконання взаємних зобов'язань та спільно встановлених правил, а також на готовності зазнати санкцій у разі порушення цих правил [15, с. 142]. Видом соціальної відповідальності у науці є і «юридична відповідаль-

ність», сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників, фізичних та юридичних осіб передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [4, с. 109].

Проведений аналіз базової категорії «відповідальність» дозволяє зробити висновок, що відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади є ключовою у їх взаємодії щодо забезпечення прав і свобод людини. Функція відповідальності цих органів полягає в оптимізації їх взаємодії на засадах поділу влади через запровадження спільної відповідальності з метою забезпечення дій стосовно захисту та забезпечення прав і свобод людини. Відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності, а у разі порушення ними прав та законних інтересів людини, невиконання своїх обов'язків та своєї ролі стосовно людини – отримання ними певних негативних наслідків (санкцій). На нашу думку, відповідальність у взаємодії органу конституційної юрисдикції з органами державної влади є головним важелем повноцінної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Е. Афонін зазначив, що індіферентність перехідного українського суспільства співіснує з елітою, яка не відчуває своєї відповідальності перед суспільством і має егоїстичне бажання слугувати виключно своїм вузькокорисливим «корпоративним» інтересам. Він звернув увагу, що Україна може уникнути ризиків, пов'язаних із розвитком демократії, не очікуючи на допомогу ЄС, для чого вона має навчитися допомагати сама собі [3].

Наше звернення до теми культурних архетипів під час дослідження питання відповідальності особи у взаємодії Конституційного Суду України та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини зумовлене тим, що індивідуальна та колективна ідентичності тісно переплелися з усвідомленими та неусвідомленими ментальними структурами, які визначають і зв'язок індивіда із соціальними ролями, і його емоційне самовизначення щодо групи, «своїх» та «чужих», і групові цінності, соціальні норми, поведінкові паттерни тощо [8, с. 304–305]. Ще однією опорною аксіомою є теза французького психолога С. Московічі, який слушно наголошував на нерозривності психічного та соціального [9].

Класик теорії несвідомого і визнаний розробник фундаментального поняття архетипу К. Юнг вважав, що існує певна спадкова структура психіки, що розвивалася сотні тисяч років, яка примушує нас переживати і реалізовувати наш життєвий досвід цілком певним чином. Поняття «замість» він визначив як архетип цілісності особистості: самість об'єднує свідоме й несвідоме, що взаємно доповнюють одне одного до цілісності. У концепції К. Юнга самість є найважливішим архетипом. На його думку, головною метою людського життя має бути розвиток самості, що об'єднує всі прояви душі. Це поняття у нього розглядається як архетип колективного несвідомого. Учений зазначив, що розвиток особистості у процесі її індивідуалізації йде від свідомості до особистого несвідомого, а від нього – до колективного несвідомого, центром якого є самість. Також ним було виділено декілька рівнів несвідомого: індивідуальне, сімейне, групове, національне, расове і колективне несвідоме, яке містить у собі універсальні для всіх часів і культур архетипи.

Варто зазначити, що дослідниками доведено, що сприйняття і поведінка людей регулюються двома основними сферами психіки, а саме свідомим і несвідомим, де остання сфера визначається як найбільш складна й таємнича.

Необхідно констатувати, що з радянських часів досить повільно змінюються «державне управління» та «державна служба». Тоталітарний політичний контроль за державним урядуванням було знищено, але що таке демократична система контролю, українські державні органи досі не знають. Ця прогалина призвела до небезпечної відсутності контролю та безкарності влади, яка має ключі до всіх національних багатств: бюджету, природних ресурсів, підприємницького середовища тощо. Порухнене питання має своє вирішення у площині врівноваження державних/суспільних та індивідуальних/групових (економічних, політичних) інтересів, тобто співвідношення політичної доцільності, принципу свободи/участі та системи контролю/відповідальності [12, с. 240].

Науковці зазначають, що відповідальність впливає на більшість людських проявів, але застосовувати її можна лише щодо до людини. Державний орган не здатен відповідати, він діє не сам, а через людину і завдяки її зусиллям [2, с. 303]. Тож, відповідальність посадових і службових осіб, уповноважених на виконання функцій держави, це ефективність гарантій прав і свобод людини.

Коротко проаналізуємо форми відповідальності та санкції, передбачені сучасним вітчизняним законодавством стосовно дій чи бездіяльності уповноважених осіб органів влади, що реалізують функції держави. Так, відповідно до статті 92 Конституції України відповідальність за діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями визначається виключно законами України [7]. Питання відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Україні врегульовано Конституцією України та спеціальними законами. Зокрема, згідно зі статтею 126 Конституції України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суддя може бути звільнений за порушення вимог щодо несумісності та порушення ним присяги. Коло підстав для звільнення з посади судді суду загальної юрисдикції, визначені вказаною статтею Основного Закону, поширюються і на суддів Конституційного Суду України. Дисциплінарну відповідальність судді суду загальної юрисдикції та коло підстав, за наявності яких можуть бути застосовані санкції, закріплено Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Кримінальним кодексом України передбачено злочини, які можуть бути вчинені суддями як посадовими особами, що здійснюють правосуддя. Варто зазначити, що, притягаючи до кримінальної відповідальності суддів, необхідно враховувати їх особливий статус, адже положеннями Конституції України їм гарантується незалежність і недоторканість.

У Конституції України приділяється увага відповідальності Президента України, народних депутатів, уряду, голів місцевих державних адміністрацій та Генерального прокурора України. Зокрема, відповідно до статті 108 Конституції України Президента України може бути усунено з посади в порядку імпичменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та ухвалити резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 87). Відповідно до статті 118 Основного Закону Президент України може ухвалити рішення про від-

ставку голови місцевої державної адміністрації, якщо недовіру голові висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради. Статтею 122 Конституції України закріплено, що Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, яка має наслідком його відставку з посади [7].

Законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України» та «Про міліцію» визначено, що посадовці несуть відповідальність за завдані збитки, проте такі збитки компенсуються за рахунок держави.

Слід зазначити, що згідно з положеннями Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» за порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Між тим персональної відповідальності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні, не передбачено.

Зазначимо, що посадові особи підлягають відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного та громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Видами адміністративних стягнень за вказані правопорушення є попередження та штраф. Слід мати на увазі, що об'єктом правопорушення виступають лише окремі сфери життєдіяльності.

До осіб, уповноважених на виконання функцій держави, застосовуються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції». За вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень особи притягаються до відповідальності. Слід відзначити, що громадяни, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди чи збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків чи шкоди в установленому законом порядку.

Кримінальна відповідальність посадових і службових осіб є найтяжчим видом відповідальності. Злочини у сфері службової діяльності визначено Кримінальним кодексом України. Зазначимо, що санкції за вчинення кримінального злочину передбачають і матеріальні обмеження у вигляді штрафу, конфіскації майна або спеціальної конфіскації.

Цивільним кодексом України передбачено, що шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а також у сфері нормотворчої діяльності, відшкодовується державою (статті 1174–1176). Винятки щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину, встановлено лише стосовно органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Коли держава відшкодувала шкоду, вона наділяється правом зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної чинності (стаття 1191).

На підставі проведеного аналізу сучасного законодавства можна констатувати, що у нормативно-правових актах закріплено відповідальність посадових і службових осіб органів державної влади, і переважно завдані ними збитки компенсуються за рахунок державного бюджету. Виплати відшкодування щорічно визначаються законом про Державний бюджет на поточний рік. Слід мати на увазі, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі. Тож, кошти для відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, сплачує кожен громадянин України. Між тим законодавством не передбачено індивідуальної відповідальності, що її повинен нести посадовець, який вчинив злочин, дисциплінарний проступок або порушив присягу.

Індивідуалізація покарання (від лат. *individuum*) – один з принципів, який здебільшого знайшов застосування у кримінальному праві, але притаманний не лише йому. Кожне протиправне діяння чи особа, що його вчинила, за обставинами вчинення чи за особистими рисами правопорушника має свої індивідуальні особливості. Тому і покарання за нього повинно бути максимально конкретизованим, індивідуалізованим, виходячи з конкретних обставин та враховуючи особу винного [6, с. 104]. Про це свідчить положення, закріплене в Основному Законі, де зазначено, що «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» (стаття 61).

Висновки. Конституцією проголошено визнання і дію в Україні принципу верховенства права, в основу якого покладено утвердження й забезпечення державою прав і свобод людини. Цей принцип означає пов'язаність правовими приписами усіх органів і посадових осіб держави: і органу законодавчої влади, і тих, хто має здійснювати управлінську діяльність, і глави держави, і судів загальної юрисдикції [19]. Відповідальність у державному управлінні має свій характер, що і повинно відбиватися у всіх її проявах, так само як і в повноті охоплення нею специфічних аспектів управління [2, с. 307]. Отже, реальності сучасного буття вказують на необхідність пошуку найкращих способів використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики. У контексті архетипіки розвитку особистості у процесі її індивідуалізації йде від свідомості до особистого несвідомого, а від нього до колективного несвідомого, центром якого є самість. Самість – це потенційна цілісність, що існує апіорі. Досягаючи цілісності, людина досягає самості, що означає результат процесу індивідуалізації. Тож, архетип цілісності особистості актуалізує формування індивідуальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Список літератури

1. Авер'янов В. Б. Забезпечення прав і свобод людини – пріоритетна орієнтація адміністративної реформи в Україні / В. Б. Авер'янов // Юридичний вісник. – 2000. – № 2 – С. 68–72.
2. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М.: Юрид. лит., 1997. – 400 с.
3. Афонін Е. А. Ваймарські уроки України, або Універсальні перехідних періодів суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін // Дзеркало тижня України. – 2006. – № 10. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/vaymarski_uroki_ukrayini_abo_universaliiy_perehidnih_periodiv_suspilnogo_rozvitku.html.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.
  5. Відповідальність [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
  6. Конох М. С. Особа: право, свобода, відповідальність : навч. посіб. / М. С. Конох. – К. , 1996. – 129 с.
  7. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – 141 с.
  8. Крупкин П. Эволюционная теория архетипов Юнга: архетипические моменты в структуре коллективной идентичности / П. Крупкин // Публичное управление: теория и практика. – 2010. – № 3–4. – С. 303–311.
  9. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Московичи. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 556 с.
  10. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / [уклад. Піча В. М., Піча Ю. В. та ін.]. – Львів : Новий Світ-2000, 2004. – 480 с.
  11. Скомороха В. За невиконання рішень Конституційного Суду має бути передбачена відповідальність [Електронний ресурс] / В. Скомороха // День. – 2002. – № 185. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/notabene/viktor-skomoroha-za-nevikonannya-rishen-konstituciynogo-sudu-maie-buti>.
  12. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
  13. Сушинський О. Інститут відповідальності у здійсненні контрольної влади / О. Сушинський // Вісн. УАДУ. – 2002. – № 3/2002. – С. 39–47.
  14. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / [авт.-уклад. В. Д. Бакуменко та ін.]. – К. : НАДУ, 2006. – 248 с.
  15. Філософський словник соціальних термінів / [авт.-уклад. В. П. Андрущенко та ін.]. – Х. : Корвін, 2002. – 672 с.
-

Natalina MOSKALETS'

*Postgraduate of the Department of State Policy and Social Development
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

**LIABILITY OF AN INDIVIDUAL AS A MANIFESTATION OF
THE ARCHETYPE OF THE WHOLENESS IN THE INTERACTION
OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE AND OTHER BODIES
OF STATE POWER IN ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS**

The article deals with the definition of «liability». The essence Liability of an individual as a manifestation of the archetype of the wholeness in the interaction of the Constitutional Court of Ukraine and other bodies of state power in ensuring human rights and freedoms. Modern domestic legislation on liability of officers and employees of public authorities was analyzed.

Keywords: *archetype, liability, human rights and freedoms, officers and employees of the public authorities, interaction.*

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО
асистент кафедри економічної теорії
Сумського державного університету
(Київ, Україна)

АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ УСПІШНОСТІ СИСТЕМНИХ ІННОВАЦІЙ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Проаналізовано особливості впровадження системних інновацій на національному та місцевому рівні на основі використання архетипної складової соціально-економічної системи. Запропоновано використовувати модель бізнес-трансферу для скорочення інституційного розриву між Україною та розвиненими країнами.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, громада, системні інновації, суспільство, соціально-економічна система, менталітет.*

Постановка проблеми. Одним з проявів стратегічного підходу до довгострокового розвитку країни є політика щодо використання ресурсного потенціалу й позиціонування в промисловому та науково-технічному середовищі. В умовах технологічного прогресу була визнана залежність конкурентоздатності корпорацій від соціального та інституціонального клімату в країні. Здатність суспільства до змін багато в чому визначає можливість його розвитку. Практичне застосування теорії архетипів ґрунтується на тому, що архетипи забезпечують зв'язок, якого бракує, між мотивацією та зв'язками. В умовах колосального зростання обсягу інформації архетипна індивідуальність має вирішальне значення та є конкурентною перевагою. Практичне використання потенціалу архетипів є найвищим сенсом – «буттям для себе» за Гегелем, тобто буттям, що розкриває глибинні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання системного аспекту інноваційного розвитку розглядали у своїх дослідженнях А. Жалевич, І. Макаренко, Ю. Кармишев та інші, які відзначали необхідність аналізу значної кількості факторів, що впливають на інновацію. Зокрема, Ю. Кармишев [3] характеризує інноваційний розвиток як особливу інноваційну спрямованість цілей, шляхів їх досягнення, особливу «надбудову» механізму державного впливу на економіку та ринкову самоорганізацію, обумовлену переважною орієнтацією всіх сфер економіки на комплексне використання інновацій, перерозподіл форм і методів регулювання за результативністю впливу.

Один з класиків японського маркетингу, М. Сімагуті, називає XXI ст. епохою системних інновацій та епохою абсолютно нових систем ведення бізнесу [1]. Дослідник відзначає те, що найближчим часом економіка та соціум будуть розвиватися по шляху створення принципово нових системи – бізнес-систем, маркетингових

систем, науково-дослідних систем, систем створення соціальних цінностей і систем стійких конкурентних переваг.

Можливість інновацій як чинник адаптації та розвитку фактично закладено в національний код кожної нації. Зокрема, С. Кримський [8, с. 275] формулює національну ідею України як «побудову в країні сучасної постіндустріальної цивілізації з урахуванням історичних цінностей та ідейної спадщини українського народу».

Однак аналіз праць, присвячених соціокультурним аспектам інноваційного розвитку, показав відсутність теоретико-методичних підходів до державно-суспільного управління впровадженням системних інновацій.

Метою роботи є аналіз особливостей впровадження системних інновацій у контексті їх сприйняття суціумом через призму архетипів.

Виклад основного матеріалу. У рамках стратегії розвитку України необхідно використовувати всі можливості впровадження інновацій, що призводять до підвищення ефективності й оптимізації процесів різної природи. Однак, як відомо, інновації є різними за своєю природою, сферою впровадження та масштабом. Зокрема, є такі рішення, що призводять до більш значних позитивних ефектів. Йдеться про так звані системні інновації, що являють собою рішення, які вдосконалюють (оптимізують) та активізують роботу одночасно всіх (або багатьох) підсистем і вносять суттєвий внесок у загальний тренд розвитку системи.

Варто відзначити, що наразі практично всі «серйозні» інновації є системними, однак сьогодні досить часто поняття інновацій обмежується через його звуження до техніко-технологічних нововведень. Таким чином, системні інновації – це рішення, що базуються на врахуванні системних властивостей та законів розвитку складних систем (наприклад, синергетичний ефект, закони сталого розвитку тощо).

Системні інновації можуть існувати лише в підготовленому для них середовищі, тому виникає ситуація «інновацій для інновацій». Якщо намагатися управляти інноваціями, нічого не змінюючи «зверху», інновація не стане системною – саме від ініціатив і досвіду влади (керівництва) на інших рівнях залежить ефективність розвитку системи.

Відповідно до концепції екосистем інновацій В. Хвана та Г. Хорвіта будь-яку соціально-економічну систему можна аналізувати як своєрідну «екосистему розвитку інновацій». Тому, враховуючи, що економічна сфера – це система відносин людей, ми пропонуємо розглядати поширення системних інновацій як процес, за допомогою якого інновація поширюється по комунікаційних каналах у часі й просторі серед агентів цієї соціально-економічної системи та у взаємодії з соціально-економічними системами інших країн.

Форма та швидкість поширення інновації залежать від характеристик складових цієї системи, а саме від інноваційної стратегії різних суб'єктів (суб'єкти господарювання, соціальні групи тощо), характеристик ринку, де реалізуються інновації, потужності комунікаційних каналів, способів передачі інформації й особливостей її сприйняття, здатності та мотивації отримувачів до практичного використання цієї інформації, а також технічних і споживчих властивостей інновації.

В інноваційній діяльності лідери ринку приділяють значну увагу саме людському капіталу, оскільки саме люди виконують роботу, ухвалюють рішення, проявляють активність та ініціативність, створюють умови та залучають ресурси, генеру-

ють знання та винаходять нове, вступають у комунікації тощо. Саме тут і постає питання аналізу національної складової – архетипів. Г. Лебон відзначав, що «життя будь-якого народу і всі прояви його цивілізації складають просте відображення його душі». Однак, якщо суспільство, що втрачає традиції й історичну пам'ять, перестає розвиватися та деградує, бо переривається зв'язок між поколіннями, відбувається маргіналізація та інші деструктивні процеси. З іншого боку, суспільство не може існувати, не змінюючись, тому інноваційність і традиційність є взаємозалежними. У широкому культурологічному контексті традиції необхідно розглядати як необхідну умову розвитку [2]. Вислів «нове – це добре забуте старе» знаходить постійні підтвердження в житті, коли, наприклад, інновації базуються не лише на новому знанні, а й на попередніх результатах і загальних закономірностях системи.

Інновації навряд чи можна здійснити в традиціоналістському або стагнующому суспільстві, тому що вони вимагають відповідного соціального клімату довіри, креативності та готовності консолідації для відповіді на виклики часу. Суспільству, що живе лише минулим або сьогодишнім, занадто матеріалістичному та прагматичному, буде складно піти на ризик інновацій, без чого неможливий ривок. Навіть найбільш проривні ідеї можуть перетворитися на «псевдоінновації», які в результаті навпаки відкидають суспільство назад, а не виводять на новий макросоціальний рівень.

На рис 1 показано схему впливу, виходячи зі співвідношення «традиційне – цілеспрямоване». Відповідно, чим більше системна інновація відповідатиме національній (або цивілізаційній) ідеї, що може об'єднати суспільство, тим більшою є енергія синергії, яку можна використати для побудови якісно нової держави.

Рис. 1. Вплив системних інновацій на розвиток системи (розроблено автором)

Наприклад, КНР, де успішно реалізуються реформи та модернізація економіки, спирається на переваги участі держави в процесах регулювання ринкових відносин з урахуванням специфіки китайських трудових ресурсів та засвоєння нових знань.

Варто відзначити, що в умовах системних інновацій відбувається зміна підходів до поділу суспільств, коли на зміну соціально-економічним, технологічним або соціально-політичним критеріям приходить класифікація суспільних систем на «швидкі» та «повільні» економіки.

Перш природно ґрунтуються на інноваціях та принципі унікальності, а імітація в них, як правило, не має суспільного визнання, навіть просто засуджується (наприклад, ставлення до плагіату). «Повільні» економіки є стійко традиційними та інерційними, тому в них зміни впроваджуються безсистемно та в рамках існуючих традицій і системи в цілому, що є однією з «пасток» інноваційного розвитку.

Відзначимо, що у соціумі завжди існує певний опір змінам. Як інструмент подолання цього спротиву доцільно запропонувати мотиваційні механізми та механізми актуалізації архетипів. Ця теза базується на тому, що деякі інновації відрізняються високою швидкістю сприйняття (наприклад, індивідуальні споживчі товари, що прямо впливають на соціальний статус), тоді як у системних інновацій, спрямованих на масового користувача, швидкість схвалення є помітно нижчою.

У табл. 1 показано особливості впливу на впровадження системних інновацій. Відповідно, найбільш складною є розробка нових інноваційних систем.

Таблиця 1

Особливості впровадження різних видів системних інновацій

Вид системних інновацій	Рівень управління	Вплив архетипів
Інновації в розвитку функціонуючих систем	Усі рівні	++
Розробка нових інноваційних систем, моделей, концепцій і парадигм	Усі рівні, особливо державний	+++++
Системний підхід до інноваційної діяльності в усіх галузях	Усі рівні	++
Використання знань про універсальні закони розвитку систем для визначення точок найбільш ефективного використання зусиль та одержання максимальних системних результатів та ефектів	Усі рівні	+++++
Створення середовища та інфраструктури для генерації та капіталізації розробок та впровадження інновацій	Усі рівні, особливо державний	++++
Нові функції за допомогою об'єднання складових частин радикальних інновацій у новий спосіб	Усі рівні	+++

Джерело: розроблено автором

У табл. 2 показано співвідношення цих трендів та їх відображення в традиційних архетипах українців.

Попри ці збіги, в Україні провідні архетипи є надто ідеалізованими, а інколи навіть деформованими, тому для них не характерна продуктивна спрямованість, що посилює необхідність впровадження системних інновацій. Підтвердженням цього може бути практична відсутність у списку активів ТОП-10 підприємців України інноваційних, зокрема високотехнологічних, проєктів.

В епоху глобальної економічної конкуренції та входження в радикально новий за своїм організаційно-економічним механізмом розвитку технологічний уклад припускається спирання на традиції та вітчизняний історичний досвід відродження економіки, а також на міжнародний досвід.

Донедавна вважалось, що інновації можуть бути лише двох типів: екзогенними (запозиченими з інших інноваційних систем) та ендегенними (такими, що виникли в цьому середовищі без зовнішнього впливу – імпульсу).

Більш вдалих розподіл запропонував С. Арутюнов [12], який вважає, що культурна трансформація через запровадження інновацій, може відбуватися у три способи:

1) спонтанно: у цьому випадку спонтанна трансформація передбачає впровадження інновації, що виникає всередині культури за рахунок факторів її власного розвитку без впливів ззовні; цей підхід є характерним для народної культури та на-

ціональних форм самоорганізації;

2) стимульовано: стимульована трансформація – це інновація, що не є прямим запозиченням з іншої культури, але виникає під непрямым впливом (наприклад, вплив закордонних телесеріалів на молодь);

3) шляхом запозичення, коли інновація, пов’язана з прямим зовнішнім впливом, до якого можна віднести поширення елементів соціальної взаємодії, «європеїзацію» («вестернізацію») соціальних процесів, запозичення систем писемності (латиниця, кирилиця), лексичні запозичення (наприклад, слово «уєс» та ін.), й особливо – поширення технічних винаходів та інновацій.

Таблиця 2

Співвідношення сучасних соціальних трендів та архетипів українців

Соціальні тренди інноваційного суспільства	Конструктивні архетипи українців
Увага до себе й середовища свого існування	Індивідуалізм, глибинний оптимізм. Архетип «філософії серця» (шлях до ідеалу та гармонії з природою за Т. Шевченком; ключ до «господарства душі», її мандрів у вічність, сферу добра і краси за М. Гоголем). Повага до внутрішнього світу людини, її талантів та здібностей. Орієнтація на малий гурт (прагнення українців творити Рай у власному Домі, архетип «Дім»). Архетип «Поле» («поле життя»)
Тяга до «розширення горизонтів» (самовдосконалення та пізнання нового)	Ідеал свободи. Світоглядна толерантність (здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів). Персоналізм (спосіб стосунків зі світом, за якого цінність персони не заперечує значущості навколишнього суспільного життя)
Раціоналізація часу	Працездатність і працелюбність українців
Активна фінансова поведінка	Архетип «Єзуїт» (за О. Арестовичем). Українці не терплять хитрощів і підступу, ненавидять злодіїв та шахраїв, є прихильниками чесної праці
Активне використання нових технологій	Архетип едукативності, що забезпечує переконаність у тому, що завдяки розвитку можна змінити своє життя, дізнатися, у чому полягає власне життєве покликання, орієнтує на пошук того знання, яке допоможе реалізувати потенціал та досягти найвищих результатів

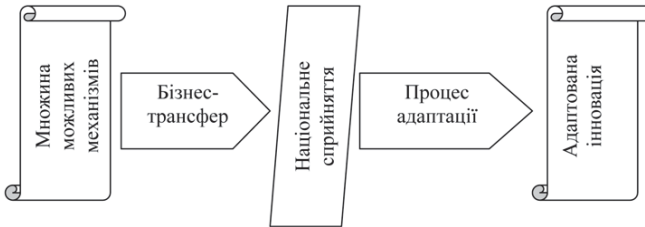
Джерело: розроблено автором на основі [7; 9; 11]

Ураховуючи наздоганяючий характер розвитку, Україні необхідно використовувати іноземний досвід. Для цього ми пропонуємо використати модифіковану стратегію бізнес-трансферу, що являє собою обґрунтування практичної реалізації концепції, заснованої на аналізі суміжної системи (інший регіон, інша країна тощо) та її адаптації у власній геолокації. Інакше кажучи, це – адаптація успішного досвіду до умов цієї системи. Якщо цільова аудиторія в певній геолокації успішно використовує певний інноваційний інструмент, це означає лише одне – в країні або місті він теж, швидше за все, буде успішним. Однак ця стратегія передбачає глибокий аналіз та адаптацію процесів під національні (локальні) умови, а отже – дуже точне розуміння суті процесу та його місця в системі.

Незважаючи на простоту з першого погляду, це завдання насправді є досить складним, оскільки відбувається перехід (трансфер) знань між інноваційними сис-

темами (рис. 2) та їх засвоєння (адаптація). Результат цього процесу може бути різним: від відторгнення до успішної модифікації. Тому пропонуємо на початкових етапах використовувати його на локальному рівні (рівні громади) на підставі маркетингу цієї інновації.

Варто відзначити, що аспект інноваційного розвитку відіграє подвійну роль і на відміну від традиційних підходів, що використовуються досить часто для розвитку територій під час формування конкурентних переваг традиційного характеру, дозволяє одночасно як підвищити якість життя населення, так і створити умови розвитку громади та відповідної території.

Рис. 2. Модель бізнес-трансферу інновацій (розроблено автором)

Потенційно існує три альтернативні шляхи впровадження інновацій. У кожному сценарію розвитку є свої переваги та недоліки, зокрема:

1) влада може зробити щось на свій смак, страх і ризик, базуючись на власних уявленнях про те, чого хочуть мешканці громади: в результаті мешканці громад можуть неприємно здивуватись «благу», яке вони отримали завдяки ініціативності керівництва, або звикнуть, що їх голос та думки не впливають на життя у громаді;

2) влада може відкласти інновацію до того, поки з'являться фінансові чи інші необхідні ресурси, ініціативні мешканці в громаді або ж життя в країні налагодиться тощо: в результаті зміни у громаді консервуються, нічого нового не з'являється, громада звинувачує владу у бездіяльності, а влада громаду – у пасивності;

3) зробити те, що необхідно мешканцям громади, однак обов'язково за їх участю: в результаті рішення у громадах ухвалюються спільно, можливо, не так швидко, як у випадку автономних дій влади, проте більш усвідомлено, оскільки громада в цьому випадку несе відповідальність за реалізацію ініціатив, що пропонуються.

Зрозуміло, що саме третій варіант є прикладом загальноєвропейської практики й культури врядування у місцевих громадах, коли зміни ініціює саме громада, базуючись на реальних, локальних різноманітних потребах, та бере відповідальність за власний розвиток. У результаті у суспільно-державному управлінні інноваційними процесами починають виникати більш демократичні партисипативні відносини, узгоджені взаємодії між державою та громадянським суспільством, зокрема управлінські аспекти цих взаємодій, а також зникає «дистанція влади». Самоорганізація громади змінює (актуалізує) і менталітет, що змінюється з «одноосібницького» менталітету на менталітет «дружного співтовариства», що готове спільно вирішувати власні місцеві проблеми. Низка досліджень показала, що розподіл кількості реципієнтів у часі нагадує криву нормального розподілу (криву Гауса), де інерційна складова є домінуючою, однак потенціал інноваторів є більшим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існує величезна кількість видів інновацій, і всі вони дуже тісно пов'язані між собою, і тому кожна зміна в системі матиме системний ефект. При цьому необхідно впроваджувати інновації, що прямо впливали б на вироблення нових рішень – для цього потрібне сприятливе середовище для їх поширення.

Застосування високоефективних системних інновацій в Україні може докорінно змінити соціально-економічну систему, а для використання архетипів необхідно перевіряти потенційні системні інновації на відповідність архетипному образу через аналіз їх відповідності конструктам.

У подальших дослідженнях важливо розробити алгоритми оцінки ступеня впливу системних інновацій на суспільство та громадські ініціативи й прагнення до реформ (ЖКХ, охорона здоров'я, освіта тощо), трансформацію способу життя, роль громадських організацій в інноваційному процесі, взаємозв'язок інновацій та національної культури, значимість та рівень участі ЗМІ в просуванні інноваційних ідей і креативного світосприйняття, врахування молодіжних ініціатив як провідного фактора адаптації до соціуму або його трансформації.

Список літератури

1. Жалевич А. Что такое системные инновации? [Електронний ресурс] / А. Жалевич // ИНСАЙТ. – 2015. – Режим доступу : <http://zhalevich.com/myschlenie/85-systems/403-sistemnye-innovacii.html>.
2. Инновационная культура [Електронний ресурс] / под ред. А. А. Поскрякова ; МИФИ. – Режим доступу : http://www.sociology.mephi.ru/docs/innovatika/html/innovacionnaya_kultura.html.
3. Кармышев Ю. А. Инновационный тип развития как фактор динамизации социально-экономических процессов / Ю. А. Кармышев // Сб. науч. тр. кафедры экономич. теории ТГУ им. Г. Р. Державина. – 2002. – № 1. – С. 37–39.
4. Макаренко И. П. Проблемы формирования системного инновационного процесса в Украине [Електронний ресурс] / И. П. Макаренко. – Режим доступу : http://iee.org.ua/files/conf/conf_article7.pdf.
5. Омеляненко В. А. Проблеми та нові орієнтири формування інноваційної свідомості / В. А. Омеляненко // Свідомість – основа розвитку творчого потенціалу людини / укл. О. О. Салата. – К. : Геопринт, 2014. – С. 31–36.
6. Омеляненко В. А. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів / В. А. Омеляненко // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – № 2 (18). – С. 115-120.
7. Питайло І. Особливості українського менталітету: чому ми такі, якими є? [Електронний ресурс] // Всеуніверситетська студ. наук.-практ. інтернет-конф. «Культура українського народу: історія, сучасність, перспективи». – 2014. – Режим доступу : <http://ukrconf.fl.kpi.ua/?p=49>.
8. Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович [та ін.] ; відп. ред. М. В. Попович ; Ін-т філософії НАН України. – К. : Наук. думка, 2006. – 408 с.
9. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури / О. В. Ременець // Вісн. Нац. авіац. ун-ту. – 2013. – № 2. – С. 112–115.
10. Струк Е. Н. Особенности проявления социальных пределов инновационного общества / Е. Н. Струк // Общество. Среда. Развитие. – 2011. – № 1. – С. 122–126.

11. Український національний архетип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/blog/pberest/read/54522/Ukrajinskyj_nacionalnyj_arkhetyp.
  12. Чернявская Ю. В. Народная культура и национальные традиции [Електронний ресурс] / Ю. В. Чернявская. – Минск, 1998. – 170 с. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Chern/17.php.
-

Vitaliy OMELIANENKO

*Assistant Professor of Economic Theory SSU
(Sumy, Ukraine)*

ARCHETYPAL APPROACH TO THE ANALYSIS OF SYSTEMIC INNOVATION SUCCESS AT THE NATIONAL AND LOCAL LEVELS

The paper deals with the features of the implementation of the system of innovation at the national and local level through the using of archetypal component of socio-economic system. Application of modified business transfer model order for institutional development gap between Ukraine and developed countries reducing is proposed.

Keywords: *innovative development, community, system innovation, society, socio-economic system, the mentality.*

УДК 323.2

Людмила ПОНОМАРЕНКО
*провідний фахівець відділу міжнародного
співробітництва управління забезпечення
міжнародних зв'язків Національної академії
державного управління при Президенті України
(Київ, Україна)*

ПРАПОР УКРАЇНИ ЯК АРХЕТИП ЦІЛІСНОСТІ І СИМВОЛ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ ДЕРЖАВИ

Здійснено спробу визначення архетипу прапора України як національного символу єднання та його впливу на життя української нації сьогодні.

Ключові слова: *прапор України, національний символ, єдність.*

Постановка проблеми. Питання національної символіки посідає важливе місце в житті держави та в процесі державотворення. Національні символи містять закодовану інформацію про суспільство, яке вони представляють. Саме ця інформація формує подальшу долю країни, вектори її розвитку та становлення. Щоб зрозуміти код нації, варто дослідити її національні символи, історію їх виникнення. Визначення архетипу нації дозволить сформулювати і принципи її подальших прагнень, тих важелів, які потрібно використовувати в процесі державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші публікації з проблеми української символіки (М. Грушевський, В. Кричевський, В. Модзалевський, Г. Нарбут, О. Назарук, В. Різниченко, Л. Цегельський), праці зарубіжних авторів (М. Андрусак, М. Битинський, М. Ковалевський, Є. Онацький, Р. Климкевич, О. Пастернак, В. Січинський, Т. Скотинський), а також дослідження сучасних українських учених (С. Білокінь, К. Гломозда, А. Гречило, М. Ернестюк, Л. Мельник, В. Сергійчук, А. Сокульський, В. Ткаченко, В. Ульяновський, Б. Якимович, Д. Яневський) містять дослідження про основні аспекти процесу утвердження української державної символіки [1]. Велика кількість сучасних публікацій зосереджується на проблемі розташування кольорів на прапорі, а не на питаннях, які значно вагоміші для молодого, відродженої держави, як, наприклад, вплив національних символів на формування менталітету українців, захист національних символів, їх популяризація та використання в державотворчих процесах і патріотичному вихованні нації.

Мета статті полягає у визначенні архетипу українського прапору, який сформувався у минулому, впливає на сьогодення та, безперечно, на майбутнє. Для цього потрібно виконати головне завдання – визначити, які прагнення та цінності наших предків отримали відображення в прапорі.

Виклад основного матеріалу. Кожне суспільство, кожна держава переживає різні епохи та етапи свого розвитку й становлення, які можуть відповідати історичним періодам (Античність, Середньовіччя), територіальним межах (Римська імперія, СРСР), суспільно-політичним змінам (Хрущовська відлига, перебудова), глобальним подіям (Наполеонівські війни, Друга світова війна) тощо. Ці періоди часто нашаровуються один на один або мають невідповідності, наприклад між календарно-історичним часом свого розвитку, рівнями соціального чи культурного розвитку.

Однак на кожному етапі свого існування всі державні утворення мають власну символіку. Поява нової держави на карті світу завжди супроводжується появою символіки, яка тією чи іншою мірою відображає цю державу. Згадаймо лише прапор США, який зображає 13 червоних та білих смуг – символ 13 колоній, які утворили Сполучені Штати, та 50 зірок, що уособлюють сучасні 50 штатів. Прапор Великої Британії об'єднує прапори трьох святих і трьох країн: прапори святого Георга (Англія), святого Андрія (Шотландія) і святого Патрика (Ірландія). На прапорі Канади символічні полоси – два океани – омивають кленовий лист, що символізує єдність нації.

Орел на прапорі Казахстану символізує державну владу, а для степовиків ще й волю, незалежність, політ у майбутнє. Синій скандинавський хрест на білому тлі прапору Фінляндії символізує блакитне небо та тисячі фінляндських озер, а також білі зимові сніги. Сумнозвісний прапор Мозамбіку містить зображення автомату Калашникова, який для громадян країни символізує боротьбу за незалежність.

У цьому сенсі прапор України можна назвати традиційним, незалежно від того, яке тлумачення чи розташування мають національні барви. Вибір кольорів та їхнє значення великою мірою визначає стратегію подальшого розвитку держави та її пріоритетів. Українська історія однозначно свідчить про обраність саме синього та жовтого як національних кольорів та прадавність їхнього походження.

Синя та жовта барви використовувалися ще з часів України-Русі: і на корогвах Галицько-Волинського князівства, і на знаменах запорожців, і на гербах українських земель та міст, і на гербах українських гетьманів та козацької старшини, а та-

кож у часи української революції початку ХХ століття. Використовувалися ці кольори в різних частинах українських земель, тож не дивно, що з відновленням української держави саме вони утворили Державний Прапор України.

Традиційно заведено вважати, що синій (блакитний) колір символізує небо, а жовтий – поле стиглої пшениці. Синій колір трактується як честь, вірність, щирість, мир, безкрайність неба, безпека й злагода, а жовтий – щедрість, добробут, велич і повага [2].

Узагалі, пшениця – це один із найсильніших та наймісткіших українських символів. З одного боку, пшениця символізує для українців добробут і багатство, адже Україна добре відома своїми ланами та щедрими врожаєм, про що свідчить навіть почесний статус «житниці Європи» та постачання українського зерна в 90 країн світу [3]. Водночас пшеничний колосок – один із найбільш часто вживаних символів-нагадувань про одну з найстрашніших трагедій в історії українського народу – Голодомор. Найбільша цинічність цього злочину радянського режиму полягає в тому, що українці, які поколіннями займалися хліборобством, гинули сотнями тисяч від голоду, засуджені до смерті навіть за декілька пшеничних колосків, знайдені на полі після збору врожаю. У радості чи горі символ (колосок чи поле з колосків на прапорі) об'єднує, гуртує націю, виступаючи єдиною ланкою між життям та смертю, минулим, сьогоденням та майбутнім. І саме цей архетип об'єднання перед обличчям випробувань властивий українському прапору.

Однак використання синіх та жовтих барв на козацьких знаменах, гербових символах гетьманів та в часи визвольних змагань свідчить також про те, що символіка прапора не має права трактуватися лише в аграрному напрямі. Люди, які піднімали стяги з цими барвами, були безперечно воїнами, а не хліборобами. А історія України з часу її заснування повниться переказами саме про військову звитягу українців. Водночас ці барви слугували нагадуванням, за що боролися покоління наших предків, якими були їхні ідеали та прагнення. Важливим фактом є те, що ці національні барви використовувалися і на офіційному рівні – в державотворчих процесах, зокрема в місцевому самоврядуванні, їх зображали не лише на прапорах, але, відповідно до традицій, на гербовій символіці українських земель і міст. Тож, український прапор – символ не тільки хліборобів, а воїнів і державних мужів.

Цікавим є той факт, що для українського народу традиційними є ще й інші дві барви – червона та чорна, які також мають широке використання у суспільстві.

Червоно-малинові та чорні кольори часто використовувалися в одязі та на знаменах запорозькими козаками і повстанцями проти радянського режиму з різних регіонів України. Червоний колір доволі часто зустрічається в світовій геральдиці, однак можна стверджувати, що червоні та чорні кольори, які використовувалися борцями за незалежність українських земель, були саме кольорами боротьби. Очевидно, що не завжди яскраві та святкові жовто-блакитні кольори відповідали потребі українців до самовираження через світ символів, що й породило використання більш агресивних, темних кольорів. Щоправда, не варто плутати червоні кольори козацьких знамен із червоним прапором Радянського Союзу (а він, до речі, також символізував боротьбу, але вже за ідеали соціалізму й комунізму) та похідними від нього.

Червоний та чорний традиційно є найбільш уживаними барвами у вишивці, які відображали дві протилежні сторони людського буття: червоний – любов, жага,

світло, боротьба, а чорний – журба, нещастя, горе, смерть. Якщо жовтий (золотий) асоціюється зі стиглим колоском пшениці, то червоний – із калиною, зображення якої часто використовуються у народному мистецтві. Колосся пшениці, переплетене з кетягами калини, запропоновані як елементи великого Герба України, були покликані символізувати щедрість і багатство української землі та миролюбність українців. Однак калина в народній творчості часто асоціюється із стражданнями, смертю та боротьбою, прикладом чого є пісня «Ой у лузі червона калина...», яка була гімном Українських січових стрільців і була широко популярна в лавах УПА. Тож, аналізуючи національні барви, потрібно дивитися ширше, не обмежуючи себе традиційними тлумаченнями.

Поруч із матеріальним наш світ тісно пов'язаний із світом духовним. Тому такого багатоного відтінку набувають питання розташування смуг на українському прапорі. Підсвідомо ворухнуться питання, а чи правильно було формалізовано вигляд державного прапору. Однак чіткої відповіді на це запитання не існує. Сучасний прапор є відображенням сучасної України, а прапори та й інші державні символи, як відомо, мають тенденцію змінюватися під впливом історії. Залежно від потреб окремої нації змінювалося розташування кольорів чи кількість елементів на її прапорах. Так і Україна сьогодні має прапор, сучасний вигляд якого є результатом болісного процесу творення національних символів багатьма поколіннями українців.

У питанні національних символів та їх тлумаченні необхідно орієнтуватися на історичні умови й територіальні особливості їх формування, а також на розумінні цих символів самим етносом. У питаннях національної символіки загальноновживані тлумачення символів не завжди спрацьовують. Правила німецької геральдики, яким начебто суперечить український прапор, не були використані навіть у прапорі сучасної Німеччини, де кольори розташовані «з темряви (чорний) рабства через криваву (червоний) битву до золотого (золотий) світла свободи» [4].

Східні ж учення щодо тлумачення кольорів (фен-шуй, наприклад) мають мало спільного з українською традицією, яка заклала підґрунтя у створення сучасного прапору, тому не можуть вважатися підставою для його зміни. Більш того, незважаючи на позитивну характеристику перевернутого прапору відповідно до «Книги змін», країни, для яких її вчення є актуальнішим, ніж для України, мають національні символи, зовсім не схожі на гексаграму «Розквіту» чи український прапор.

Національна символіка слугує свого роду поясненням минулого нації, її коренів та спрямовує подальший її рух. Символ, існуючи в сьогоденні, проєктує себе на минуле й на майбутнє. Так, американський прапор свідчить, що країна розпочалася з 13 колоній, щоб потім перетворитися на 50 штатів, які відтак житимуть і працюватимуть разом задля розвитку своєї країни. Український же прапор відображає прагнення до життя на своїй власній, «Богом даній» землі під мирним небом.

Для українців є характерним поєднання здавалося б протилежних властивостей: миролюбності й войовничості, життя і смерті, індивідуалізму і вміння об'єднуватися.

У суспільстві образ українця традиційно асоціюється із його свободолобством. Михайло Костомаров свого часу відзначав, що українці своєю характерною рисою мали особисту свободу, тоді як росіянам властива в першу чергу общинність [5].

Часто це свободолобство грало проти самих українців, не даючи їм змогу об'єднатися проти спільного ворога. Поодинокі ж вони були приречені на поразку. Ра-

дзянський період приніс чимало колективістських рис українцям, розмивши особливість національного менталітету, однак нав'язані формати поведінки з часом розвіюються, відкриваючи ті шаблони поведінки, які властиві народу на підсвідомому рівні.

Інтеграційні прагнення, закладені у поступальний рух української нації, який був властивий їй протягом усього існування, часом мають суперечливий характер та не знаходять єдиного лідера, який би влаштував усіх учасників цього руху. Проте історична традиція свідчить про схильність українців обирати свої цілі й лідерів вільно, відкрито та демократично, звідси ж походить традиція проведення віче та виборів гетьманів. Усі спроби порушити сформовану поколіннями традицію наштовхуються на свідомий і несвідомий опір українців та є приреченими на провал. Українцям, на відміну від росіян, не потрібен сильний, єдиноосібний лідер, який буде їм вказувати, як жити. Їм потрібна чесна людина, на першому місці серед пріоритетів якої буде саме благополуччя нації. Така людина може бути обрана дуже швидко, але так само швидко може втратити милість народу, викликати невдоволення та бути замінена на іншу, і все це – шляхом всенародного обговорення.

Символізм національного прапору, його кольорів глибоко інтегрувався у підсвідомість українців, виринаючи на поверхню у найважчі і найбільш переломні періоди української історії: 1917, 1991, 2014 роки. Кожного разу разом із черговим історичним зламом починали майорити численні українські прапори, демонструючи всім і кожному монолітність, цілісність української нації. Українцям вдається кожного разу повертатися до свого справжнього ества, яке спромоглося вижити незважаючи не лише на відсутність сприятливих для цього умов, а і на існування відверто протилежних, руйнівний впливів, як-то нищення культури, приниження мови, спотворення історії та плондрування традицій.

Помилковим є сприймати національні кольори та їх традиційне мирне тлумачення як ознаку слабкості нації, аграрності та провінційності. Українці – далеко не мирна нація, про що свідчать завойовницькі походи Київських князів, війни запорізьких козаків, служба українців не лише у власних, але і в сусідніх арміях, незламний повстанський дух багатьох поколінь патріотично налаштованих українців. Навіть сьогодні, коли українська армія після двох десятиків років занепаду знову під синьо-жовтими прапорами нарощує свою міць, можна прослідкувати наступність, спадковість поколінь українських бійців – від воїнів, що боронили кордони Київської Русі, козаків, які вважалися однією із найбоєздатніших військових сил свого часу, повстанців УПА та Холодного Яру, до сучасної української армії, добровольчих батальйонів, «кіборгів» та «укропів». Попри свою задекларовану і Конституцією, і символікою миролюбність, українська нація все ж таки лишається нацією воїнів.

Ще донедавна в свідомості пересічного українця державний прапор мав стійку асоціацію з колишніми діяннями нашого народу й історією, що дійшла до наших часів у вигляді двох смужок тканини. Однак Революція Гідності, анексія Криму та бойові дії на Сході України змінили ставлення українців до національного стягу. З офіційного символу держави він перетворився на справжній національний стяг України – символ, з яким українці спочатку вийшли на вулиці, а потім узяти в руки зброю; символ, який таки зміг згуртувати націю, об'єднати її з розрізаних індивідуумів в єдиний народ.

Показовим є те, що національні символи сьогодні отримали нове життя, звучання та значення, і тут йдеться не лише про прапор, герб та гімн, а і про історичні постаті (Шевченко, Грушевський, Бандера), народні та популярні українські пісні, національні барви (не лише жовто-блакитні, а й червоно-чорні) тощо.

Переоцінку отримали й історичні події та їх наслідки для сучасної України. Як приклад можна навести «ленінопад», який показав, що народ більше не бажає миритися з нав'язаними ідолами, діяння яких суперечили інтересам української нації, або ж офіційне визнання правового статусу та вшанування пам'яті всіх борців за незалежність України, незважаючи на те, під якими прапорами чи з якими лозунгами вони обстоювали незалежність своєї землі.

Тож, тепер можна говорити про усвідомлення українцями свого справжнього «я». Звісно, процес народження нації відбувається повільно. Але вже сьогодні видно, що Україна виходить із затяжного кризового періоду та поступово рухається у напрямку реформування, повернення до своїх витоків, розвитку та процвітання.

Універсальним для розвитку кожної країни можна назвати епохальний історичний цикл, який складається з двох протилежних історичних періодів (інволюція, еволюція) та двох транзитивних переходів (коеволюція, революція). Умовно ці історичні періоди утворюють схематичну послідовність революція-інволюція-коеволюція-еволюція [6].

Революційний етап передбачає повний переворот соціальної структури суспільства та скеровує розвиток суспільства до регресу або прогресу. Цей етап уособлює результати розвитку суспільства за весь епохальний цикл і призводить до нового етапу розвитку – інволюційного. Інволюційний етап відображає час засвоєння тих змін, які були набуті під час революції. Наступний коеволюційний етап є транзитивним до стану еволюції, яка призводить епохальний історичний цикл до його апогею, коли відбувається гранично високе використання результатів попередніх етапів та починається підготовка до наступного епохального циклу.

Україна вже повністю пододала два епохальних цикли і зараз перебуває на третьому, коеволюційному, етапі, а отже, попереду період еволюції для українського суспільства, якому, зокрема, характерна не лише модернізація традиційного суспільства, а і набуття суспільством нових соціальних рис, актуалізація ознак власного попереднього періоду розвитку [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічні, політичні, соціальні та культурні зміни, які сьогодні переживає Україна, мають суттєвий вплив на сприйняття державного прапору українцями. Зараз відбувається переоцінка існуючих у суспільстві стереотипів та повернення нації до властивих їй, а не нав'язаних ззовні, архетипів поведінки та сприйняття дійсності.

Прапор сучасної України є символом цілісності української нації, архетип якої було закладено з часів Київської Русі та який формувався протягом усього періоду існування нації. Сьогодні інтеграційний вплив національного символу має суттєвий позитивний ефект у всіх куточках держави. Через символи громадськість здатна звертатися до влади, а держава має змогу відповідати на звернення громадськості. Не варто недооцінювати силу символів, особливо тих, що пришли в наше життя із глибини століть.

З підвищенням самосвідомості українців, визнання ними свого українського «я», глибшим дослідженням власної історії, значення національних символів для народу зростатиме, і, відповідно, зростатиме запит у суспільстві на задоволення потреби, зашифрованої в тому ж державному прапорі. Йдеться про утвердження сильної, монолітної держави, здатної захистити себе на політичній арені та на полі бою, яка ґрунтуватиметься на особистій свободі кожного громадянина, праві спільно вирішувати долю країни та прозоро обирати її керівництво, а також на задоволенні однієї з базових потреб українців – забезпеченні власного добробуту через наполегливу працю. Саме в цьому напрямку і мають відбуватися подальші дослідження в цій галузі.

Список літератури

1. Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): історіографія : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.06 / В. П. Капелюшний ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 46 с.
2. Українська національна-державна символіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khorol.just.gov.ua/info/46/>.
3. Білоусова Н. Із житниці Європи – в «аграрного тигра» світу [Електронний ресурс] / Н. Білоусова. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/iz-zhitnici-ievropi-v-agrarnogo-tigra-svitu>.
4. Прапори Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Прапори_Європи.
5. Костомаров Н. Две русские народности [Електронний ресурс] / Николай Костомаров // Основа. – СПб., 1861. – № 3. – С. 33–80. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>.
6. Афонін Е. А. Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – Вип. 1. – 312 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Soc_Devel_2000.zip.

Ljudmila PONOMARENKO

*Leading specialist of the Division of the International Cooperation,
the International Relations Department, the National Academy
for Public Administration under the President of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)*

THE FLAG OF UKRAINE AS AN ARCHETYPE OF INTEGRITY AND A SYMBOL OF INTEGRATIVE TENDENCIES OF THE STATE

The article contains an attempt to determinate the archetype of the Flag of Ukraine as a national symbol of integrity and its influence on the life of the Ukrainian nation today.

Keywords: *flag of Ukraine, national symbol, integrity.*

УДК 316.62

Ігор РЕШЕВЕЦЬ
*аспірант кафедри регіонального розвитку
та місцевого самоврядування Харківського
регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президенті України
(Харків, Україна)*

РАЦІОНАЛЬНІ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СУСПІЛЬНІ ПРОЯВИ АРХЕТИПІВ КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО

Проведено аналіз раціональних та ірраціональних аспектів державної політики як суспільних проявів архетипів колективного несвідомого. Обґрунтовано роль управлінської парадигми у формуванні демократичної системи сучасного українського державотворення.

Постановка проблеми. На сьогодні загострилась обмеженість можливостей лінійного раціонального мислення і так званого «об'єктивного методу» пізнання соціальної реальності. Соціальні науки активно шукають нову парадигму, яка могла б цілісно охопити глобалізований світ. На нинішньому етапі розвитку світової цивілізації різні країни світу тією чи іншою мірою переживають процеси трансформації всіх сфер людського життя, але визначальним напрямом будь-яких зрушень є всеохоплююча інтеграція, яка створює об'єктивні передумови як для об'єднання людства, так і для його роз'єднання. Холодомний підхід до вивчення великих соціальних спільнот, інститутів, організацій і груп передбачає доповнення хронологічно-історичної структури архетипними основами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні популярність розробки наукових проблем, що базуються на теорії архетипів, значно зросла. Літературу, що розглядає поняття «архетип», можна умовно поділити на три групи. До першої належать праці психоаналітиків початку ХХ століття, зокрема З. Фрейда та самого К. Юнга, що ввів це поняття в науковий обіг. У цих роботах закладено фундаментальні основи уявлення про несвідоме, його процеси, закономірності та складові.

До другої групи належать роботи радянських учених, головним чином критичного змісту [9]. Показовими в цьому ключі є роботи Н. Ветрової та В. Руткевича, в яких перша критикує К. Юнга за «ідеалістично-іраціональний», «агноцистичний» підхід до змісту архетипу [2], а другий, у свою чергу, – за однобічне та антиісторичне пояснення релігійних феноменів, певну суміш християнства, гностицизму й кабалістики, що поєднуються з психологічним методом інтерпретації біблійних текстів [13]. Необхідно також зауважити, що позиція А. Руткевича пізніше змінилася в бік погодження з науковим застосуванням поняття «архетип» [12, с. 21].

Третю, найбільш численну, групу складають праці, що почали публікуватися з початку 1980-х. Вони переосмислюють архетип у руслі психологічних та філософських проблем сучасності (С. Фіалкова [14], А. Пружиніна [10], Б. Пружинін [10], Е. Мелетінський [7], Н. Каліна [5], І. Тимошук [5]). На цей момент значна частина робіт у галузі психології, а також філософії та соціології так чи інакше зачіпає тему архетипного змісту свідомості людини.

Метою статті є дослідження співвідношення раціонального та ірраціонального в державній політиці, враховуючи еволюцію поглядів на колективне несвідоме й архетипи в історії філософської думки.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про психологічні особливості тих або інших великих груп, завжди слід мати на увазі, що йдеться не тільки і не стільки про особливості окремих представників цих груп, скільки про певні системні властивості, що визначають «психологічне обличчя» великої групи або суспільства в цілому. Ці властивості найчастіше називають колективною психікою.

На відміну від індивідуальної психіки, колективна містить у собі трансперсональні (надперсональні) змісти, які не залежать від онтогенетичного досвіду індивіда. Трансперсональне у психіці є історично й генетично первинним і як таке не залежить від змістів персонального. Колективна психіка – це родова пам'ять людства, з неї народжуються релігія, міфологія та культура, які успадковуються багатьма поколіннями і є основою й фундаментом розвитку індивідуальної психіки та результатів її функціонування. Осмислення, пізнання й усвідомлення колективної психіки залежать від рівня розвитку колективної та індивідуальної свідомості людства. Не можна зрозуміти жодної соціальної взаємодії без змістів феномену колективної психіки, який є основою соціального життя.

Адаптивний рівень колективної психіки пов'язаний із тими сприятливими чи несприятливими обставинами – «викликами історії», з якими довелося взаємодіяти психіці етноспільноти ще на зорі становлення державної організації. Феномен дистресового досвіду [4, с. 134] інтерпретується як механізм адаптації спільноти (психіки її окремих представників) до соціально-інституційних відносин, що мали місце в сиву давнину, під час переходу від «колового» часу до «лінійного».

У станах динамічного хаосу параметри порядку, що забезпечували стабільність системи на певному рівні організації, зникають. Натомість відбувається пошук нової стабільності з утворенням нових структур. Проте навіть у цьому стані продовжують діяти параметри порядку більш глибоких системних рівнів [6, с. 134]. Стосовно психіки етноспільноти це означає, що під час системних суспільних криз спочатку руйнуються параметри порядку, що лежать на поверхні, тобто тісно пов'язані з інститутами сучасної епохи й тієї, що щойно завершилась. Але навіть під час великих катаклізмів базові етнопсихічні чинники продовжують виконувати свою інтегруючу й захисну роль, і, знаючи ці константи, можна до певної міри керувати суспільними макропроцесами.

Водночас акцентуємо увагу на проблемі дослідження колективного суб'єкта як інтегрального цілого. Таке вивчення завжди наражалося на значні труднощі, тож лише на окремі закономірності логіко-сміслової єдності культури (за П. Сорокіним) час від часу звертали увагу соціальні психологи. Зокрема, Г. Дилігенський писав: «Жодна з дисциплін, які існують, не розглядає макросоціальний (соціетальний) рівень психологічних явищ і процесів як особливу сферу психічного життя людей,

що має свою власну системну єдність і свої специфічні механізми та закономірності...» [3, с. 9]. Ґрунтуючись на працях П. Сорокіна, К. Юнга й В. Одайника, на аналізі всіх властивостей менталітету, а також ураховуючи концепцію соціальної психіки, запропоновану О. Донченко, можна сказати те, що колективна психіка і менталітет є нелінійними, системними інтегруючими властивостями колективного суб'єкта, яким є етноспільнота.

Розглядаючи поняття колективної психіки, можемо простежити тенденцію взаємозв'язку досліджуваного феномену з поняттям політики, тому що вже на самому початку свого виникнення «політика» означала бажання та вміння жити разом у «полісі», що виявляється однією з властивостей колективної психіки. За Аристотелем, політичне співтовариство (спільнота) передбачає розподіл «почестей, майна та всього іншого, що може поділитися між співгромадянами певного державного ладу (устрою)» [1, с. 150]. Йдеться не лише про розподіл влади на рівні загального життя, а і про «мікрофізику влади» (М. Фуко) – розподіл владних повноважень на право володіння власним майном, навіть «віддаванням собі шани» з боку співгромадян, узагалі – про вміння використовувати суспільні переваги перед співвітчизниками. Інакше кажучи, поняття політичного позначало не тільки процеси розподілу влади на горішньому рівні державних інститутів та політичної еліти. Політична влада не в останню чергу ґрунтується на особистісному чи то індивідуальному саможверженні людини у життєвому світі повсякдення. Тому політична спільнота – це суспільство, що розглядається під кутом зору «розподілу ролей, завдань, переваг чи втрат, що їх відчувають члени суспільства за умови наявності бажання жити разом й що перетворює суспільство на єдине ціле» [11, с. 49]. Сьогодні є достатні теоретичні підстави говорити про політику як про умову існування й водночас практику розподілу влади, владних повноважень між людьми, починаючи від рівня повсякденності й аж до складних процесів делегування та подальшого перерозподілу влади між «вищими ешелонами» державних діячів.

Окрім колективної психіки, в політичному та адміністративному аспектах відіграє величезну роль і те, що зазвичай називають ірраціональним або несвідомим. Розглянемо його роль на прикладі поняття «колективне несвідоме». У широкому сенсі – це сукупність психічних процесів, операцій і станів, не представлених у свідомості індивідуального суб'єкта політичної поведінки (або представлених з недостатньою мірою усвідомленості), але що чинять активний, а в деяких ситуаціях визначальний вплив на поведінку значних неструктурованих конгломератів людей (наприклад, на штабл натовпу). Прикметник «колективний» у цьому поєднанні не збігається з традиційним трактуванням, звичайним у вітчизняній літературі, і не лише не пов'язаний з колективом як співтовариством свідомих індивідів, а прямо суперечить цьому. Колективне несвідоме викликає специфічні форми поведінки, що зазвичай іменуються, для уникнення плутанини, стихійною, «неколективною (масовою) поведінкою». Історія поняття є досить цікавою. Термін «колективне несвідоме» був запроваджений на початку століття послідовником З. Фрейда К. Юнгом для позначення особливого класу психічних явищ, які, на відміну від індивідуального (особистого) несвідомого, є носіями досвіду філогенетичного розвитку людства. Головним змістом колективного несвідомого для К. Юнга були архетипи – загальні апріорні схеми поведінки, що наповнюються конкретним вмістом у реальному житті людини; особливого роду надособові (видові, групові) способи сприйняття та реагування на те, що

відбувається довкола людини, що визначають схожість поведінки людей та належать до деякого «колективу» філогенетичного штибу [12].

Питання про боротьбу та зміну архетипів було порушене німецьким філософом і культурологом В. Шубартом [15]. Він впровадив у західноєвропейську філософію термін «архетип еону», маючи на увазі прототип, що прагне до самовідтворення в індивідуальній свідомості креативної особистості, причому в кожному історичному еоні архетип еону постає в якійсь новій формі, в якій враховано зміни соціальних умов та досвіду. Таким чином, В. Шубарт акцентував на можливості «вилучення творчої особистістю архетипів із колективного несвідомого для подальшої інтерпретації та синтезу» (Михайлова). Він дійшов висновку про визначальну роль архетипу в динаміці культурно-історичних ритмів і постулював ключові соціальні функції архетипу: інноваційну та упорядковуючу. Характеризуючи механізм дії архетипів еону, філософ проілюстрував його на прикладі чотирьох світових еонів: гармонійної, героїчної, аскетичної та месіанської. Він здійснив аналіз існуючих еонів з динамікою творчого процесу, на одному полюсі якого перебуває креативна особистість з її новим апокрифічним, синтетичним ідеалом, а на іншому – суспільство з руйнівними домінуючими ідеалами [15]. Таким чином, намічений В. Шубартом підхід зробив можливими сучасні тлумачення архетипіки в глобалізаційну епоху.

К. Юнг, виходячи з принципу холюномності світу, продемонстрував перспективи виходу за рамки індивідуальної психіки на основі архетипів колективного несвідомого [16]. Його уявлення про феномен синхроністичності дозволяють охопити різноманітні складові психо-інформаційного простору: біоенергетичні, астрологічні, просторово-часові, психосоціальні та інші паттерни повторюваних історичних подій. К. Юнг не залишив трактату, де б у систематичній формі визначалися висновки, які можна зробити з його психологічної теорії щодо політики та соціального життя [8], однак антропологічні дослідження і вчення про архетипи та колективне несвідоме неминуче підводили К. Юнга до необхідності займати певну позицію стосовно сучасних політичних подій, наслідком чого і стала розробка ним низки соціологічних і політичних ідей. Він невпинно підкреслював, що будь-яка соціальна зміна базується на глибоких позитивних змінах у психіці особистості, а зміни ці ініціюються з несвідомого, тоді як від «правильної» або «неправильної» установки свідомості залежить вибір форми їх реалізації. Усілякі політичні розбіжності й конфлікти значною мірою являють собою екстеріоризацію внутрішніх конфліктів, які кожна людина зобов'язана вирішити всередині себе, беручи, таким чином, на себе відповідальність за невротичну роз'єднаність із соціумом. К. Юнг вважав, що стан «психічної інфляції» (нездатність свідомості гармонійно поєднуватися з несвідомим), проявляючись на масовому рівні, має величезну пагубну силу. Але він був також переконаний, що зріле ставлення до сил несвідомого має позитивний ефект, що поширюється і на інших людей. На думку вченого, для сучасного суспільства є актуальним архетипний образ Антропосу як такий, що об'єднує внутрішнє Я особистості з Я людства як цілого. К. Юнг розробляв цю ідею раніше, ніж почалися об'єктивні процеси глобалізації, і тим переконливішою є прогностична функція архетипів на цьому прикладі. Символ Атропосу з'являється в продуктах несвідомої творчості як *quadragatusvelrotundus* (людина пропорційна і самодостатня). Інша форма його репрезентації – мандала, тобто символ духовного порядку, який протистоїть руйнівним тенденціям в особистості та суспільстві.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що глобалізаційні процеси фокусується навколо декількох архетипних полюсів. Те, про що писав К. Юнг, стосується центру Самості, яка тільки і може забезпечити гармонійну глобалізацію. На рівні ж Персони можна спостерігати процеси експансії й нівеляції психо-соціальних особливостей окремих народів. Цей висновок підкріплюється і переноситься на ґрунт конкретних практик, тому що будь-яка соціально-політична теорія або концепція суспільства будується на певному розумінні людської природи. Сьогодні є очевидним, що людина народжується не лише з біологічною, але і з психологічною (архетипною) спадщиною, яка визначає поведінку та досвід. За К. Юнгом, колективне несвідоме – як повітря, яким дихають усі, але яке нікому не належить.

Через протиставлення свідомого й несвідомого К. Юнг намагався зрозуміти історію людської культури, зводячи її до побудови якоїсь фортеці для відбиття натиску несвідомого. У такому тлумаченні свідомість постає у спрощеному вигляді. На думку К. Юнга, первісні люди боялися сваволі афектів, тому що у стані афекту досить легко втрачається свідомість. Виходить, ніби всі наміри людства було спрямовано на те, щоб зміцнити свідомість. Цій меті слугували ритуали, «колективні уявлення», догми. Вони були своєрідними дамбами, зведеними проти небезпечних акцій несвідомого. Стрибок від психологічного до соціального – і К. Юнг знову пророкує щодо людської історії. Коли дамби старіють, а води піднімаються, тоді безмірні катастрофи падають на людство. Свідомість дає людині лише удаване панування над собою. Там, де людина минає ворота тіні, вона з переляком дізнається, що є лише об'єктом дії сильніших факторів. Як прояв несвідомого вони визначають політичні та соціальні дії. Справжнє, основне життя відбувається поза свідомістю, не інтегрується в ній, виходить із неї, стискаючи її з усіх боків.

У політичній психології трактування колективного несвідомого доповнюється впровадженням Е. Дюркгеймом в кінці XIX століття поняття «колективні уявлення», що означає неусвідомлену через звичність, автоматизованості сукупність знань, думок і норм поведінки, що склалися в соціальному досвіді у членів соціальних груп. Такі уявлення, пригнічуючи індивідуальну свідомість людей, можуть викликати стереотипні реакції, які В. М. Бехтерєв вважав предметом «колективної рефлексології» – спеціальної галузі соціальної та політичної психології, пов'язаної з феноменами на кшталт поведінки натовпу на мітингу, масової істерії, паніки.

Структурно в рамках колективного несвідомого виділяються колективні емоції, відчуття, настрої, думки, знання, оцінки й думки. Домінуючу роль відіграють емоційні компоненти. Рациональні елементи існують у складі колективного несвідомого лише у вигляді сталих стереотипів, традиційних переконань і вірувань, що відіграють підпорядковану, багато в чому обслуговуючу роль по відношенню до ірраціональних моментів.

Колективне несвідоме проявляється в масовій поведінці двох видів, що розрізняються. Першій масовій поведінці зводиться до однорідних одноманітних оцінок і дій, що об'єднують індивідів у досить цілісну монолітну масу на основі спільного для всіх її членів колективного несвідомого. Досить часто це відбувається в результаті зараження значної кількості людей схожим емоційним станом і масовими настроями – наприклад, натовп фанатиків, охоплений єдиним поривом екстазу, побачивши свого лідера, скандує вітання в його адресу, гасла тощо.

Другий вид масової поведінки, де важливу роль відіграє колективне несвідоме, навпаки, пов'язаний із такими обставинами, за яких емоційні потреби не об'єднують, а роз'єднують людей. Тоді задіюються не спільні, а різні, але однакові для значної кількості людей поведінкові механізми, і виникає поведінка, головним напрямом якої є спонтанні однорідні реакції безлічі людей на критичні («пограничні») ситуації, що виникають об'єктивно й раптово. До таких ситуацій увірвань із стихійними лихами належать війни, революції тощо. Головними характеристиками певних обставин є їх непередбачуваність, незвичність і новизна. Через ці особливості індивідуальний досвід людини відмовляється адекватно оцінити й відреагувати на ситуації такого зразка, і тоді індивідам доводиться спиратися лише на підказувані колективним несвідомим, апробовані масовим біологічним або соціальним досвідом способи індивідуальної поведінки. Прикладом таких реакцій є паніка.

Учинки людей, залучених у владу колективного несвідомого, неминуче стають ірраціональними. Раціональна свідомість під впливом колективного несвідомого вимикається, знижується інтелект, знижується критичність стосовно своїх дій. Неспрямно зникає практично будь-яка індивідуальна відповідальність за свої вчинки. Паралізується механізм ухвалення особистих рішень. Колективне несвідоме усереднює, нівелює особу – так, натовп завжди стоїть за середню, «пересічну» людину в її найбезглуздішому вигляді. Водночас колективне несвідоме найпримітивніші й не керовані самою людиною, що протє піддаються маніпуляції ззовні, інстинкти людей.

Колективне несвідоме може бути опорою у тому випадку, коли воно стимулює політичну єдність великих мас людей, натхнених, наприклад, істеричною вірою в харизматичного лідера або, скажімо, згуртованих нез'ясовною ворожістю стосовно уявних винуватців тих або інших негативних подій. У цих випадках колективне несвідоме може виступати як основа організованої політичної поведінки.

Це використовується в практиці маніпулятивного впливу на значні маси людей – наприклад, на мітингах. Навпаки, колективне несвідоме є вкрай небезпечним у тих випадках, коли воно руйнує соціально-організовані форми поведінки й протиставляється політиці: «У відносинах між слабким урядом і бунтарські налаштованим народом, настає мить, коли кожен акт влади доводить маси до відчаю, а кожна відмова з боку влади діяти викликає презирство на її адресу». У таких випадках домінує хаотична псевдо-політична поведінка, що призводить до соціально-політичної деструкції й вимагає потім значного часу для ліквідації своїх руйнівних наслідків.

У цілому ж колективне несвідоме відіграло значну роль на колишніх етапах розвитку людства. У сучасному цивілізованому суспільстві його значення знижується, проявляючись лише в кризових, екстремальних ситуаціях, коли різко знижується роль елементів свідомої регуляції політичної поведінки. У звичайному житті стабільної соціально-політичної системи колективне несвідоме проявляється лише у вельми стертих формах буденної свідомості. На відміну від розвинених країн, роль колективного несвідомого до цих пір є досить високою у «третьому світі».

Також часто обговорюють ірраціональне натовпу, про вплив на колективне несвідоме з метою маніпулювання масами тощо. Проте спускають з уваги або, принаймні, не приділяють належної уваги ірраціональному й несвідомому іншого соціального полюсу, а саме так званої політичної еліти, можновладців, точніше – детальному аналізу, опрацьовуванню картини несвідомого політичної

еліти, ступеня впливу його на суспільство, питомої ваги в структурі мотивів політичних рішень.

Донедавна застосування апарату, що забезпечується психологічною теорією несвідомого (перш за все, психоаналітичною), обмежувалося лише сферою аналізу психіки окремих політичних лідерів. Пригадаємо працю З. Фрейда про Вільсона або фроммівський аналіз особистості Гітлера. Автори таких праць прагнули знайти зв'язок між характером цих осіб, рішень, що ними ухвалювалися, й подіями їх дитинства, психологічними травмами тощо. Проте цей аналіз, як правило, не виходив за рамки суто особистісні, не враховував – і не міг урахувувати – ширший контекст ухвалення і, головне, реалізації політичних рішень, хоча б тому, що був суто психологічним (це й зрозуміло, адже аналітики були психологами, а не політологами).

Політик може ухвалювати те або інше політичне рішення, керуючись ірраціональними мотивами, тобто, діючи під впливом несвідомого. Проте не слід забувати, що більшість великих політичних діячів – це люди з достатньо розвиненим інтелектом, тобто з розвинутою раціональною складовою мислення, що можуть цілком ефективно протидіювати з несвідомими імпульсами, перевіряти ті або інші рішення на предмет їх відповідності реальності, об'єктивному стану речей. З іншого боку, сьогодні будь-яке важливе державне рішення тією чи іншою мірою є колегіальним. Тобто, воно ухвалюється після обговорення достатньо великою кількістю людей. Президент – це не середньовічний монарх. Його явно божевільне рішення навряд чи пройде всі необхідні процедури узгодження. Не слід також забувати і про громадську думку.

Важливе питання: до якого ступеня структури суспільства сама його організація може витримувати натиск ірраціональних мотивів політиків? Чи є у цих структур достатній запас міцності? Наскільки хиткою є рівновага між суспільним благом та ірраціональним? Коли настає той момент, після якого руйнівні процеси стають незворотними? Якою мірою політикам – і окремим особам, і всьому політичному класу – вдається, використовуючи демократичну й іншу риторичну, приховувати свої ірраціональні мотиви?

Зрозуміло, що більшість цих проблем психологія вирішити не в змозі. Це скоріше справа політології та галузі науки державного управління. Дослідження несвідомого, взагалі ірраціонального, проте, поки що не ввійшло до структури досліджень з державного управління як важлива й постійна їхня складова. Це може бути пов'язано із стійкістю раціональної парадигми, що домінує в західній філософії та науці впродовж останніх двох тисяч років. Парадигма ірраціонального заявила про себе трохи більше ста років тому, але все ще погано щепиться на стовбурі раціональної парадигми. Отже, існування ірраціонального в людській поведінці необхідно докладно досліджувати.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. Ураховуючи те, що культура – це особливий нелінійний світ, де потенційне межує з реальним, визначаючи теперішнє через майбутнє, можна припустити, що на порядку денному в глобалізаційну епоху стоїть синтез багатоманітних проявів архетипіки в українському просторі. Історія України постає в одночасній актуалізації минулого й теперішнього досвіду. Таким чином, можна дійти висновку, що в сьогоденній науковій ситуації стає необхідністю синтезування дискурсу архетипних напрацювань як у філософському і психологічному контексті, так і щодо їх за-

стосування у державному управлінні. Архетипи в сучасному тлумаченні характеризують розвиток соціокультурних явищ. Чим ґрунтовнішим є культурне звернення, тим більше пов'язано воно з архетипним підґрунтям. У найвиразніших формах архетипи виступають у національних культурах, які втілюють долю та історичний досвід різних народів. Саме на цьому архетипному підґрунті можна побудувати історичну перспективу української спільноти, враховуючи взаємодію різних соціально-політичних та управлінських утворень у сучасних глобалізаційних процесах.

Список літератури

1. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель // Соч. в 4-х т. – М., 1984. – Т. 4.
  2. Ветрова Н. В. Миф и художественное творчество (критика концепций З. Фрейда и К. Г. Юнга) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.11 / Н. В. Ветрова. – М., 1984. – 21 с.
  3. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М. : Новая школа, 1996.
  4. Донченко Е. А. Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К. : Наук. думка, 1994. – 208 с.
  5. Калина Н. Ф. Основы Юнгианского анализа сновидений / Н. Ф. Калина, И. Г. Тимошук. – М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.
  6. Лугай В. С. Основной вопрос современной философии. Синергетический подход / В. С. Лугай. – К. : издатель Парапан, 2004. – 156 с.
  7. Мелетинский Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 42.
  8. Одайник В. Психология политики. Политические и социальные идеи К.-Г. Юнга / В. Одайник. – СПб : Ювента, 1996. – 412 с.
  9. Попова М. А. Критика психологической апологии религии / М. А. Попова // Современная американская психология религии. – М., 1972. – С. 211–220.
  10. Пружинина А. А. Из истории отечественного психоанализа (историко-методологический очерк) / А. А. Пружинина, Б. И. Пружинин // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – С. 23–28.
  11. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика / П. Рикер // Московские лекции и интервью. – М., 1995. – С. 49.
  12. Руткевич А. М. К. Г. Юнг об архетипах коллективного бессознательного : предисловие / А. М. Руткевич // Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Наука. – С. 21.
  13. Руткевич А. М. Психоанализ и религия / А. М. Руткевич. – М., 1987. – 230 с.
  14. Фиалкова Е. М. Методологические аспекты аналитической психологии К. Г. Юнга / Е. М. Фиалкова // Вопросы философии. – 1979. – № 1. – С. 19–24.
  15. Шубарт В. Европа и душа востока / В. Шубарт. – М. : Русская идея, 1997. – 318 с.
  16. Юнг К.-Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К.-Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XX века. – М. : Наука, 1987. – 340 с.
-

Igor RESHEVETS

*Postgraduate Department of Regional Development and local government
Kharkiv Regional Institute of Public Administration
of National Academy of Public Administration under the President of Ukraine
(Kharkiv, Ukraine)*

RATIONAL AND IRRATIONAL ASPECTS OF PUBLIC POLICY AS PUBLIC MANIFESTATIONS OF THE ARCHETYPES OF THE COLLECTIVE UNCONSCIOUS

The article analyzes the rational and irrational aspects of public policy as a public manifestation of the archetypes of the collective unconscious. The role of management paradigm in the formation of a democratic system of modern Ukrainian state is defined.

УДК 35:316.61:159.964

Ористлава СИДОРЧУК

*кандидат державного управління, доцент,
доцент кафедри державного управління та місцевого
самоврядування Львівського регіонального
інституту державного управління
НАДУ при Президентіві України
(Lviv, Україна)*

Олена РЕШОТА

*кандидат державного управління,
старший викладач кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Львівського регіонального інституту
державного управління
НАДУ при Президентіві України
(Lviv, Україна)*

ДУХОВНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: АРХЕТИПНА СКЛАДОВА

Розглянуто особливості духовного підходу під час здійснення державного управління та державно-управлінських відносин у контексті сучасних перетворень на трансформаційному етапі державотворчих процесів. Визначено підходи й напрями розвитку інституту державного управління з урахуванням духовних підходів у контексті сучасної парадигми соціально-орієнтованого державного управління. Запропоновано здійснювати державно-управлінські перетворення з урахуванням історичних духовних підходів.

Ключові слова: *духовність, дух, державне управління, духовно-ціннісні орієнтири, духовно-ціннісні підходи, сакральна культура.*

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної держави передбачає формування належного рівня вітчизняної управлінської культури органів публічної влади, що повинні ґрунтуватись на поступовій демократизації культури управління на основі осмислення архетипних підстав феномена демократії та особливостей його реалізації в сучасному українському суспільстві. Складний процес відходу від стереотипів командно-адміністративного стилю управління та переходу до розробки основних засад управлінської культури публічної влади сучасного українського суспільства характеризується недостатністю теоретично обґрунтованого розуміння сутності управлінської культури органів публічної влади та недосконалістю практичних методів запровадження демократичних цінностей культури управління.

Розгляд архетипів демократичної культури управління дозволить дослідити ознаки відображення в громадській самосвідомості вітчизняної національної ідеї, фрагментарний історичний досвід використання вітчизняних демократичних принципів та методів культури управління й, об'єднавши кращі здобутки вітчизняних та європейських практик, запропонувати провідні напрямки реалізації демократичної культури управління для сучасного українського суспільства.

Проблематика вдосконалення управлінської культури органів публічної влади є актуальною та відповідає сучасним тенденціям реформування державного управління й стратегічним напрямам розбудови вітчизняної демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управлінської культури органів публічної влади становлять значний інтерес для дослідників. Різні аспекти цих проблем досліджують у своїх працях Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Т. Василюк, В. Ігнатів, А. Іонова, В. Князев, В. Козбаненко, М. Рудакевич, Л. Сергєєва, С. Серьогін, В. Цветков та ін. Дослідники розглядають певні елементи культури, дають їм загальну характеристику, а також вивчають культуру управління в контексті управлінської культури державних службовців, що формується у рамках визначених державою та суспільством правових і моральних норм.

Теоретичні основи управлінської культури досліджували В. Авер'янов, Б. Гаєвський, М. Логунова, Н. Нижник, В. Ребало та ін. Проблеми демократії та деякі аспекти управлінської культури висвітлювалися відомими зарубіжними авторами, такими як М. Вебер, К. Поппер, Ф. А. Гаєк, Р. Д. Патнем, К. Апель, Ю. Габермас, Р. Дарендорф, Ж. Мере та ін. Однак на сьогодні в науці державного управління практично відсутній комплексний підхід до визначення й узагальнення основних способів та критеріїв демократизації управлінської культури органів публічної влади, що спричинене недостатністю їх теоретичного осмислення та необхідністю більш глибокого дослідження методологічних аспектів цивілізаційної практики управління.

Розуміння архетипу започаткував К. Юнг, але ця галузь досліджень привернула увагу й українських учених, зокрема Е. Афоніна, О. Донченко, С. Кримського, М. Северинову, які покладають в основу дослідження світоглядні ідеї Г. Сковороди, П. Куліша та В. Липинського.

Метою статті є дослідження сутності поняття архетипів управлінської культури органів публічного управління в контексті демократизації суспільства. Головними завданнями статті є: дослідження архетипного ядра української нації, визначення поняття демократичної управлінської культури та її складових і розробка

моделі управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.

Виклад основного матеріалу. Проблема управлінської культури публічних органів влади є багатоаспектною та складною, тому що об'єднує різні галузі знань і стосується різноманітних сфер життя. Цей вид культури може розглядатися як елемент державно-управлінської системи, як складова загальної культури, як результат розвитку державно-управлінського життя суспільства та ресурс державного управління [2].

Вимогою часу є потреба в якісно нових, компетентних керівниках, які не лише досконало володіють основами теорії та практики управління, а й усвідомлюють глобальні взаємозв'язки «людина – суспільство – держава». Для цього управлінську культуру необхідно наповнювати новим змістом, функціями й методами планування та регулювання, змінювати стереотипи управлінського мислення, стилі, технології й методики управлінської діяльності. Відповідно, сучасні вимоги, які висувуються суспільством, потребують формування управлінської культури як важливої складової професійної компетентності державних службовців.

У наукових дослідженнях управлінська культура фахівця розглядається з різних точок зору, зокрема як: сукупність знань, умінь і навичок здійснення управлінських функцій в обраній сфері; теоретична, психологічна та технологічна готовність і здатність особистості компетентно реалізовувати в конкретних ситуаціях практичної діяльності свої знання про ефективне управління (М. Якібчук); міра та спосіб творчої самореалізації особистості керівника в різноманітних видах управлінської діяльності (В. Медведь); майстерність, міра досконалості діяльності керівника з реалізації управлінських функцій (О. Ярковий); динамічне системне особистісне утворення, що охоплює цінності, спеціальні знання й уміння, особистісні якості, які забезпечують ефективність здійснення управлінської діяльності (А. Губа); цілісна властивість особистості, яка має прояв у процесі професійної управлінської діяльності; характеризує особливості свідомості, поведінки, спілкування та управлінської діяльності керівника; характеризується наступними видами: політичний, правовий, адміністративний, менеджерський, організаційний, соціально-психологічний, інформаційний, комунікативний, економічний (С. Королок) [6; 7; 18; 19].

С. Королок вважає, що управлінська культура керівника є інтегральною якістю особистості, яка складається із взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів: когнітивно-операційного (система управлінських знань і вмінь), особистісного (система професійних та особистісних якостей) і мотиваційно-ціннісного (система мотивів та цінностей управлінської діяльності). Учений також розмежовує поняття «управлінська культура» від поняття «культура управління», а саме:

– управлінська культура – це різновид професійної культури, що складається з політичної, правової, адміністративної, менеджерської, організаційної, соціально-психологічної, інформаційної, комунікативної та економічної культури і є інтегральним утворенням щодо системи знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються під час управління [18, с. 88];

– культура управління – це сукупність досягнень в організації та здійсненні процесів управління, організації управлінської праці, реалізуючих методів і стилів керівництва, використанні техніки управління, а також задоволення вимог, що ви-

суваються до системи управління та до працівників, обумовлених нормами й принципами моралі, етики, естетики та права [19, с. 226].

Узагальнюючи визначення згаданих учених, сформулюємо дефініцію управлінської культури в органах публічної влади як динамічного системного утворення, що охоплює взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти набутого досвіду управління, забезпечуючи ефективність і результативність управлінської професійної діяльності в контексті забезпечення демократичності управління.

Досліджуючи проблему управлінської культури, варто врахувати особливості історичного розвитку України, архетипи та національно-ментальні риси, що є передумовами формування управлінської культури органів публічної влади. Окрім того, важливою передумовою є потреби, інтереси й цілі громадян та органів публічної влади, які повинні гармоніювати, забезпечуючи ефективність управління.

Досвід поколінь, накопичений у духовних скарбницях пам'яті культур багатьох народів, загалом формує ландшафт архетипів локальних цивілізацій, кожна з яких є частиною світового цивілізаційного простору й уособлює певні групи народів, етносів і держав, які самоідентифікуються спільністю духовних, культурних, етнічних і релігійних цінностей, історичних доль і геополітичних інтересів [1].

К. Юнг [17] першим довів існування в психіці людини, крім індивідуального несвідомого, більш глибокий шар колективного несвідомого, який є відображенням досвіду попередніх поколінь, зафіксованих у структурі мозку – свого роду психічними матрицями чи формами, які визначають структуру й вид свідомості.

Г. Лебон наголошував: «Долею народу набагато більшою мірою керують померлі покоління, ніж ті, що живуть: ми одночасно діти своїх батьків і своєї раси, тобто всього ряду предків. Не тільки відчуття, але ще фізіологія й спадковість визначають для нас вітчизну другою матір'ю. Той запас ідей та відчуттів, який приносять із народженням у світ усі індивідууми тієї ж самої раси, утворюють душу раси, яка є видимою у своїх проявах та править усією еволюцією народу» [8, с. 56].

Українські національні архетипи формувались століттями та є узагальненням досвіду наших предків у різних сферах: від культури та обрядів до традицій управління. Українцям притаманне сильне материнське начало, індивідуалізм, дух гідності, вільної та самодостатньої особистості.

Колективному несвідомому українців притаманний архетип «родючої Землі» (за А. Кульчицьким), джерелом людяності є архетип «філософії серця» (П. Юркевич), архетип Богині-Матері позбавив агресивності.

Проаналізувавши дослідження вчених, зазначимо, що архетипне ядро українців складається з наступних п'ятьох основних архетипів.

1. *Домінантa серця, або кардіоцентризм* проявляється у переважанні чуттєвості над мисленням, сентиментальності та любові до ближнього, довірі, що зробило українців уразливими до агресивних дій більш вольових й колективно організованих сусідів. Цей архетип проявляється в переважанні інтуїтивних рішень над раціональними. В. Липинський наголошував на згубності надмірної емоційності для політичного державотворення: українська емоційність зможе дати гарні результати лише в поєднанні з розумом, логікою, пам'яттю й волею.

2. *Світоглядна толерантність* виражає здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів та їхніх культур [12].

Ми останніми роками спостерігаємо багато запозичених звичаїв та свят, які перейняли українці: святкування американського Хеловіна, російської Масляної тощо. Цей архетип проявляється також у лагідній вдачі та ваганні під час ухвалення рішень (О. Донченко [4]).

3. *Індивідуалізм*, котрий розвивається у *персоналізм* – такий спосіб стосунків зі світом, за якого цінність персони не заперечує значущості навколишнього суспільного життя. Можна побачити, що світоглядна толерантність вступає у суперечність з індивідуалізмом. Ця суперечність є деструктивною. Саме її деструктивність стала внутрішньою причиною бездержавного буття українського народу. Але коли світоглядна толерантність входить у суперечність із персоналізмом, вирішення такої суперечності з необхідністю стає конструктивним. Результат вирішення суперечності світоглядної толерантності та персоналізму – світоглядна синтетичність. Вона є синтезом і толерантності, і персоналізму [12].

4. *Софійність*. З періоду становлення Києворуської держави виявилася антична за походженням концепція софійності буття, яка ідейно підсилювала антропоцентризм, властивий народному світогляду (за С. Кримським [7]).

Архетип софійності є довічним першообразом, який дає розуміння світу як тексту Бога, як книги, написаної словами Бога. За своєю суттю софійне розуміння світу – це перше герменевтичне тлумачення світу через біблійний текст. Цей текст є продовженням справ самої Софії, яка й іменується Словом Божим [13].

5. *Глибинний оптимізм* є міцним стрижнем, який пронизує всі етапи української історії й завдяки якому українська культура вижила в жорстких умовах бездержавності, заборони та переслідувань. Віра в перемогу добра та краще життя допомагає нам і зараз боротися з зовнішніми обставинами.

Ці архетипи є духовним багатством нації та передумовами формування демократичної управлінської культури.

Основними компонентами управлінської культури вважаємо такі: філософію управління, яка містить у собі принципи й методи управління, норми та правила організації, соціально-психологічний клімат в організації, традиції й ритуали організації, ціннісно-ментальні риси працівників.

Відповідно, графічно зобразити складові управлінської культури та їх взаємозв'язки можна наступним чином (рис. 1). Ця модель є відкритою, їй не характерна стабільність, вона піддається як зовнішнім, так і внутрішнім впливам.

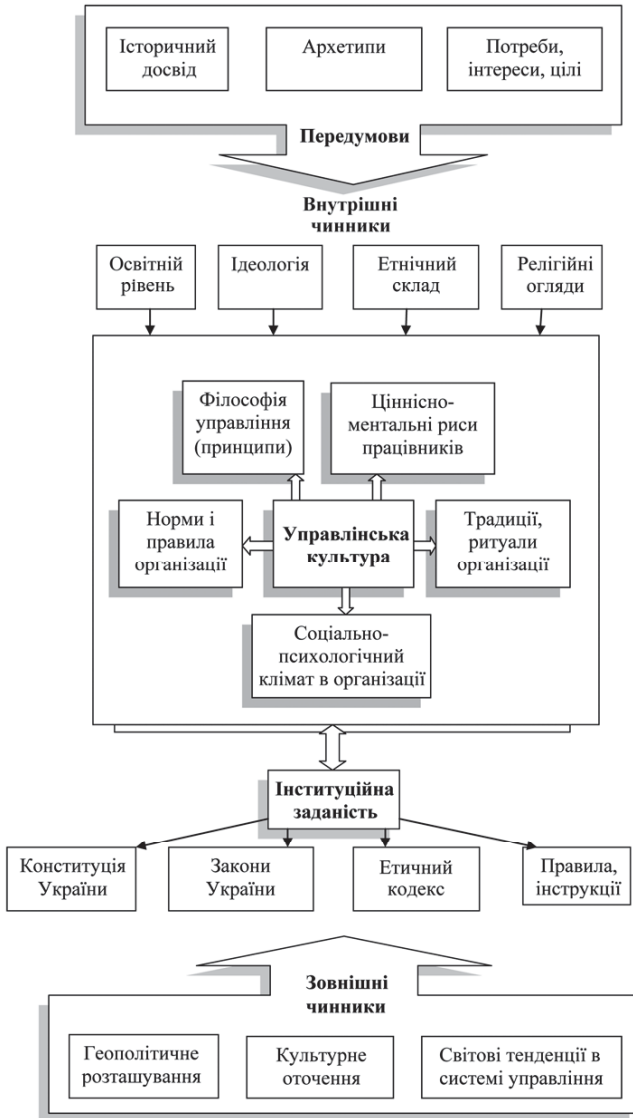
До внутрішніх чинників варто віднести освітній рівень громадян, ідеологію, етнічний склад населення та його релігійні погляди.

Серед зовнішніх чинників, що впливають на систему управлінської культури, відзначимо такі: геополітичне розташування, культурне оточення та світові тенденції в системі управління.

Інституційна заданість (інструменти реалізації) мають зворотній вплив, бо як управлінська культура впливає на формування відповідних нормативних актів, так і навпаки – задекларовані положення формують певний тип культури в організації.

Людина, як відомо, з одного боку, є біологічною істотою, а з іншого – істотою соціальною. Як суб'єкт і результат суспільно-історичної діяльності вона є системою, в якій фізичне й психічне, генетично зумовлене й прижиттєво сформоване, природне й соціальне, матеріальне й духовне утворюють нерозривну єдність [16, с. 10].

*Архетипіка і державне управління:
громадянська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція*

Рис. 1. Модель управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах

Сукупність окремих індивідів, наділених певними психічними властивостями, становить соціальне ціле. Основні компоненти структури психіки людини певною мірою накладаються на структуру соціуму – раси, етносу. Кожна спільнота наділе-

на всіма компонентами, проте один із них переважає, що формує расову чи етнічну своєрідність.

Процес розвитку вітчизняної управлінської культури відбувається з урахуванням основних управлінських архетипів, історичних трагічних подій, що наклали свій відбиток на ментальність народу та його генетичну пам'ять.

Формування адекватних вимогам часу соціальних норм і принципів дозволить розробити новітні демократичні підходи до вдосконалення культури управління з урахуванням основних цінностей, ментальних рис та життєвих установок українських громадян.

На сьогодні в нашій державі існують старі способи мислення, догми та ідеологія, що не відповідають вимогам часу. Нова цивілізація, новий стиль життя виникають і з величезною швидкістю продукують нові цінності й технології, формують нові політичні відносини.

Ідеологія постає інтегруючою силою суспільства тоді, коли є системою поглядів і цінностей, дотримуючись яких, індивід і суспільство досягають збалансованості за інтересами життєдіяльності. Наша країна перебуває між двома ідеологіями, постійне змагання двох ідеологій призводить до невпевненості. У державному управлінні це проявляється у багатовекторності політики. Україні бракує ресурсів для надання нового імпульсу для переходу на вищий щабель розвитку. Цим ресурсом може стати соціальний капітал.

На сьогодні у нашому суспільстві відбувається ціннісна і практична переорієнтація: в економіці – від планового господарювання до ринкових відносин, у політиці – від тоталітаризму до демократії, в духовній сфері – від пріоритету класових цінностей до цінностей загальнолюдських. Період, в якому тепер перебуває наша держава, дістав назву «перехідного». Це особливий і якісно самостійний стан соціальної системи, який відрізняється нестабільністю, кризовими явищами, низьким рівнем керованості. Коли людина неодноразово впевнилася в невідконтрольності ситуації й неможливості змінити своїми зусиллями перебіг подій, вона взагалі відмовляється від пошуку. Зникає ініціативність, особистість приймає такий хід подій, коли за неї ухвалюються рішення відповідними владними структурами [11, с. 97].

Майже 70-річне панування тоталітарного комуністичного режиму, в результаті якого винищувався клас інтелігенції та самодостатній клас селянства (геноцид 1932–1933 рр.) й відбувалося прищеплення хибних уявлень про модель життєдіяльності – все це спричинило зміну ціннісних орієнтацій громадян, відсутність довіри один до одного, а тим більше до влади. Можна стверджувати, що ці негативні тенденції передаються із покоління в покоління на генетичному рівні.

На сучасному етапі в Україні спостерігаємо кризу багатьох архетипів, але найголовнішим є втрата народом ідентичності зі своєю країною, втрата власної причетності до соціальних процесів, що можемо спостерігати в частини населення, яке сповідує ідею так званих ДНР та ЛНР. Лише консолідація та довіра до органів влади є головним чинником ефективності будь-якої суспільної дії. Довіра сприяє співпраці – чим вищим є рівень довіри у суспільстві, тим більшою буде ймовірність співпраці. Співпраця потрібна між законодавчою та виконавчою владою, між працівниками та керівниками, між політичними партіями, урядом та приватними організаціями, але

укладання договорів про співпрацю та моніторинг часто бувають неможливими. Саме довіра сприяє ефективній управлінській культурі.

Відомий футуролог Ф. Фукуяма поклав в основу класифікації суспільств ступінь довіри в соціумі. Він стверджує, що інформаційна революція призведе до відмирання великих організацій з ієрархічно жорсткою структурою й становлення добровільних співтовариств однодумців [15]. Таке становлення є неможливим без довіри, а довіра, своєю чергою, визначається ментальними чинниками. Довіра є важливим атрибутом лідера, вона сприяє доступу до інформації та кооперації. Лідери здатні впливати на інших людей, вони відрізняються від керівників тим, що мають неформальне визнання, а керівників призначають.

Аналізуючи феномен сучасного політичного лідерства в Україні, важливо зауважити, що нині бракує загальнонаціонального лідера, якому б довіряла більшість населення в усіх регіонах країни. Переважно спостерігається ситуація регіонального лідерства, а також поява великої кількості лідерів популістського зразка. Якщо уважно придивитися до політичних лідерів сучасної України, спробувати визначити їх типи, то фактично вирізимо лише два типи.

Першим є поступливий лідер, тобто той, хто під певним тиском намагається все ж таки зберегти існуючу систему в країні. Це лідер консервативного типу. Другий – це інверсійний лідер, якого визначають і якому сприяють не стільки за його особисті заслуги, скільки завдяки переслідуванню владою чи суттєвій критиці інших лідерів або політичних сил [16, с. 112].

Розглядаючи особистісні архетипи, американські дослідники Маргарет Марк і Керол Пірсон у книзі «Герой і Бунтар» [9] виділили основні архетипи (табл. 1), які є універсальними для різних культур.

Таблиця 1

Основні характеристики особистісних архетипів

Архетип	Головне бажання	Мета	Стратегія
Герой	Довести свою цінність за допомогою мужніх та складних дій	Використати владу для того, щоб удосконалити світ	Стати максимально сильним, компетентним
Бунтар	Помста або революція	Зруйнувати те, що не працює	Радикальна свобода: ламати, руйнувати чи шокувати
Шукач	Свобода пошуку себе через освоєння світу	Жити кращим, повним життям, самостійність	Подорожувати, шукати нове
Турботливий	Захистити людей	Допомагати оточуючим	Робити добро оточуючим, співчуття та щедрість
Правитель	Контроль	Створення процвітаючого суспільства, сім'ї	Здійснення управління, відповідальність

У кожному історичному періоді свої герої та бунтарі, але потрібно знати та пам'ятати їх успіхи та невдачі, щоб відродження й гармонійне взаємопроникнення всіх національних архетипів закріпилося в народній свідомості, думках, діях та вчинках.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. В умовах сучасних трансформаційних процесів державного управління нагальною стає потреба формуван-

ня нової управлінської культури органів публічного влади, заснованої на таких демократичних засадах: визнання демократичних принципів і норм управління державою, довіри до основних політичних інститутів та лідерів, міжособистісної довіри, толерантності та консолідації, політичної та громадської активності.

Отже, задля ефективної реалізації демократичної управлінської культури слід урахувати головні чинники, що впливають на неї, такі, як соціально-політичні, економічні та ціннісно-ментальні, розглядаючи їх крізь призму архетипів державного управління, що дозволяють вивчати проблеми становлення управлінської культури через глибинні психологічні механізми людської спільності, нерозривно пов'язані з національними традиціями, релігійними переконаннями й установками колективного несвідомого. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у глибшому вивченні демократичної управлінської культури загалом та основних компонентів управлінської культури зокрема.

Список літератури

1. Афонін Е. Архетип і соціальне: взаємодія і взаємовпливи [Електронний ресурс] / Е. Афонін, А. Мартинов. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pubupr_2013_spets.vip_27.pdf.
2. Губа А. В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / А. В. Губа ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 512 с.
3. Губерський Л. В. Філософія : навч. пос. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко ; за заг. ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 2001. – 457 с.
4. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : моногр. / О. Донченко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
5. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в процесі підвищення кваліфікації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / С. В. Королюк ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
6. Королюк С. В. Управлінська культура керівника школи / С. В. Королюк // Постметодика. – 2003. – № 5/6. – С. 85–88.
7. Кримський С. Б. Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісник НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
8. Лебон Г. Психология народов и масс / Г. Лебон. – М. : Академический проект, 2011. – 238 с.
9. Марк М., Пирсон К. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. – СПб : Питер, 2005. – 336 с.
10. Основы управления социалистическим производством / под. ред. Г. Л. Таукача и В. П. Дубоноса. – К. : Вища шк., 1989. – 303 с.
11. Павліченко П. П. Соціологія / П. П. Павліченко, Д. А. Лит-виненко. – К. : Лібра, 2002. – 256 с.
12. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури [Електронний ресурс] / О. В. Ременець. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Rehmenec_O_V_2013_spets.vip_27.pdf.

- E_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vnau_f_2013_2_28.pdf.
13. Северинова М. Ю. Архетип як універсалія культури [Електронний ресурс] / М. Ю. Северинова. – Режим доступу : http://knmau.com.ua/chasopys/14_NBUV/docs/02_Severynova.pdf.
  14. Сидоренко Н. С. Культура державного управління як вид культури (субкультури): структурний аналіз [Електронний ресурс] / Н. С. Сидоренко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/du/2009_4/files/DU_04_09_Sidorenko_15.pdf.
  15. Фукуяма Ф. Глобалізація безконечна [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 19. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/fukujama.htm>.
  16. Шокін Г. В. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи : колект. монографія / М. С. Попович, М. С. Кармазин та ін. / за заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.
  17. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг. – М. : Renaissance IV Ewo, 1991. – 212 с.
  18. Якібчук М. І. Формування управлінської культури керівників профспілкових організацій у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06 / М. І. Якібчук ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – 20 с.
  19. Ярковий О. М. Педагогічні засади розвитку управлінської культури державних службовців в умовах післядипломної освіти автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. М. Ярковий ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2002. – 18 с.
-

Orystlava SYDORCHUK

PhD in public administration, associate professor Public Administration and Local Self-government Chair Lviv Regional Institute of Public Administration NAPA (Lviv, Ukraine)

Olena RESHOTA

PhD in public administration, senior teacher Public Administration and Local Self-government Chair Lviv Regional Institute of Public Administration NAPA (Lviv, Ukraine)

**ARCHETYPES DEMOCRATIC ADMINISTRATIVE CULTURE:
THE ESSENCE AND GENERAL CHARACTERISTICS**

The main components of administrative culture and set of criterias for archetype democratic administrative culture are defined. Archetypes of Ukrainian culture than contribute to the formation of democratic practice of administration are highlighted. The model of administrative culture in relationship and components is proposed.

Keywords: *archetype, democratic administrative culture, model of administrative culture.*

УДК 721.001

Юлія ЧЕРКАСОВА
аспірант (спеціалізація «Іскусствоведение»)
Санкт-Петербурзького державного
університету технології і дизайну
(г. Санкт-Петербург, Росія)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦЕННОСТЕЙ НА ПОСТСОВЕТСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ (АРХЕТИПНЫЙ ПОДХОД)

Затрагивается вопрос о переоценке культурных категорий, в современном обществе. Выявляются механизмы управления архетипами человека на внедрение и пользование новой методологией по воспитанию будущего поколения. В статье рассматриваются понятия и причины культурного, морального и нравственного отчуждения, применительно к современной российской действительности. Отмечается значимость, таких ценностей высшего ранга, как духовность и нравственность, для искомой национальной идеи постсоветского российского общества. Предлагается идея о создании национальной педагогической стратегии духовно-нравственного воспитания личности.

Ключевые слова: идеология, культура, сознание, архетип, социум.

Постановка проблемы. Проблема системы ценностей в современной России характеризует современное общество как «общество потребления»; мы видим, как оно ущемляет человеческую личность и способствует упадку культуры и морали. В период формирования новой аксиологической парадигмы российского общества, учитывающей кардинальные изменения во всех сферах жизни, понятие духовности становится все более востребованным в научном, а также публицистическом дискурсе, репрезентирующем базовые ценности социума. Опыт науки показывает: в будущем ведущими становятся тенденции, в настоящем или прошлом отсутствующие или малозаметные и незначительные. Но так ли они неразличимы и трудно выявляемы, как исследователи на современном этапе не могут их зафиксировать и включить в качестве звеньев глобальных процессов, формируя новую картину мира?

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам исследований общечеловеческих ценностей посвящены труды Ж.-П. Сартра, Э. Фромма, А. Солженицина, К. Поппера, Э. Байкова. Среди отечественных авторов, рассматривающих данную проблему, можно отметить Б. Гершунского, Н. Моисеева, В. Турченко, Э. Гусинского, Ю. Турчанинову, Л. Столович. В зарубежной литературе этой проблеме значительное внимание уделяли Дж. Дьюи, В. Франкл. Различные аспекты проблемы духовно-нравственного воспитания студенчества рассматривались в докторских диссертациях Е. Аргамоновой, Н. Асташовой, В. Беляевой, Л. Гадзатовой, Т. Клименко, Л. Илларионовой, В. Макаровой, Н. Никитиной, В. Пустовалова,

в кандидатских диссертациях М. Бобровой, М. Бондаренко, Е. Бурдуковской, Ю. Денисенко, И. Мирошниченко, С. Никитенко, С. Садыковой.

Определение нерешенных прежде задач. Организация образования для современного человека является одним из главнейших вопросов, определяющих его бытие. Сложность вопросов воспитания современного человека лежит в основе универсальных законов природы. В настоящей ситуации кризиса в современном обществе важен анализ состояния уровня отечественного образования, так как образование должно проповедовать адекватные в планетарных масштабах человеческие ценности и культивировать в человеке осознанность всего происходящего для последующих шагов в будущее. Отправной точкой для движения в будущее становится проблема нарушения гармонии между сознательным и бессознательным, так называемое (по Юнгу) «Эго». Состояние невроза не дает ощущению осознанности и осмысленности выйти на поверхность для дальнейших действий. В настоящее время на постсоветском пространстве формируется новая социально-этническая общность, которая нуждается в адекватном познании, требует новых ориентиров и правильных ценностей. На сегодняшний момент необходимо концептуально оформить и систематизировать философские знания о феномене философской онтологии и аксиологии. Решение возможно на основе разработки и реализации теоретической модели, опирающейся на рациональную модель по управлению общественными процессами.

Целью статьи является определение целей, задач, содержания, этапов, предпосылок и условий эффективности педагогического обеспечения становления духовно-нравственной культуры личности постсоветского поколения на основании существенных характеристик процесса и современных инновационных образовательных подходов.

Изложение основного материала. Развитие общественного устройства прошло трансформацию индустриального общества в информационное. Индустриальное общество – это общество, которому присуще развитие машинного производства, развитие рынка товаров и услуг, формирование гражданского общества. Для данного общества характерны ускоренное развитие предпринимательского ресурса и человеческого капитала, перераспределение рабочей силы. Благодаря научно-технической революции индустриальное общество трансформируется в постиндустриальное – общество, в котором научно-технические разработки становятся главной движущей силой экономики и инновационной деятельности.

Вследствие данных изменений и развития социального устройства переход к информационному обществу можно определить как социум, в котором качество жизни, так же как и перспективы социальных изменений и экономического развития, в возрастающей степени зависят от информации и её эксплуатации. В данном обществе формы труда и отдыха, стандарты жизни, система образования и рынок находятся под влиянием достижений в сфере информации и знания. Техногенное общество в гуманистическом измерении уже давно исчерпало себя. Целесообразность мышления, характерная для нашей цивилизации, ориентировала наш разум на переустройство несовершенного мира в соответствии со своими потребностями.

В современном обществе сложились следующие ориентиры деятельности: собственность, власть и авторитаризм, и множество «приоритетных ценностей своего времени» привело человечество к опасной границе своего существования. Об-

щественные современные процессы и технический прогресс поставили человека перед процессом множественности бытия, в котором равноценно и независимо могут существовать различные культуры. Многогранность бытийных процессов наталкивает человека на выбор между разнородными и противоречивыми процессами. Проблема нигилизма в современном обществе находит свои истоки в утрате как рационального, так и иррационального начала. Это подводит ученых к изучению личности и общества в контексте общечеловеческой онтологической истории, к поиску роли в отношениях личности и бытия. Кризис основ жизнедеятельности человека, возможно, проявляется в отсутствие понимания того, что истинная культура является основой жизнедеятельности, «ценностью». Смена приоритетных категорий, в числе которых (красота, разум и истина), в современном обществе преобладает неясная направленность в понимании культуры и искусства. Чтобы понять причины смены идеологической направленности в контексте культуры и искусства, нужно отследить точки ее кардинальной перенаправленности. Если смотреть через призму XX и XXI века, можно зафиксировать уход от мира классики мира «мимитического искусства», который произошёл в конце XIX века. Происходит смена отношения человека к миру и уход от классического искусства, идеологией которого было сохранение древности и подражание красоте и совершенству окружающего мира. В современном российском обществе очевидной является социальная напряженность, которая выражается во взаимных оппозициях между старыми базовыми и новыми, инструментальными ценностями, которые в той или иной мере используются социумом.

Трансформация системы ценностей в большей степени происходит именно в постсоветский период. Люди нового поколения во многом отличаются от людей «советской закалки». В современном обществе происходит искажение таких ценностей, как дружба, любовь, товарищество. Вместе с иным пониманием данных категорий человек «нашего времени» стал иначе воспринимать такие виды искусств, как музыка, литература, живопись, декоративно-прикладное искусство и т.д.

Можно дать общую характеристику изменений, которые человек привносит в различные виды искусства. Главной тенденцией является уход от многообразия и колоритности произведения искусства в сторону минимализма и, как кажется людям советского периода, уход в сторону хаоса и дисгармонии. Человек постсоветского времени выносит на первый план способность искусства шокировать публику. Чаще всего зритель забывает об идее создания произведения, о мысли, которую автор пытается донести, – все сводится к первому впечатлению, которое зритель получает от произведения.

Ценностные реалии в нашем обществе таковы, что они вступают в противоречие с ценностями, которые совсем недавно были основанием дружелюбия, сотрудничества и взаимопомощи в совместном труде. С трудом удается сохранять общественные ценности, связанные с языком, родными местами, историческими памятниками, дружбой народов. На смену этим реалиям приходят конкуренция, недоверие друг к другу и даже агрессивность [1, с. 108].

На постсоветском пространстве прослеживается тенденция отсутствия самосознания. Можно привести как пример некоторые факторы, которые напрямую соотносятся с утерей самосознания у современного человека.

С самого начала человеческой жизни родители прививают ребенку определенные поведенческие клише, которым человек должен соответствовать с ранних лет. Далее школьное воспитание – отсутствие выбора в пользу приоритетных направлений в обучении (творчество, гуманитарные науки, естественные, технические, математические). Все обязаны обучаться по единой системе образования, без учета индивидуальных наклонностей. После этого итогом на выходе является ЕГЭ, в котором полностью отсутствует логический подход, он в свою очередь заменяется заученной схемой по решению задач и т.д., а руководство стандартами сопровождает человека на протяжении всей жизни. Средства массовой информации усугубляют ситуацию. Следствием данного процесса является разделение сознательного и бессознательно-го в личности, которое препятствует саморазвитию. Бессознательное лишение ребенка индивидуализации путем ее достижения через пути рационального (осознанного) воспитания приводит новое поколение в состояние скованности мыслительных процессов, которое априори считается нормой. С ранних лет ребенок имеет возможность воспринимать и запоминать информацию, связанную с познанием мира через науки, вместо этого родители показывают ему мир через сказания или мифологию, которая не несет под собой в общем виде никаких ценностных установок.

По К. Юнгу, существует несколько способов индивидуализации. Опишем некоторые из них. Первый способ – это осознание Тени, когда ребенок сталкивается с тем, что отец и мать ругают и наказывают его за желания и поступки. Слабое Эго еще не способно разобраться в сложной, запуганной сети представлений о добре и зле, оно предпочитает вытеснить и забыть все, что взрослые называют и считают нехорошим. Таким образом, отторгнутыми оказываются целые аспекты личности, ее душевной жизни. Отщепляясь, они становятся автономными, обрастают эмоциями и чувствами, приобретают определенный энергетический потенциал и, в конце концов, складываются в мощное анти-Я, антипод Эго. Эта Тень до поры до времени «сидит в засаде» и ждет удобного момента, чтобы вторгнуться в сознание и отобрать у Эго частицу власти над поведением и поступками личности, а то и захватить эту власть целиком (психоз). Осознание Тени – сложная и мучительная задача. Обычно все негативное проецируется на других, на внешний мир. Тень является жизненной частью личностного существования, она в той или иной форме может переживаться. Устранять ее безболезненно – с помощью доказательств либо разъяснений – невозможно. Подойти к переживанию Тени необычайно трудно, т.к. на первом плане оказывается уже не человек в его целостности. Признание своей Тени и интеграция ее в целостную систему индивидуальной психики необходима для психического здоровья. Если негативное качество или желание осознано, его можно преодолеть, избавиться от него, но вытесняемые свойства становятся тем сильнее, чем больше человек стремится их подавить. Типичное отношение к своей Тени – попытка спроецировать ее качества на других людей. Именно так формируется «образ врага», расовые и национальные предрассудки.

Вторым способом индивидуализации является анализ Персоны. Персона есть проявление или свойство личности, противоположное ее подлинности. К. Юнг писал: «Мы не очень погрешим против правды, сказав: Персона – это то, чем человек в действительности не является, но в то же время чем он сам, равно как и другие, себя считает». Влияние этого архетипа приводит к различным искажениям процес-

са індивідуалізації, в частині к психической інфляції, суть которой заключена в непомерном расширении, раздутости личности вследствие ассимиляции бессознательного содержания и идентификации с ним. Психологическим эффектом инфляции может быть либо мания величия, либо чувство неполноценности, в зависимости от того, в каком направлении происходит активизация отношения к внешнему объекту: в активном, при котором коллективный аспект расширяет сферу своего действия, или в реактивном, когда расширяется сфера претерпевания. Часто личность выбирает для себя наименьшее сопротивление и падает обратно в коллективное бессознательное, которое берет на себя руководство психической жизнью. В этом случае происходит либо регрессивное восстановление Персоны, при котором человек находит для себя новую социальную роль, более мизерную и ничтожную, чем ранее, либо идентифицируется с коллективной психикой (инфляция в чистом виде), когда личность мнит себя носителем тайного знания, божественной мудрости, владельцем сокровища или обладателем непобедимого оружия, т.е. преувеличивает свою важность, ценность, значимость и демонстрирует неадекватное поведение в социальной сфере.

Заглушение своей сущности, неспособность смотреть внутрь себя в современном обществе являются естественным состоянием. На основании этого можно сделать вывод о нарушении социального воспитания, отсутствии конструктивной идеологии. Э. Фромм заметил, что все ценности осознаются современным человеком, и есть разрыв между теми ценностями, которые он не осознает, но руководствуется ими в своих повседневных делах, и ценностями, которые он считает своими, но не руководствуется ими. В демократических странах официально принятыми являются осознанные гуманистические ценности, такие как сострадание, любовь, индивидуальность, милосердие, ответственность. Но многие считают их всего лишь проявлением идеологии. Нравственные нормы не оказывают реальную мотивацию на поведение. Бессознательные ценности, такие как потребление, общественное положение, собственность, служат мотивами поведения современных людей.

Разрыв между осознанными и неэффективными ценностями с одной стороны и неосознанными действиями – с другой приводит к девальвации ценностей, опустошает человека и общество [1, с. 3].

В настоящее время значительная часть молодых людей не имеет возможности сформироваться как личности, в силу того что их знания разрозненны и отрывочны, не увязаны в систему. Системные знания и разобщенные знания дают принципиально разные результаты. Предполагается, что нужно только то знание, которое может замкнуться в систему, обладает целостностью – имеет способность воздействовать силам окружающей среды. Можно отметить, что современный человек нуждается в замкнутых системах ценностей, которые имеют направленность на разрешение ключевых проблем его бытия.

Духовность, мораль и культура отождествляют результат крупнейшей работы человека и общества на пути к просветлению, но сами по себе, к большому сожалению, находятся в состоянии нестабильности. Исследователи современной культуры и ценностей, говоря о нынешнем состоянии культуры и ценностей, отмечают упадок духовных ориентиров, и в первую очередь это негативно отражается

на личности индивида. Можно охарактеризовать происходящее как нравственное и культурное отчуждение.

Нравственно отчужденный индивид перестает вырабатывать новые ценности, т.к. они, как ему кажется, ограничивают его свободу, индивидуальность, обременяют его. Если обратить свой взгляд на религию, то ценности данного феномена вовсе были забыты и воспринимаются современниками как часть истории. Индивид перестает реализовывать устоявшиеся ценности, что приводит к внутреннему конфликту между собственными и общественными представлениями о морально-нравственной сущности.

Утрата связи индивида с окружающим миром и с самим собой может быть результатом вышеперечисленных обстоятельств. Этот факт может привести к нигилизму, душевной опустошенности, нравственному скептицизму, нравственному разложению. Мир антиценностей, порождаемый античеловечностью, набирает силу. Он оказался разнообразен и неограничен, большая часть антиценностей обращена против культуры, разрушая социо-природные и межличностные отношения.

Значительная для менталитета русского человека царского периода роль религии предопределила появление концепции «социальной народности». С приходом советской власти старый уклад был разрушен, как и образцы царского зодчества. Идеологией советского времени стали ценности социализма. В то время считалось само собой разумеющимся, что быт делает людей мещанами, а мещанство воспринималось как главный враг социализма – не в идеологическом, но в общественном плане. Быт затягивает человека, опощляет его жизнь, лишает ее сверхличного смысла; если быт неизбежен, его следует сделать коллективным. В годы «перестройки» советские ценности были разрушены и объявлены несостоявшимися. В 1990-е Россия вступила на путь радикальных политических и социальных изменений, и вместе с этим возникла проблема становления единой общественной системы, в решении которой дает о себе знать неразвитость культурных и социальных форм.

Зародыш будущего уже содержится в настоящем, а его возникновение обусловлено цепью предыдущих исторических событий. Поэтому, опираясь на их анализ и используя различные теоретические принципы, в частности принцип системного морфогенеза, можно рельефно представить будущее.

Мощь человеческого разума настолько велика, что позволяет ему охватывать в синтезе поистине колоссальные, просто несоизмеримые с земными системы, такие как эволюционирующая Вселенная. Поэтому скептикам не стоит сомневаться в способностях цивилизации осмыслить свое предназначение и определить ступени и направленность собственного развития [2].

В 1928 г. К. Циолковский в работе «Воля Вселенной, неизвестные разумные силы» писал: «Наша условная воля создана вселенной. Истинная же абсолютная воля и власть принадлежат космосу – и только ему одному. Он единый наш владыка. Но мы должны жить так, как будто тоже имеем волю и самостоятельность, хотя и то, и другое не наше. В противном случае получится лень, фанатизм, бессилие и ничтожество. Но мы должны помнить, что, помимо нашей условной воли, есть высшая власть вселенной. Потому-то наша воля, устремления, желания, как бы они прекрасны ни были с нашей точки зрения, частенько не осуществляются. Они натываются на препятствия, которые мы не в силах одолеть. <...> Власть вселенной

проявляется ярче всего организацию живых разумных существ. Но и она ограничена, как бы ни была высока и могущественна. На Земле имеем власть человека. Но как она еще слаба! Космос то и дело ставит ему преграды» [3].

Возникает множество суждений о путях развития современной цивилизации. Мы часто слышим суждения современных футурологов в отношении стратегии мирового развития. Эти высказывания оформляются в теории, которые подвергаются анализу, на основе которого строится мировая и внутренняя политика. Многие подвергают эти теории критике с позиции логики и исторического развития человечества. Нельзя не отметить, что каждый человек соответствует той среде, в которой он вырос, его окружению и опыту. Люди являются жертвами культуры. Мы смотрим на мир сквозь наш прошлый опыт. Когда мы разрушим устои, укоренившиеся в обществе, мы можем заставить людей работать в новом направлении. Знание – ключ к решению проблем. Целесообразность является наиболее важным критерием для катафатического опыта.

Человек начала XXI века страдает от разобщённости и непредсказуемости окружающего его мира. Восстановление целостности отдельных «Я», нарушенных слишком быстрыми темпами современной жизни, преодоление разобщённости социума в целом становятся одними из важнейших задач, встающих перед современным человечеством. Это будет происходить за счет развития новых форм коммуникации и сохранения их многообразия, меняющих в процессе общения одну форму диалога на другую, дополняя и развивая друг друга [1, с. 54].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Общественное мнение должно вырабатываться в социальных институтах. Самодостаточной частью социума в России на 2012–2013 гг. является 42 процента граждан. Самоорганизация на сегодняшний момент может стать решающим фактором развития культурной идентификации. Помехой для внедрения новых программ является социально-экономическое неравенство, но существуют архетипические воздействия на данную проблематику.

Знание о мире, науке, технике, истории, мифологии и других областях человеческого знания может составить базу для смены безсознания на самосознание. Любознательность должна стать главной ценностью на пути к развитию индивида и целой цивилизации. Если мы хотим понять, какие факторы формируют нашу систему ценностей, мы должны обратиться к нашему прошлому и исследовать эти вопросы. Приоритетными ценностями должны стать личностные и планетарные ценности, способствующие самоорганизации и определению ценностной системы координат для созидания модулей понимания других людей и культур.

Большинство «болезней» современного социального развития нашего общества – нигилизм, проявления экстремистских движений, обесценивание моральных и деформация ценностных категорий – опираются на разрушение традиционных систем исторически сложившихся норм и на желание сформировать новые ценности на иных принципах. Способность человека и общества устоять против их мощного давления, создать, сберечь и реализовать на практике наивысшие моральные и общественные идеалы зависит от содержания, прочности и действенности системы норм, их усвоения и выполнения. Распространенным средством социального регулирования поведения является и ритуал – стереотипная форма массового поведе-

ния, основанного на повторении стандартизированных действий. Такие компоненты коллективной психики, как общность моральных ценностей, мыслей, религиозных верований, настроений и чувств, которые возникают во время выполнения ритуала, являются важными условиями формирования и существования социального сообщества [4, с. 91].

Список литературы

1. Кожевников Н. В. Философское осмысление трансформации ценностей современного мира / Н. В. Кожевников, Н. В. Сидорова // Вестник ЯГУ. – 2006. – № 2. – Т. 3. – С. 78–84.
2. Левицкий М. Футурологические прогнозы о развитии человеческой цивилизации [Электронный ресурс] / М. Левицкий // Фант-ЮСАС: статьи по футурологии и антиутопии. – Режим доступа : http://fant-usas.at.ua/publ/futurodizajn_proektiruem_budushhee/1-1-0-46.
3. Циолковский К. Э. Ум и страсти. Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы / К. Э. Циолковский. – М. : МИП «Память» ; ИПЦ РАН, 1993. – 32 с.
4. Афонин Э. А. Становление Вооруженных Сил Украины: социальные и социально-психологические проблемы : монография / Э. А. Афонин ; под ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачука. – К. : НТЦ «Психея», 2014. – 476 с.
5. Новиков Ф. Советский модернизм. 1955–1985 / Ф. Новиков, В. Белоголовский. – Екатеринбург : TATLIN Publishers, 2010.
6. Архитектура ленинградского авангарда : Путеводитель / Б. М. Кириков, М. С. Штиглиц. – Санкт-Петербург : Коло, 2008. – 384 с.
7. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 463 с.
8. Безруких А. В. Архетипы в психотерапии [Электронный ресурс] / А. В. Безруких, О. М. Пилявина. – Режим доступа : <http://bpaonline.ru/Books.htm>, <http://www.jungland.ru/node/1115>, http://www.nvppl.ru/show_articles_123.htm.

Yulia CHERKASOVA

graduate specialization «Art», St. Petersburg State University of Technology and Design (St. Petersburg, Russia)

VALUE SYSTEM POST-SOVIET SPACE

Address the issue of revaluation of cultural categories in modern society. Archetypes of human control mechanisms are identified for the implementation and use of a new methodology for the conservation of cultural heritage. This article discusses the concepts and the reasons for cultural, moral and moral alienation, in relation to contemporary Russia. The values of higher rank, spirituality and morality are noted for the required national idea of post-Soviet Russian society. It is proposed the idea of creating a national educational strategy of spiritual and moral upbringing. Keywords: ideology, culture, consciousness, archetype, society.

Keywords: *ideology, culture, architecture, archetype, society.*

УДК 141.32:351

Сергій ЯЦИК

*кандидат філософських наук, викладач Центру
перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників
органів державної влади, органів місцевого самоврядування,
державних підприємств, установ і організацій
Житомирської обласної державної адміністрації
та Житомирської обласної ради
(Житомир, Україна)*

ДЕСКРИПЦІЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Розглядається архетип самості як фундаментальне явище у контексті державного управління, в екзистенціальному прояві буття людини, а також її здатність виходу на вищі ціннісні рівні через невичерпні можливості несвідомого.

Ключові слова: *архетип самості, державне управління.*

Постановка проблеми. Нагальною потребою українського суспільства за сучасної доби стає подолання впливу пострадянської системи централізації влади, негативних проявів соціокультурного відчуження представників влади, проявами якого є втрата національної ідентичності, розповсюдження споживацької свідомості, які деформують ментальність українців. На нашу думку, на вказані вище процеси впливає не стільки ситуація в державі, економічні, культурні, соціальні чи політичні обставини, скільки сформовані протягом кількох поколінь моделі та форми поведінки, які увібрав в себе архетип самості. Практичним завданням цієї статті є виявлення та аналіз свідомих та несвідомих рівнів самості, які впливають на становлення та розвиток механізмів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку основних дослідницьких підходів до архетипів у державному управлінні здійснили Е. Афонін, В. Горбатенко, О. Донченко, Л. Зубрицька, А. Колодій, В. Колотило, О. Крюкова, В. Мартиненко, О. Романенко й О. Радченко, однак вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління є недостатньо дослідженим і врахованим на практиці. Сутність та зміст механізмів державного управління висвітлено в працях В. Авер'янова, О. Амосова, В. Бакуменка, В. Князєва, В. Малиновського, Г. Одінцової, Ю. Тихомирова, О. Федорчак, Л. Юзькова.

Мета статті – дослідити вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління й надати рекомендації щодо небезпечності ігнорування несвідомих потягів особистості (Тіні самості).

Вклад основного матеріалу. Двадцять перше століття отримало у спадок від двадцятого величезний багаж невирішених проблем, тому не дивно, що в середині другого десятиліття українці отримали ще й кризу у сфері державного управління. Саме кризу, оскільки громадяни прагнуть змін, еліти прагнуть змін, навіть

владні структури прагнуть змінити існуючу систему, але їх зусилля зводяться нанівець. Чому? Відповідь на це запитання лежить у іншій площині – особистісній, у площині «власного Я», або самості. Слід наголосити, що якою б досконалою системою влади не була, однак владні повноваження реалізуються людьми. Їх виконання – процес вольовий, розумовий та емоційний, який може здійснюватися як правомірно, раціонально, так і бюрократично, ірраціонально. Тому адміністративно-державне управління як суб'єктивна категорія може змінювати реальну дійсність у кращу й гіршу сторони. Це – величезна творча й руйнівна сила, що відображає свідому та несвідому сторони особистості управління, державного службовця.

Прояв несвідомих чинників самості у владі відбувається з того моменту, коли людина обіймає керівну посаду, яка, будучи організаційною одиницею державного апарату, не є безособистісною. З її допомогою індивідуальна воля службовця трансформується в державну. Посаду можна порівняти з роллю, службовця – з актором, що грає добре чи погано написану для нього автором, тобто державою, роль. Самість у цьому аспекті стає Персоною із відповідним набором повноважень і влади, які у чинному законодавстві дозволяють «трішки» виходити за рамки законності.

Адміністративна посада, трансформуючи індивідуальну владну волю особистості в державну, багаторазово підсилює першу в усіх її проявах, як позитивних, так і негативних. Вступ на посаду одночасно нерідко буває пов'язаний з отриманням різних матеріальних і нематеріальних благ, що не може не впливати на особисті якості керівників. В останніх може гіпертрофуватися смак до влади, і тоді відбувається зворотний процес: державна воля трансформується в особисту, державна влада привласнюється посадовою особою, використовується у власних видах та інтересах. У підсумку керівний працівник служить не суспільству, а самому собі, його особиста воля, що стала державною, спрямовує її по нерациональному, неправомірному або навіть злочинному шляху.

У праці К. Юнга «Аналітична психологія» чітко вказуються причини, за яких є можливим такий сценарій: реалізація комплексів та вплив колективного несвідомого у вигляді архетипів [17, с. 70].

Колективне несвідоме (архетипи) є частиною психіки, яка негативним чином може відрізнятись від особистісного несвідомого тим, що на відміну від останнього вона не пов'язана з особистим досвідом і, отже, не є персональним надбанням [17, с. 71]. Таким чином, архетипи ніколи не були індивідуальним надбанням, але зобов'язані своїм існуванням виключно спадковості. Тому особистісне несвідоме складається здебільшого з комплексів, а зміст колективного представлено несвідомого головним чином архетипами.

На нашу думку, феномен жорсткої централізації влади у період президентства В. Януковича викликаний впливом на нього особистих комплексів, які були витіснені у підсвідомість. Тобто, особисті комплекси такого великого державного службовця призвели до розвитку певних механізмів державного управління, що були зручними саме для цієї особи, а не для держави чи її громадян. Однак особисті комплекси не є предметом нашого дослідження, тому ми зосередимося на колективному несвідомому, що дозволить нам виявити закономірності та взаємозв'язок архетипу самості та механізмів державного управління.

Механізми державного управління – це «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [2, с. 111]. Тобто, державна влада – це влада, яка здійснюється за допомогою різних, у тому числі і спеціальних, засобів і методів впливу.

Державна влада, ким би вона не використовувалась, може здійснюватися через найрізноманітніші засоби та методи. Це можуть бути сила авторитету, традиції, ідеологія, релігія, пропаганда, заохочувальні заходи тощо. Разом із тим державна влада в своєму розпорядженні має і свої, спеціальні засоби й методи, до яких належать органи держави, які у своїй єдності утворюють державний апарат, і норми позитивного права, тобто правила поведінки, встановлені чи санкціоновані державою. До спеціальних методів здійснення державної влади належать різноманітні методи державного примусу, аж до застосування фізичного насильства та придушення [6, с. 114]. Це означає тільки одне: передумовою розвитку механізмів державного управління є людина незалежно від існуючої державно-владної системи. Тому дослідження впливу архетипу самості на ці процеси залишається актуальним.

Дослідження феномена архетипу самості є неможливим без наявності певного поля, змістовною конструкцією якого є система конститутивних засад. До таких, на наш погляд, належать «Тінь» самості як концептуальне підґрунтя колективного несвідомого; тілесність як соматичне підґрунтя самості у вигляді інстинктів; феномен турботи як фундаментальне явище, що створює можливість існування цілісності особистості через поєднання свідомого й несвідомого модусів існування самості.

Вважаємо, що всі люди занурені в колективне несвідоме: буденні клопоти сучасної людини, потреба забезпечити своє існування пришвидшують і без того стрімкий потік життя суспільства, і все це не дозволяє людині побачити вплив колективного несвідомого. Звідси виникає твердження про те, що архетип є результатом реалізації волі до самозбереження й волі до продовження роду, адже колективне несвідоме – це підкореність Іншому та Іншим, невизначеність власного шляху та небажання вибору. Це насолода несвободою, відсутністю відповідальності, що опускає людину до рівня об'єкту [15, с. 33]. У буденному бутті можна проявляти величезну зовнішню активність, завжди задану ззовні архетипом самості, а не внутрішньо, від «власного Я». Така позиція дозволяє припустити, що будь-яка людина як самість повністю сформована власною соціально-культурною традицією, і, відповідно, глибоко вплетена в колективне несвідоме, а оскільки суб'єктивне «Я» функціонує як частина соціуму, то саме людське суспільство визначає можливості пізнання самістю «власного Я».

Факт існування «власного Я» у певному соціальному оточенні М. Гайдеггер називає «вкинутість» (die Geworfenheit) [13, с. 147]. Не маючи контролю над «вкинутістю» свого соціального оточення, людина стає частиною колективного несвідомого, тому вся поведінка індивіда буде продиктована цим архетипом. Окремо слід наголосити, що колективна несвідомість проявляється через соціальне оточення, у яке самість «закинуто» [9, с. 132].

Самість, що не усвідомлює впливу на неї колективного несвідомого, визначається суспільним і соціальним співіснуванням, де людина втрачає «власне Я» й набуває споживацької свідомості. Підтвердженням цієї тези є соціологічне опитуван-

ня, проведене нами серед двохсот студентів різних ВНЗ м. Житомира. Ми попросили відповісти на одне запитання: «Як Ви гадаєте, чому люди прагнуть стати державними службовцями?» 97 % опитаних відповіли, що головною метою є збагачення та бажання керувати іншими. Отже, ми побачили вплив колективного несвідомого на соціальне середовище молоді.

Часто для характеристики впливу колективного несвідомого вживаються терміни «люди», «безособова людина», «модальність», «симулякр», «Das Man». У контексті нашого дослідження вважаємо доречним уживати термін «архетип самості».

Самість бере на себе тягар повсякденного, яке підтримується соціумом через спеціальні канали: газети, радіо, телебачення, а в умовах сьогодення – Інтернет тощо. Звичайно, всі ці чинники створюють стереотипи, однак самість має можливість зрозуміти власний внутрішній індивідуальний світ лише завдяки залученню до участі у соціальному контексті, у світі, що живе за певними звичаями, традиціями та нормами, хранителями й виразниками яких є архетип самості – форма без змісту, невизначені люди.

Зауважимо, що архетип самості не є сукупністю самодостатніх суб'єктів і не проявляється як «власне Я», а перетворюється на «одного-з». Таким чином, особистість втрачає власну унікальність, свою самість. М. Гайдеггер відзначає: «Самість повсякденної присутності є людино-самість, яку слід відрізнити від власної узятої на себе самості». Тому цілісність особистості завжди «розсіяна у людях і повинна себе спершу виявити» [14, с. 129].

Вищезазначене твердження означає, що особистість може надати значення «власному Я» лише тоді, коли має відносини з людьми. Замість того щоб прив'язуватися до пошуку суб'єктивної природи людини, кожен індивід повинен усвідомити, що його самість конституюється людьми [11, с. 87], і лише після цього він зможе стати цілісною особистістю, відкрити можливість для самопізнання.

Вважаємо, що погляди К. Юнга на соціальну практику як на світ присутності ґрунтуються на впливі колективного несвідомого [14, с. 213], тобто на певній модальності. Саме люди є втіленням усього світу архетипу самості, а отже, і втіленням особистих можливостей своїх «Я». Люди складають оточення, в якому індивід може й повинен діяти. Індивід крізь призму власного світогляду надає значення й зрозумілість не тільки існуванню «власного Я», а і функції, яку він виконує для конкретного суспільства. Особливо це стосується сфери державного управління.

Інші філософи екзистенціального мислення, опираючись на онтологічне підґрунтя, яке підготував К. Юнг, розробляли свої власні концепції екзистенціального суб'єкта (самості), що нерідко мали діаметрально протилежні характеристики. Оскільки екзистенціальна філософія відкинула пізнання людини крізь призму дуалізму душі й тіла, роздільності «Я» та середовища (як соціального, так і природного), то екзистенціальна концепція «власного Я» має певні якісні характеристики. Ця концепція не розглядає поведінку людини як наслідок зовнішньої стимуляції або внутрішніх тілесних станів. Індивід – не «інструмент» у руках середовища і не плід інстинктів, потреб і потягів. «Власне Я» людини наділене свободою (Ж.-П. Сартр), необмеженим вибором (Н. Аббаньяно), упевненістю (О. Больнов), потребою пізнати таїнство свого «Я» (Г. Марсель) і володіє відповідальністю за

власне існування (Ж.-П. Сартр). Особистість за власним бажанням здатна здійснити трансцендентування, вийти за межі, задані оточенням та її фізичним тілом.

Ж.-П. Сартр відновлює декартівський підхід до аналізу феномена людини, але відправним пунктом філософського розгляду самості вважає не рефлексію, а дорефлексивне «сogito», яке суттєво відрізняється від класичного абстрагованого «Я». Дорефлексивна суб'єктивність як сфера специфічно людського стає підґрунтям, на якому вибудовується сартрівська концепція світу й самості [7, с. 181], що і дає підставу говорити про усвідомлену єдність людської життєдіяльності та відповідальності перед іншими людьми і перед самим собою. Тобто, Ж.-П. Сартр вважає, що класичний філософський підхід дослідження суб'єктивності, використовуючи такі поняття, як «самосвідомість», «трансцендентальне Я» та «абсолютне знання», не здатен пояснити феномен «Я», тому що змушений залучати в дослідження релігійні компоненти.

Французький мислитель А. Камю відмічає, продовжуючи атеїстичну лінію декрипції Ж.-П. Сартра, що самість задається лише одним конкретним питанням: «Чи варте життя того, щоб жити?» [3, с. 64]. Шукаючи відповідь на це запитання, філософ доходить висновку, що життя людини є абсурдним. Особистість, яка усвідомила абсурдність свого «Я», звертається до Буття, яке «мовчить» і жодним чином не реагує на запитання людини. Тоді людина приймає ту форму існування, яку їй нав'язує існуючий архетип самості цього суспільства. А. Камю вважає, що людина, яка зіткнулася з безвихідним становищем, усвідомлює себе як самість, як «власне Я». Однак «власне Я» не може змиритися з цією ситуацією і прийняти вплив колективного несвідомого, тому гостро ставить перед собою питання про самогубство. Самогубство для «власного Я» людини – це найпростіший спосіб втечі від абсурду [3, с. 9]. Однак для людини такий спосіб є неприйнятним, адже самогубство – це безвідповідально для самості.

У цій ситуації єдиний можливий вихід для самості екзистенціалісти вбачають у бунтарстві, тобто особистісному протистоянні проти архетипів. Справжньою особистістю є людина, здатна самостійно надати цінність своєму існуванню, не підкоряючись ірраціональності впливу архетипу самості. Безглуздя механізмів управління державою, які суспільство успадковує від колишніх поколінь, тільки підкреслює велич людини, що має мужність по-людськи жити в цьому світі. А. Камю називає такого індивіда «абсурдною людиною», якій залишається сподіватися лише на саму себе. Безглуздя й безнадійність впливу на людину архетипу самості не можуть бути доведені повною мірою, вони повинні бути просто прийняті – у цьому полягає гідність людини.

Як бачимо, у філософії Ж.-П. Сартра та А. Камю немає місця для релігії, а цінністю для «власного Я» стає ясність бачення й повнота переживання абсурду, відчуття свободи та відповідальності. На нашу думку, представлені конститутивні особливості самості в атеїстичному екзистенціалізмі створюють як перспективу для істинного екзистенціального пізнання «власного Я», так і можливість для «втечі» суб'єкта від «власного Я», занурення у ситуацію самообману. Часто чиновники, використовуючи механізми державного управління на свій розсуд, виправдовують себе тим, що система уже існувала й функціонувала до них, а вони тільки «гвинтики» системи.

Концепція самообману була запропонована Ж.-П. Сартром як нетотожність «власного Я» із собою, тобто самообман є постійною втечею людини від себе. Навіть у спробі пізнати «власне Я», намаганні ствердити себе як реалізовану особистість, указується те, що людина прагне бачити себе по інший бік фактичності власного існування. Водночас сама втеча розглядається як наслідок свободи суб'єкта, можливість здійснення вибору.

Концепція самообману руйнує класичне бачення державного службовця як самодостатнього суб'єкта, але при цьому має справу з тим, що залишається по іншій бік ситуації, в яку занурений суб'єкт і переживання якої вже не може слугувати достатньою підставою для висновку про свободу його самості. Самообман, на думку Ж.-П. Сартра, є структурою «непізнаного», в якій конститується «Я», тому самообман визначається як проєкт буття-для-себе, хоча у цьому контексті «йдеється не про обдумане і вільне рішення, але про спонтанне визначення нашого буття» [9, с. 552]. Трапляється, що апарат управління штучно збільшується, кількість чиновників зростає, зростає формалізація, ієрархія, що призводить до того, що цей апарат існує для самообслуговування. Індивіди, які працюють у таких структурах, усвідомлюють, що механізм державного управління, який вони обслуговують, себе не виправдовує, але, піддаючись такому архетипу самості, як виживання, вони не роблять спроб реформування або ліквідації цієї державної структури. Цікаво, що жоден зовнішній суспільний чинник не може прорватись в сферу чиновницького буття-для-себе, адже вона існує тільки для «фахівців».

Представлена концепція дескрипції архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління має чітко виражений песимістичний та дещо негативний характер. Слід відмітити, що архетип самості має і позитивний вплив на розвиток механізмів державного управління, який здійснюється через пошук цілісності свого «Я».

Шлях самості до цілісного «власного Я», на думку Г. Марселя, проходить через акти внутрішнього самопізнання, умовою якого є медитативна зосередженість на самому собі, встановлення «внутрішньої тиші» [7, с. 411]. Людина – це паломник, який прямує до «власного Я», що постійно змінюється. Складність такого спрямування полягає в тому, що людське буття є процесом вічного оновлення, безперервного народження.

Людина не може віднайти своє «власне Я» до тих пір, доки залишається зануреною у повсякденність, виконує велику кількість знеособлених вчинків, які їй нав'язує суспільство. Вона знаходить цілісність самості лише тоді, коли усвідомлює власну конечність та перетворює безліч поведінкових установок у єдність власної мети. Однак усвідомлення смертності людини замало для пізнання «власного Я». На думку Н. Аббаньйо, особистість повинна екзистенційно сприйняти і факт свого народження, що означає зрозуміти сутнісну природу людини, основу, яка пов'язує індивіда із суспільством, конкретний та індивідуальний характер власного існування. Це означає визнати гідність і значущість колективного й особистого неусвідомленого по відношенню до себе. Особистість, яка здійснила екзистенціальний акт пізнання факту свого народження й усвідомила потенцію власної смерті, отримує здатність автентично сприймати себе та інших суб'єктів соціального буття.

Висновки. Отже, проведена дескрипція архетипу самості як передумова розвитку механізму державного управління через призму екзистенціальної філософії продемонструвала негативні вияви впливу архетипу самості, а також шляхи подолання цього впливу через пізнання «власного Я». Вважаємо, що екзистенціалізм як філософський напрямок створив широкий вибір конститутивних засад для пізнання самого себе та боротьби з архетипами, які існують поза межами нашої волі. Кожна людина, наразі, має можливість обрати той алгоритм пізнання «власного Я» та пошук власної цілісності, який вписується у її систему світогляду.

Список літератури

1. Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики : зб. наук. пр. переможців і кращих авторів Другого міжнар. конкурсу молодих учених (Київ, 13 червня 2014 р.) / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2014. – 120 с.
2. Державне управління : словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
3. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 3 / Альберт Камю ; [пер. с фр., комент. А. Руткевича, С. Дубина]. – Харьков : Фолио, 1998. – 575 с.
4. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 1 / Альберт Камю ; [пер. с фр., вступ. ст. М. Поповича ; комент. А. Волкова]. – Харьков : Фолио, 1998. – 398 с.
5. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : ВЦ Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2002. – 396 с.
6. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України / О. Б. Коротич. – К. : Знання, 2004. – 220 с.
7. Кузьмина Т. А. Концепция сознания в экзистенциализме Сартра / Т. А. Кузьмина // Проблема сознания в современной западной философии. – М. , 1989. – С. 181–184.
8. Марсель Г. К трагической мудрости и за ее пределы / Габриэль Марсель ; [пер. с фр. В. В. Биbihина] // Проблемы человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 404–419.
9. Михайлов И. Ранний Хайдеггер: между феноменологией и философией жизни / Игорь Михайлов. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 284 с.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / Жан-Поль Сартр ; [пер. с фр. В. И. Колядко]. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
11. Ставцев С. Введение в философию Мартина Хайдеггера / Сергей Ставцев. – СПб : Лань, 2000. – 192 с.
12. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – С. 67–81.
13. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Мартин Хайдеггер ; [сост., пер. с нем. и комм. В. В. Биbihина]. – СПб : Наука, 2007. – 620 с.
14. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени / Мартин Хайдеггер. – Томск. : Водолей, 1998. – 384 с.
15. Хамітов Н. Філософський словник. Людина і світ / Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ ; Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.

16. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов : пер. с англ. – К. : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
  17. Юнг К. Г. Аналитическая психология: прошлое и настоящее / К. Г. Юнг, Э. Сэмюэлс, В. Одайник, Дж. Хаббэк ; сост. В. В. Зеленский, А. М. Руткевич. – М. : Мартис, 1995. – 320 с. – (Сер. : Классики зарубежной психологи).
-

Sergii YATSYK

PhD, teacher of The Center for training and retraining of employees of state agencies, local governments, state enterprises, institutions and organizations of Zhytomyr Regional State Administration and Zhytomyr Regional Council (Zhytomyr, Ukraine)

DESCRIPTIONS OF THE SELF ARCHETYPE AS A PRECONDITION FOR DEVELOPMENT OF THE PUBLIC ADMINISTRATION: EXISTENTIAL ASPECT

The observation of the archetype of the self as the fundamental phenomena in the context of public administration in the existential display of the objective reality of a human being, and the ways of its assertion, as the ability of exit from itself on the top value levels, which present itself through inexhaustible possibilities of unconscious.

Keywords: *the archetype of the self-government.*

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

• АРХЕТИПІКИ •

Виникнення. Українська школа архетипіки виникла як міждисциплінарний науково-практичний напрям досліджень у галузі науки державного управління. Його основу склали аналітична психологія швейцарця Карла Густава Юнга, американська типологія особистості Майерса–Бріггса, а також роботи українських соціологів Едуарда Афоніна та Олени Донченко, психодіагноста Леоніда Бурлачука й культуролога Сергія Кримського, історика Андрія Мартинова і політолога Юрія Романенка.

Становлення. Помітними віхами на шляху становлення Української школи архетипіки стала реалізація її засновниками таких завдань:

– створення й адаптація для масових опитувань спеціальних психодіагностичних інструментів, які склали проєктивна методика «колірних переваг» (автор – Е. Афонін, 1987–1992) та особистісний опитувальник «БАД» (автори – Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко);

– започаткування соціологічного моніторингу загальносистемних змін – в Україні (1992–2014), Росії (2010, 2011) і Білорусі (2010, 2011, 2013);

– осмислення, узагальнення та концептуалізація в соціетальній (1994), циклічній (1996) і, власне, в архетиповій (2002–2010) парадигмах даних моніторингових досліджень.

Статус. Українська школа архетипіки – відкрите за своїми ідеями і складом учасників науково-громадське об'єднання представників різних галузей науки, які з позицій архетипів колективного несвідомого розглядають актуальні проблеми теорії та історії державного управління, становлення та розвитку механізмів державного управління і служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Ініційований у 2010 р. як основна організаційна форма об'єднання науковців Щорічний теоретико-методологічний семінар (ТМС) за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління» дозволив об'єднати зусилля понад 150 дослідників із 13 країн і понад 40 міст світу, а започаткований у 2013 р. у рамках ТМС Щорічний міжнародний конкурс молодих учених заклав соціальні гарантії сталого розвитку Української школи архетипіки.

Ключові наукові публікації УША з архетипіки

Монографії та складові монографій

1. *Афонін Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз): монографія [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям, Відділ інформаційно-бібліотечного забезпечення Апарату Верховної Ради України. – К.: Видавець Парапан, 2002. – 352 с. – Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/VelykaRoztoka.pdf.

2. *Афонін Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід: моногр. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К.: Золота миля, 2008. – 504 с. – Режим доступу: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/rovni_text/soz_zikl.rar.
3. *Донченко Е. А.* Социетальная психика: [моногр.] / Е. А. Донченко; НАН України; Ін-т соціології. – К.: Наук. думка, 1994. – 208 с.
4. *Донченко О. А.* Архетипи соціального життя і політика: моногр. / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
5. *Донченко Е. А.* Архетиповий менеджмент: моногр. / Е. А. Донченко; Нац. акад. пед. наук; Ін-т соці. та політ. психології. – Кіровоград: Імекс-ЛІТД, 2012. – 264 с.
6. *Крымский С. Б.* Философия как путь человечности и надежды [Текст] / С. Б. Крымский. – К.: Курс, 2000. – 308 с.
7. *Крюков О. І.* Інституалізація політико-управлінської еліти [Електронний ресурс] / О. І. Крюков // Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення: моногр. – К.: НАДУ, 2006. – С. 127–145. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\Monogr\5Cd7e5c57e-5875-45af-92dd-57ba3a681431.pdf.
8. *Новаченко Т. В.* Архетипова парадигма керівника в державному управлінні: моногр. [Електронний ресурс] / Т. В. Новаченко; за ред. Е. А. Афоніна. – Ніжин; Київ, 2013. – 320 с. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Novachenko.pdf>.
9. *Радченко О. В.* Суспільні цінності в системі державного управління (категоріальний аспект) [Електронний ресурс] / О. В. Радченко // Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: моногр. / О. В. Радченко. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – С. 29–48. – Режим доступу: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\Monogr\5C14b82cda-6a9a-4273-82c6-99b0b5f969fa.pdf.
10. *Суший О. В.* Психосоціальна культура державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Суший; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К.: Світогляд, 2012. – 344 с. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Sushiy.pdf>.

Спеціалізовані збірники наукових праць

11. Публичное управление: теория и практика: сб. науч. тр.: [Мат-лы I ТМС-2010; Феодосия, Украина; 13–14 июля 2010 г.] [Электронный ресурс]. – 2010. – № 3–4. – Режим доступа: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5Cb4d2479f-c160-4aa4-a5b8-fecbe5fa5b0f.pdf.
12. Публичное управление: теория и практика: сб. науч. тр. – 2011: [Мат-лы II ТМС-2011; Шарм-Эль-Шейх, Египет; 23–30 янв. 2011 г.] [Электронный ресурс]. – Спец. вып. – Режим доступа: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\Aa998f0be-39ef-4f64-9723-43aacbfa399c.pdf.
13. Публичное управление: теория и практика: сб. науч. тр. – 2012: [Мат-лы III ТМС-2012, Барселона, Испания; 23–30 июня 2012 г.] [Электронный ресурс]. – Спец. вып. – Режим доступа: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu
14. Публичное управление: теория и практика: сб. науч. тр. – 2013: [Мат-лы IV ТМС-2013; Киев, Украина; 22–26 июня 2013 р.] [Электронный ресурс]. – Спец.

- вып. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C89ba6013-6d17-426a-a4cb-e90e279f7b01.pdf.
15. Публічне управління: теорія і практика: сб. наук. тр. – 2014 : [Мат-лы V ТМС-2014; Київ, Україна; 13 июня 2014] [Електронний ресурс]. – Спец. вып. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C2206d7eb-1c05-48c7-8050-76850a78f492.pdf.
  16. Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики [Електронний ресурс] : сб. наук. пр. / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : НАДУ, 2013. – 112 с. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C3a35037d-18da-42a7-a20b-4a4752fd29eb.pdf.
  17. Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики : сб. наук. пр. [Електронний ресурс] / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Психея, 2014. – 120 с. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C8ed29186-b3d7-420e-8cbf-4bba05442890.pdf.
  18. Архетипіка и государственное управление: рационализация и нормативные практики [Електронний ресурс] : сб. науч. работ / под ред. Э. А. Афонина, Г. Л. Рябцева. – К. : Психея, 2014. – 128 с. – Режим доступа: http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5Ce974809e-0fe0-4b3d-a879-b241df4925bb.pdf.
  19. Благодетелева-Вовк С. Л. IV Теоретико-методологічний семінар за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики», 22–26 трав. 2013 р., Київ, Україна / С. Л. Благодетелева-Вовк, О. В. Суший [Огляд] [Електронний ресурс] // Український соціум. – 2013. – № 2 (45). – С. 231-236. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C62e248a1-dbc3-40b2-b2ed-4a436da01a46.pdf.
  20. Афонін Е. А. Резолюція та рекомендації IV Теоретико-методологічного семінару «Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми і практики», Київ, Україна, 22–26 травня 2013 р. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. О. Чабан // Український соціум. – 2013. – № 3(46). – С. 175–181. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C76ce7a61-5f3c-4397-9cf6-989e804bc504.pdf.
  21. Суший О. В. V Теоретико-методологічний семінар за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики», 13 червня 2014 р., Київ, Україна [Огляд і рекомендації] [Електронний ресурс] / О. В. Суший, Т. В. Бельська, О. В. Тертичний // Український соціум. – 2014. – № 2 (49). – С. 128–133.

Статті в періодичних виданнях

22. Афонін Е. А. Функціональна і компетентісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Балакірева // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 7–22. – Режим доступа : http://www.academy.gov.ua/\NMKD\library_nadu\13\5C6268245-7155-4b00-bcfd-a22f5b9cd9f8.pdf.
23. Афонин Э. А. Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Су-

- ший // Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации. – М. : Изд-во МГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 111–122.
24. *Афонін Е. А.* Архетипи світових релігій в умовах глобалізації / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Віче. – 2002. – № 3. – С. 70–74.
25. *Афонін Е. А.* Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. В. Суший, Л. М. Усаченко // Український соціум. – 2011. – № 4. – С. 7–30. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/stok/Annot_2011/Afonin_4_2011.pdf.
26. *Афонін Е. А.* Психокультура України: «помаранчевий перехід» [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=6&n=60&c=1281>.
27. *Афонин Э. А.* Цвет и психика = Color and Psyche [Електронний ресурс] / Э. А. Афонин // Аэропорт. – 2006. – № 1. – С. 52–55. – Режим доступу : <http://afonined.livejournal.com/1179.html>.
28. Кримський С. Б. Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісник Національної академії наук України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.

Навчальна література

29. *Афонін Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf.
30. Соціальна глобалістика = Социальная глобалистика : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за наук. ред. Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. – К. : Освіта України, 2011. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Globalistika.rar>.

Наукове видання

АРХЕТИПІКА І ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ:
ГРОМАДЯНСЬКА САМООРГАНІЗАЦІЯ, СОЦІАЛЬНА
МОБІЛЬНІСТЬ, СУСПІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ

Збірник наукових праць переможців та кращих авторів
Третього міжнародного конкурсу молодих учених

Наукові редактори:
Едуард Афонін, Геннадій Рябцев

Коректор:
Марія Цветкова

Київ
НТЦ «Псіхея»
2015

Підписано до друку 28.05.2015.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 3,9.
Ум.-друк. арк. 5,4. Гарн. Таймс.
Наклад 300 прим.

Науково-технічний центр «Псіхея».
04080, Київ-80, вул. Фрунзе, 40 Г, тел. (+38 044) 234-68-39.
E-mail: oil@ukroil.com.ua.
Свідоцтво серії ДК № 4412 від 17.09.2012.